

caiete critice

7 (369) / 2018

Revistă editată de Fundația Națională pentru Știință și Artă

Director: Eugen SIMION

*Mateiu Caragiale.
Craii de
Curtea veche (I)
de Eugen Simion*

*L'emigration
et l'immigration
de la population,
amplifiees
par l'integration
et la globalisation
de Dan Popescu*

*Istorie, politică
și retorică, fidelitate
și „ornatus” în
Relox de Principes /
Ceasornicul
Principilor de
Antonio de Guevara
de Emilio Blanco*

*UE, subiect
de roman satiric
de Nicolae Corbeanu*

caiete critice

Revistă editată de
*Fundația Națională
pentru Știință și Artă,
Grupul interdisciplinar
de reflecție*

și
Editura Expert,
sub egida
Academiei Române

Nr. 7 (369) / 2018

Revistă indexată CNCS în categoria B

Redacția:

Eugen SIMION
director

Valeriu IOAN-FRANC
redactor-șef

Lucian CHIȘU
coordonare editorială

Mihaela BURUGĂ
secretariat de redacție

Aida SARCHIZIAN

Călin CĂLIMAN

Maria MOLDOVEANU

Oana SOARE

Nicolae LOGIN

Luminița LOGIN

EDITURA
Expert

Tel.: 318.24.38; 318.81.06
E-mail: edituraexpert@gmail.com
office@fnsa.ro

ISSN: 1220-6350
ISSN (on-line): 2285-5041

Colegiul editorial:

Mihai CIMPOI

Jacques De DECKER (Belgia)

Serge FAUCHEREAU (Franța)

Valeriu IOAN-FRANC

Jaime GIL ALUJA (Spania)

Klaus HEITMANN (Germania)

Radivoje KONSTANTINOVIC (Serbia)

Evangelos MOUTSOPOULOS (Grecia)

Mihail METZELTIN (Austria)

Thierry de MONTBRIAL (Franța)

Basarab NICOLESCU

Dumitru ȚEPENEAG

caiete critice

Revistă editată de *Fundația Națională pentru Știință și Artă*

Director: Eugen SIMION

CUPRINS

7/2018

FRAGMENTE CRITICE

- Eugen SIMION: Mateiu Caragiale, *Craii de Curtea veche* (I)
Mateiu Caragiale's novel Craii de Curtea veche
(*Gallants of the Old Court*) (I). 3

A GÂNDI EUROPA

- Dan POPESCU: L'emigration et l' immigration de la population, amplifiees
par l'integration et la globalisation
Emigrarea și imigrarea populației, amplificate de integrare și globalizare 13

ISTORIE

- Emilio BLANCO: Istorie, politică și retorică, fidelitate și „ornatus”
în *Relox de Principes* / *Ceasornicul Principilor* de Antonio de Guevara
Emilio BLANCO: History, Politics and Rhetoric, Fidelity and „Ornatus”
in „*Relox de Principes*” („*The Dial of Princes*”) by Antonio de Guevara 23

PUNCTE DE VEDERE

- Gabriela DANȚIȘ: Două referate și un răspuns
Two Internal Notes and an Answer 34
- Alina DRAGOMIRESCU: Revizia filologică a *Jurnalului* lui Titu Maiorescu,
volumele II și III
The Philological Revision of Titu Maiorescu's Diary, volumes II and III 43

SCRISOARE DE LA KÖLN

- Nicolae CORBEANU: UE subiect de roman satiric
The EU as the Subject Matter of a Satirical Novel. 48

JURNALE

- Ana-Maria BĂNICĂ: Diarism și ficțiune
Fiction and the Diary as a Literary Genre 51

COMENTARII

Dana LIZAC: Eminescu: O lectură închipuită la imnul Homeric „Către Hermes” (II)

An imagined Reading of the Homeric Hymn ‘To Hermes’ (II) 59

Daniel GĂLĂȚANU: Mircea Eliade în perioada exilului parizian

Mircea Eliade during his Exile in Paris 71

ARTE

Olimpia VARGA: Istoria unei colecții - istoria unei familii

The History of an Art Collection – the History of a Family..... 76

Ilustrăm acest număr cu lucrări din

Colecția de artă **Anca-Mihaela, Maria** și dr. **Constantin Pârвутоiu**

Eugen SIMION

Mateiu Caragiale.

Craii de Curtea-Veche (I)*

Abstract

Proză a cărei frumusețe stă în măreția singularității ei, Craii de curtea veche este opera unui orfevrului inițiat în științele misterioase, estetic programatic, autor al unei scrieri pretențioase până la manie și antipatică prin snobismul afișat. Autorul se întreabă dacă narațiunea este nuvelă, roman sau poem cu scriitură flamboyantă, în care pictura realului sub formele ei cele mai degradante este prezentă masiv. Sunt deconspirate posibilele influențe ale acestei remarcabile scrieri: literatura unor Anton Pann, Dionisie Fotino, Ionescu-Gion, I.L. Caragiale, tatăl artistului, dar și din lecturi europene. Văzută din perspectiva criticii literare, valoarea literară a Crailor... este determinată, pe de o parte, de calitatea limbajului matein, pitoresc și subtil, iar pe de altă parte de calitatea estetică a personajelor. Portretele celor patru crai, Pantazi, Pașadia, Pîrgu și naratorul, sunt atent analizate, grație limbajului lor expresiv. Și alte portrete, figuri de plan secund, se țin minte la lectură. Cele patru părți ale operei lui Mateiu Caragiale conțin numeroase reveniri asupra eroilor, care trăiesc într-o țară imaginară a desfăului. Prozatorul încheie parabola Crailor (asfințirea Crailor) cu imaginea contrastantă, tot simbolică, a două destine: aceea a lui Pașadia, care dispăre odată cu Opera lui secretă, și, cealaltă, a măscăriciului, biruitorului, Gore Pîrgu, produsul noilor mentalități profane. Ei sunt ultimi reprezentanți ai unei epoci de strălucire oximoronică, estompată în simbolistica înaltă a „tre-cutului stârvoit”. În concluzie, se arată, Craii de Curtea-Veche este o desfătare a ochiului, o proză de un pitoresc colosal, cu personaje bizare, nemaîntâlnite în literatura noastră.

Cuvinte-cheie: Mateiu Caragiale, istorie, balcanism, literatură, estetică, decadență, roman, poem.

The prose whose beauty rests on his singularity, Craii de curtea veche is the work of a goldsmith initiated into occult science, programmatic aesthete, author of a superfine scripture and unlovable by the snobism advertised. The author asked if the narration is short story, novel or poem with flamboyant writing, where the picture of reality with his most degrading forms is massified presented. There are exposed possible influences of this genuine work: literature of Anton Pann, Dionise Fotino, Ionescu-Gion, I. L. Caragiale, the artist's father, and European readings. Critics believe that the literary significance of Craii... is determined by the matein language quality, which is picturesque and subtle, and by the aesthetic quality of characters. The portraits of the four Sparks, Pantazi, Pașadia, Pîrgu and the narrator, are presented carefully, thanks to their expressive language. There are also other figures, on a second plan, which the reader keeps in mind. The four parts of Mateiu Caragiale work contains many re-entrance upon heroes, who live in an imaginary world of lust. The prose finishes the Sparks parabola (The Sparks sunset) with the contradiction, also symbolic, of two desti-

Eugen SIMION, Academia Română, președintele Secției de Filologie și Literatură, directorul Institutului de Istorie și Teorie Literară „G. Călinescu”; Romanian Academy, President of the Philology and Literature Section, Director of The „G. Călinescu” Institute for Literary History and Theory, e-mail: eugensimion@fnsa.ro.

* Lucrare realizată în cadrul Proiectului Prezervarea și valorificarea patrimoniului literar românesc folosind soluții digitale inteligente pentru extragerea și sistematizarea de cunoștințe (INTELLIT), PN-III-P1-1.2-PCCDI-2017-0821/ Nr 54PCCDI/ 2018.

nies: that of Pașadia, who disappeared along with his secret Work and, the other, of the clown, the winner, Gore Pirgu, the product of new unholy mentality. They are the last agents of an era of oxymoronic brightness, blurryed in the high symbolic of ashy past. In conclusion, the work Craii de Curte-Veche is a delight of the aesthetic eye, a prose with a great picaresque, with strange characters, never seen in our literature.

Cuvinte-cheie: Mateiu Caragiale, history, balcanism, literature, aesthetic, decadence, novel, poem.

Romanul *Craii de Curtea-Vechă* – o nuvelă, în fapt, mai întinsă, dacă judecăm după numărul de pagini, a fost vag imaginat de Mateiu Caragiale pe la 1910. Prima parte a fost scrisă prin 1916-1918 și 1919, continuat în 1920 și 1921 – când este redactată călătoria lui Pantazi și întoarcerea în trecut a lui Pașadia, tot în 1922 este scrisă, „în timpul celei mai teribile crize din viața mea” (notează undeva autorul) spovedania lui Pantazi, urmată în anii următori de spovedania lui Pașadia. Naratiunea, începută cu 18 ani în urmă, este încheiată la 24 mai 1928, cum aflăm din *Agendă*. Proza chinuită, ne amintim că zice G. Călinescu, *târâtă* mult și elaborată minuțios, de un estet obsedat de perfecțiunea și coloarea frazei. Romanul apare în 1929, iar în 1936 Perpessicius tipărește ediția definitivă de *Opere*, având în față exemplarul corectat de prozator, ulterior pierdut. Cartea a avut un succes enorm, cum am precizat deja, puține voci i-au contestat moralitatea și scriitura încărcată. Ion Barbu, în schimb, o așează printre *Scripturi*, pe raftul cărților nepieritoare, încununată cu semnele, simbolurile „sfintelor locuri”...

Este vorba, oricum ai judeca-o, de o proză singulară în literatura noastră, care seduce, mai ales, pe esteti și, în genere, pe cei ce admiră o tipologie ieșită din comun în limbajul maiestros barochist al prozei. Ea nu iese, desigur, din neant, G. Călinescu o fixează în tradiția balcanismului românesc (Anton Pann – I.L. Caragiale) prin tematica ei, dar – soluție critică bizară – nu ezită, în final, s-o alături hermetismului și suprarealismului. Mai aproape de practica pozitivismului critic. Șerban Cioculescu și alți comentatori stabilesc alte surse documentare: Dionisie Fotino (*Istoria generală a Daciei*

sau a Transilvaniei, Țerei Muntenesti și Moldovei – tradusă de George Sion) și Ionescu-Gion (*Istoria Bucureștilor*). Cel dintâi înfățișează un episod (*Epoca desperaților*¹) din epoca Mihai-Vodă Șuțu, când „Craii” – indivizii fără căpătâi, conduși de căpitanul Melamos – au jefuit Curtea Domnească refugiată, de frica turcilor în Transilvania. Cu tui și stindarde, ei cutreierau ulițele orașului, devastând cârciumile, pivnițele. I-a potolit, prin spânzurătoare, beșleaga Ibrahim Bosniacul. Ionescu-Gion povestește și el despre jafurile și pungășiile crailor instalați în vechile odăi ale seimenilor și în beciurile de la Curtea-Vechă după războiul ruso-turc din 1769-1774. Mateiu are, evident, și alte modele strict literare: proza crudă, ardentă, flamboyantă a lui Barbey d'Aurewili și, în ceea ce privește personajele pe care le admiră (Pantazi și Pașadia), pe Huysmans care, exaltând „son écoeurement devast le monde modern” – notează biografia săi – crează în À Rebours (1884), prin des Esseintes, tipul de dandy „decadent” estetizant, desgustat de secolul său. „Un pessimism hepatic” – scriu comentarii lui, un nihilism estetic pe care îl manifestă și autorul *Crailor*, când e vorba de timpul „stârvit” al modernității. Reveriile lui merg, cum se știe, spre secolul al XVIII-lea și, în genere, spre un trecut magnific, cum se poate deduce din spovedaniile lui Pantazi și Pașadia. Nu exagerează prea mult Ion Barbu să noteze, citindu-le: „Nu cunosc meditație mai gravă asupra ticlurii și aventurii Ființei cu această carte de înțelepciune pe care un act de discreție și gust o disimulează sub grele catifele de pitoresc oriental”.

Înainte de a fi însă o grea meditație asupra Ființei, *Craii de Curtea-Vechă* este o desfă-

¹ Vezi Barbu Cioculescu, *ed. cit.*, p. 793.

tare a ochiului, o proză de un pitoresc colosal, cu personaje bizare, nemaîntâlnite în literatura noastră, limitată, în privința tipologiei la câtea scheme: arivistul, inadptabilul, intelectualul care nu-și găsește locul într-o societate cu grele prejudecăți, romanticul visător, bolnav de incompletitudine, tânărul cuminte și fără noroc, negustorul veros, țăranul în lupta pentru pământ, femeia – păpușă victimă a bărbatului sau femeia jandarm – care-și pune pasiunile în slujba dorinței de putere. Mateiu Caragiale, căruia nu-i place mai nimic din proza românească, schimbă aceste modele sau, de le preia (Pirgu, Rașelica, fetele lui Maiorică) pune pe ele atâta carne epică nouă încât ele apar, în narațiune, sub înfățișări inedite. Naratorul, însuși, *Eu* (Matei), care nu-și declină identitatea, ca naratorul lui Proust (Marcel), *Eu*, cel ce povestește aventura Craiilor, este altfel gândit și își atribuie alte competențe – mult mai numeroase și mai complexe – decât naratorul tradițional. Nu-i în mod sigur, naratorul obiectiv, impersonal, oglinda stendhaliană plimbată de sus deasupra realului. Naratorul din *Craii* este, am spus deja, un spirit estetizant, un analist cusurgiu și, mai ales, un *scriptor* fascinat de

frumusețea și perfecțiunea cuvintelor. Pe scurt: pictor fabulos al desfrânarilor, viciului, dar și al personajelor în ruină cu poezia lor crepusculară și simbolică.

Romanul (mă rog, narațiunea) are patru părți care la prima vedere, par bine ticluite ordonate. La o parcurgere atentă a textelor se observă însă că scenariul epic este în aluviuni, cu reluări succesive, deloc fluente. În afara *spovedaniilor*, care sunt mai clar construite și, prin aceasta, mai fluente, lucrurile se amestecă în această narațiune scrisă și rescrisă timp de două decenii de un autor obsedat de măreția operei sale. Nu-i deloc grăbit, nu scrie azi cu sentimentul că trebuie să publice mâine. Condeii lui este însă, de fiecare dată, pregătit să scrie într-un chip atipic, cu vorbe, adică, alese, în combinații nemaîntâlnite. Cuvintele măscăroase se întâlnesc cu termenii *ticluit* de lectorul „encanaliat”, care este autorul, coborât – ca „scriitor” – în zonele pitorești și fruste ale societății. Portretele, descrierile, caracterizările se rotesc, zic, în textul matein, într-o circularitate imprevizibilă, în ciuda voinței autorului care mărturisește în mai multe rânduri că nu se apucă să scrie până nu stabilește, în amănunt, desfășurarea tuturor faptelor și încheierea lor. Așa se face că prezentarea personajelor și chiar a spovedaniilor lor se repetă și se întrepătrund, încât, cititorul dacă nu este vigilent, poate încurca ițele uriașului gherghef.

Cât privește tipologia, în afara celor trei *crai* anunțați (Pantazi, Pașadia și Pirgu) – cei trei *P.* – există, în narațiune, un al patrulea (*Naratorul*, în care se ascunde autorul), însoțitorul craiilor și martorul lor credibil. Martor și judecător. El este martorul care se (și) mărturisește, direct și indirect. Un veritabil personaj (*al patrulea Crai*), construit din ceea ce observă și judecă la alții, dar și din ceea ce se confesează. Un narator care abuzează, ca să spunem astfel, de funcțiile sale și, în acest chip, intră în tablou, își desenează chipul interior. Este desenul din umbra Craiilor prioritari, ca o biografie mai cețoasă, suficient, totuși, de clară pentru a sugera un esthet scârbit de lumea impură pe care la îndemnul repetat al lui Pirgu, o frecventează dimpreună cu Pașadia și Pantazi, eroii săi

favoriți. Că naratorul din *Craii* se identifică până la urmă cu romancierul (autorul de pe copertă) este faptul că, atunci când vizitează casa Arnotenilor (locul desfrâului și al viciilor conjugale), naratorul recunoaște că a ajuns la un loc potrivit pentru un subiect de roman; dându-i dreptate lui Pirgu: „A'da, eram silit să recunosc: spunându-mi că dacă voiam subiect de roman să fi mers la adevărații Arnoteni. Pirgu nu mă amăgise”...

Într-adevăr, nu-l amăgise. Romancierul are ce vedea în casa lui Maiorică. O lume deșuchiată și „tainică” în destrăbălarea ei. naratorul lui Mateiu Caragiale, fascinat de estetica urâtului, o descrie în propoziții scilpitoare. Un roman, s-a spus, de moravuri bucureștene, cronică unor cheflii nocturni care, ghidați de un Mitică bun de gură, Pirgu (imagine, poate, voit josnică a personajului din *schifele* și *momentele* tatălui!), Pirgu, cutreieră locurile dubioase ale unui București pitoresc și decăzut. Pașadia este un cărturar tainic, urmașul unui aventurier peninsular, ajuns în Țara Românească dregător. Nepotul lucrează în secret la o mare *Operă* pe care, pentru a nu-i dezvălui taina adâncă, vrea s-o distrugă înainte de a muri. Ceea ce, se va vedea, și face. Pantazi este „omul pătimăș după frumos”. Are patima călătoriilor și iubește, mistic, florile. Ascendența lui boierească este, de asemenea, confuză. Strămoșii săi fuseseră corăbieri greci, iar urmașii lor ajungând pe pământ valah, își sporiseră averea și fuseseră căftăniți. Descendentul de acum, spirit subțire, mediteranean, risipitor, este un estet al reveriei (un „visător nepocăit, pururi atras de ce e îndepărtat și tainic”). Natură simțitoare, sufletul lui este de mic „împăienjenit de [...] ușoară melancolie. Biografia familiei este bogată și spectaculoasă. În *Spovedania* lui Pantazi o narează, reconstituind o epocă și o lume cu căimăcărese ce văzuseră pe Napoleon I, danțaseră cu împăratul Alexandru și Metternich și primiseră omagiile lui Chateaubriand și Byron. Mateiu Caragiale are prilejul să dezvolte într-o scriere de ficțiune cunoștințele sale heraldice, înșirând nume ilustre de dinastii europene. Găsește întovărășiri rare de

cuvinte cu un vădit dar de a povesti... Tânărul Pantazi, cu un tată ajuns deputat pe vremea lui Cuza și o mamă, Ancuța „femie-păpușă”, miloasă, transformată subit în timpul războiului de independență în „cocoană mare”, energică, tânărul Pantazi, zic, se îndrăgostește de o fugitivă Wanda și, când o pierde, păstrează neștearsă amintirea ei „nespus de duioasă și de dulce”. De atunci, caută în iubirile lui trecătoare imaginea miticei Wanda. În limbajul psihanalizei asta se cheamă *fetishism*. Risipește repede averea lăsată de părinți, lichidează apoi, și averea lăsată de un unchi înstărit (Iorgu) și pleacă, apoi, în lume. Călătoria devine modul lui sublim de existență. A sta undeva mult timp i se pare un surghiun. Suferă de
cu pământul îl împacă numai patima florilor „singura pe care dorul de mare nu l-a putut înăbuși în mine”. Când amintește de ele, discursul lui devine liric *dor de mare*, Pantazi iubește orhideele și, pentru ele, cumpără „quintă manuelină” pe țărmul Oceanului, aceea pe care o citează, în poe-

mul dedicat marelui Mateiu și Ion Barbu. În acest colț de rai lusitanian, care adăpostește sublime iubiri regești, vrea să-și încheie Pantazi călătoria din urmă, retrăgându-se circuitului cosmic, ca eroul lui Eminescu, Eutanasius, în insula lui paradisiacă: „În jilăveala îmbălsămată și caldă a serelor ei uriașe, cu stupi de albine și ape vii, mă odihnesc visând între două pribegiri; la poalele grădinilor ei atârinate, mă voi îmbarca îndată ce voi simți că mi se apropie sfârșitul pentru călătoria din urmă”...

Spovedania (reveria) lui Pantazi este întreruptă de apariția lui Pirgu, agentul istoriei mici și desfrânate. Când apare Pirgu, toate reveriile, meditațiile înalte și lirice dispar. La fel se întâmplă și cu întoarcerea în trecut a *cititorului de univers*. Odată cu apariția lui Gore Pirgu, el reintră în realitatea profană a orașului reprezentată simbolic de Casa Arnotenilor. Un fel de iad al pasiunilor și plăcerilor joase. Introdus în el de Pirgu, nobilul Pantazi („o minte clară un spirit înarmat și liber” cum îl caracterizează naratorul) regăsește fantasma Wandei în Ilinca, a treia fată a lui Maiorică, faptură serafică într-un infern al viciilor. Se îndrăgostește fulgerător de ea și, după ce trece peste intriga, evident murdară pusă la cale de Pirgu (mic geniu al răului), se decide s-o ceară în căsătorie, punând, astfel capăt rătăcirilor sale. Eșuează pentru că Ilinca, nufărul superb crescut în mlaștina Arnotenilor, moare și după o vreme, Pantazi părăsește pământul strămoșilor săi, condus la graniță de Naratorul care-i povestește, acum (acum când scrie romanul *Crailor*) istoria nobilului corăbier, îndrăgostit de orhidee... Trecut prin lume, ce putuse să-l atragă pe *cititorul universului* în casa Arnotenilor?

Ca să ghicim ceva din aceste misterioase *împerecheri* nefirești (așa le zice prozatorul), trebuie să urmărim și biografia celui alt Crai, Pașadia, acela pentru care Naratorul are „evlavie”. Evlavia nu-l împiedică pe prozator să-i facă însă personajului său un portret plin de contraste. Este, mai întâi, partea frumoasă, exemplară a fotografiei: Pașadia este un *luceafăr*, are o alcătuire desăvârșită, în el se întâlnesc „înalte

însușiri” minunat cumpănite, care i-au adus mari și oarbe dușmăanii etc. Vine, apoi, partea întunecată, pătimașă a fiineții sale: „Într-însul ațipea ceva neliniștitor, atâta patimă înfrânată, atâta trufie aprigă și haină învrăj-bire se destăinuiau în trăsăturile feței sale veștede, în cuta sastisită a buzelor, în puterea nărilor, în acea priire tulbure între pleoapele grele. Iar din ce spunea, cu un glas tărăgănat și surd, se desprindea, cu amărăciune, o adâncă silă.”

Ieșit dintr-o familie de vază, cu dare de mână, tânărul Pașadia este jefuit, trădat, hărțuit... Intră în politică, are succes, apoi, scârbit de toate se retrage și se resemnează, începând o mare operă ascunsă de ochii lumii. Ziua lucrează, noaptea frecventează „culcușurile [...] destrăbălării bucureștene”. O fire, dar, duală, schizofrenică, nobilă și tenebroasă. Înfățișând-o, prozatorul năpustește în pagină toate adjectivele. Pașadia este măreț în toate, în viciu ca și în virtuțile intelectuale și ale caracterului: „sub învelișul de gheață din afară, Pașadia ascundea o fire pătimașă, întortocheată, tenebroasă care, cu toată stăpânirea, se trăda adesea în scăpările de cinism. Cu veninul ce se îngămădise în inima sa împietrită, puterea l-ar fi făcut lesne primejdios. Și nici o încredere la el în virtute, în cinste, în bine, nici o milă sau îngăduială pentru slăbiciunile omenеști de cari arăta a fi cu totul străin. Retragerea sa din politică mirase mai puțin totuși decât schimbarea ce se petrecuse în felul său de trai. La vârsta când la alții începe pocăința, el care totdeauna slujise de pildă vie de cumpătare, se năpustise deodată la desfrâu. Era aceasta darea pe față a unei vieți ce dusesese și până atunci în întuneric, sau reluarea unor vechi deprinderi de cari râvna de a izbuti îl făcuseră să se dezbe-re un lung șir de ani? – căci firesc nu era ca o asemenea năpârleală să fi avut loc de azi pe mâine. Cum, nu știu, rar însă mi s-a întâmplat să văd jucător așa frumos, crai așa ahtiat, băutor așa măreț. Dar se putea oare spune că decăzuse? Nicidecum. De o sobră eleganță, plin de demnitate în port și vorbi-re, el rămăsese apusean și om de lume până în vârful unghiilor. Ca să prezideze o înaltă Adunare sau o Academie, altul nu s-ar fi

găsit mai potrivit. Cineva care nu l-ar fi cunoscut, văzându-l trecând seara, când ieșea, țeapăn și grav, cu trăsura la pas după el, pentru nimic n-ar fi voit să creadă în ce murdare și josnice locuri mergea acel impunător domn să se înfunde până la ziuă. Pentru mine, priveliștea acelei vieți avea ceva copleșitor, în ea bănuiam că se desfășura o întunecată dramă sufletească a cărei taină rămânea nepătrunsă”. Portretul, migălos alcătuit, tot cu însușiri de preț, este static, scos din cărți, fără viață interioară. Îl citim cu plăcere, dar nu-l ținem minte decât prin amestecul, în ființa lui, de aristocratism și desfrâu. O natură, putem zice, oximoronică, misterioasă ca toate personajele, lui Mateiu Caragiale. Când îi descrie camera de lucru, stilul emfatic cărturăresc al prozatorului găsește accente mai potrivite. Portretul lui Pașadia Măgureanu este, acum, fixat pe perete de vechea casă boierească împodobită cu gust. Un cărturar răzvrătit și stoic. O măreață, repet, figură a contrastelor interioare. Pe dinafară rece, nobil impenetrant, pe dinăuntru hărțuit de mari patimi vicioase. Portretistul, om cu multe lecturi și cu gust pentru ceea ce este ciudat (întâmplări ciudate, destine atipice) și strălucitor îngrămădește în tablou culorile grele, în trei și patru nuanțe:

„Îl găseam în odaia lui de lucru, lăcaș de liniște și de reculegere, în care nimic nu pătrundea din lumea din afară. În acea încăpere, căptușită cu postav de față iască și înconjurată peste tot de tulapuri ferecate în pereți, cu geamurile perdeluite, câte neuitate ceasuri m-a ținut, pironit în jilț, convorbirea oaspei. Miezoasă și cuprinzătoare, reținută și măiestrită, fără lăbărțări, razne și prisosuri, ea învăluia în mreje puternice, uimea, răpea, fermeca. Pașadia era deopotrivă meșter pe pană și în tinerețe zugrăvise frumos. Era de necrezut cât citise. Istoria o cunoștea ca nimeni altul, ea desăvârșise la dânsul darul înăscut de a judeca fără să se înșele oamenii; multora pe atunci în plină înălțare el le-a prevăzut, apropiată, trista prăbușire și nu pot uita cum rostind cuvintele cobitoare ochii îi licăreau siniștri. Pașadia Măgureanu! Am privit ca un har al Proniei simpatia ce dânsul a avut pentru

mine și mă mândresc de a fi ciracul acestui mare răzvrătit, atât de stoic, căruia din toate cusururile ce-i găsea lumea, nu mă învoiam a-i recunoaște decât unul singur – acela însă de neiertat: preiteșugul cu Gorică”. Desenul se oprește și culorile se termină, și aici, când în tablou intră Gore Pirgu, geniul rău al crailor mateini. El are darul de a pune capăt reveriilor poetice și portretelor somptuoase și baroce. Cel puțin pentru moment, pentru că, după cum am arătat, prozatorul are obiceiul să revină asupra unei teme cu noi digresiuni. Așa procedează și în cazul lui Pașadia și Pantazi, reluând spovedaniile și întretându-le în așa chip încât cu greu se dumirește despre cine este vorba în aceste pagini abil *sulemenite* (o vorbă ce place autorului) și programatic artistice.

Aflăm câteva date și despre biografia personajului, în primul rând despre plăcerea lui Pașadia („om de carte și de Curte care ar fi făcut podoaba zilelor de la Weimar, european subțire”) de a cultiva, însoțit de Pirgu, oribilul soitar, „datinele stricăciunii” autohtone. Omul cu multă carte și spiritul aristocratic european subțire, înalt aristocratic, ieșit dintr-o familie ilustră, se dezlănțuie, cu frenezie în petrecerile lui nocturne. Naratorul (craiu din umbră, cronicarul acestor aventuri, împătimit și el, deloc neutru) înregistrează sublimile destrăbălări și le comentează cu evlavie dubla existență a personajului său.

Lângă acela al lui Pirgu construit numai din negativități pitorești – portretul lui Pașadia este cel mai reușit literar, cu cele două fețe (vieți) ale sale:

„De dimineață până seara el nu se mișca de acasă, nu se ridica de la masa de lucru dintre cărți și hârtii, citea, scria fără răgaz. În timpul acesta nici nu fuma, sorbea câte puțin numai dintr-o ceașcă de cafea fără zahăr și tare. Mergeam din când în când să-l văd și era de atâtea ori pentru mine o sărbătoare. Ce ființă aleasă, câtă deosebire între dânsul și ceilalți, ce prăpastie! De vulgaritatea consfințită de obiceiul pământului, nici umbră la el, nici urmă – nimic balcanic, nimic țigănesc; pășindu-i pragul treceai granița, dădeai de civilizație. Acolo era sălajul desfătărilor grave ale duhului. Cum

era atunci cu puțință ca omul de carte și de Curte care ar fi făcut podoaba zilelor de la Weimar, să se fi învoit a împărtăși de seara până dimineața dezvățarea unui Pirgu, ca apuseanul subțire în gusturi și lingav să guste pastrama și turburelul, schembeaua și prăștina, ca vechiul vienez pierdut în vraja visului mozartian să asculte ciamparalele și bidineaue? Îi ațipea estimp oare voința, era cumva victima fără răspundere a veunei siminteli stranii? Eu unul am crezut că da și mă îndoiesc ca o altă tălmăcire să fi părut mai firească oricui ar fi știut ce îngrozitoare clironomie împovăra în privința aceasta pe Pașadia”.

Familia lui Pașadia este urmărită de o „neagră afurisenie” și prozatorul, mare amator de asemenea istorii occidentale, nu ezită să le pună în pagină povești crude cu armași schingiuitori și ucigași, crai bețivi și cartofoari, femei șanchii, zârăse și fățarnice roase de schiros și de pizmă care, pe patul morții scuipă împărtășania pe fața preotului. Urmașul lor, Pașadia, rămâne – ne avertizează naratorul evlavios în admirația lui nemărginită – „tot așa măreț în vițiu ca și în virtute”. Când, în mijlocul desfrâului vine vorba de trecut, omul de carte se deșteaptă în el și peste gunoaiile vițiului se aprinde deodată lumina unei nobile nostalgii sublime. Atunci începe un altfel de călătorie, călătoria în veacurile apuse. În ea răsar, scânteietoare, „vedeniile trecutului”, care domină somptuos cartea crailor. Mateiu Caragiale este neîntrecut în asemenea reconstituiri fabuloase ce se opun decadenței prezentului: „Cunoșteam mijlocul de a-l rechema la viață; deodată omul se înviora, ochii i se înseninau, un trist surâs îi lumina rece fața stinsă. Adusesem vorba e ceva din vremuri de odinioară, de demult. Știam că vedenia trecutului în care se cufunda cu patimă, era singurul lucru în stare să-l miște, de trecut vorbea cu o reculegere mistică; eresul că sufletul său umbros și vechi ar mai fi avut cândva și alte întrupări fiind singura amăgire ce-și îngăduia, singura înduioșare și singura mângâiere. Și așa de puternică era la dânsul acea vedenie că pe dată ne-o împărtășea și nouă – lui Pantazi și mie. Începea atunci, nu mai puțin fermecătoare,

o nouă călătorie, călătoria în veacurile apuse. Ne regăseam de obicei în acela, scump nouă și nostalgic între toate, care fu al optsprezecelea”.

După acest moment de reculegere mistică în fața vedeniilor din trecut, Naratorul (îl scriem de aici înainte cu majusculă, pentru că intră, oficial, în stirpea Crailor slăviți, revendicați din ordinul de Malta!), ține să mărturisească: „eram trei odrasle dinaști cu nume slăvite, tustrei cavaleri din tagma Sfântului Ioan de la Ierusalim, purtând cu fală pe piept crucea de smalț alb și încununatul trofeu spânzurate de panglica de cânăvăț negru”. Mateiu dezleagă din nou știința și imaginația lui heraldică, Craii (vom vedea deîndată despre ce fel de crai este vorba) îmbracă acum veșminte regale, trăiesc în fantezia, desigur, a creatorului epic, o sărbătoare neîntreruptă, zi și noapte, în *veacul voluptății*, „veacul binecuvântat, veacul cel din urmă al bunului-plac și a bunului-gust”. O utopie istorică de care Mateiu Caragiale vorbește și în corespondențe și în articolele sale. Craii lui imaginari (personajele acestei *vedenii*) capătă în ea, măreții de simbol. Ei însoțesc pe *cei Aleși* și slujesc pe *Cârmuitori*. Amestecați, din umbră, în toate uneltirile istoriei („fără noi nu se fereca nici nu se desfereca nimic”) ei nu vânează bunuri materiale și mărimi lumești, ci fac ceea ce fac „din nevoia de a fi pururi în neastâmpăr, în mișcare”. În alți termeni, craii din utopia mateină sunt niște aventurieri esteți, gentilomi ai plăcerilor gratuite, nebuni după muzică, se războiesc pentru Rameau și Gluck și, precum Craii bibliei, călătoresc prin lume pentru a se închina copilului Mozart... Cine povestește istoria acestor templieri ce se bat pentru triumful muzicii și pentru a răspândi în lume estetica bunului gust și cine sunt, în fond, ei în narațiunea magică din *Craii de Curtea Veche*? Nu se știe cu precizie, fantezia șterge granițele realului și confundă, deliberat, palierele timpului în reveriile lui Pașadia, preluate (asumate) de Naratorul (scriptorul) care, într-un rând (în *Spovedania lui Pantazi*) declară, am reținut, ci ia note după convorbirile cu personajele sale. Oricum aceste *vedenii ale trecutului* îi reușesc prozatorului

Mateiu Caragiale. Romanul este dominat de ele, fie că vedeniile se referă la grădinile și curțile ruinate ale Bucureștilor, fie – mai ales – când imaginile vin din reveriile trecutului. Cele trei odrasle de dinaști, „hoinari nepocăiți”, „pătimași de curiozitate și din ce în ce mai ahțiați după plăceri” sunt niște esteți risipitori, plini de frenezie, interesați de mersul științei și a artelor, dar și de „bazaconiile” misticilor. Ei răspândesc în lume, în afară de estetica bunului gust și filosofia plăcerilor:

„Cu încetul legasem prietenie cu mai toți aceia al căror nume istoria nu se poate scuti să-l însemneze, ne trimiteam răvașe, ne abăteam totdeauna din cale ca să dăm câte o raită pe la Montbard sau pe la Ferney, prelungeam încântătoare popasuri la Hoditz, în Arcadia lui sileziană de la Rosswale, spoream alaiul Împărătesei în Taurida, ne desfrânam în nebunia carnavaulului la Veneția și, tot între măști, în cealaltă Veneție de la miazănoapte, în brațele noastre cădea Regele împușcat de Ankarstroem. Era scris ca cel mai frumos dintre veacuri să asfințească în sânge și când, după câteva luni, vedeam trecând în par, între fulgerări de cușme frigiene, capul doamnei de Lamballe, înțelegând că timpul nostru trecuse și că, în curând, avea să stârvească și să cadă pradă nimicirii tot ce ne fusese pe lume drag, ne acopeream fețele și pierream pentru totdeauna.” Pașadia, care înfățișează aceste *vedenii* este și el, ca și Pantazi, un „visător nepocăit”, și, tot ca cel dinainte, ascunde multe taine. Când nu este Pașadia visător și nostalgic, este țăfnos, lucrează la o operă care, de ar apărea, ar schimba fața lumii, dar opera dispare fără urmă, la moartea lui, cum dorise autorul. este modul lui bizar de a se răzbuna pe nația care nu știuse să-i aprecieze valoarea. Rămân călătoriile lui, notate de naratorul evlavios și misterul unei mari opere distruse, după propria voință, pentru a ocroti, probabil, taina existenței și a înțelepciunii sale. Prozatorul se ține de cuvânt, și în acest caz, în ceea ce privește teoria lui formulată în *Remember: frumusețea unei creații ține de taina pe care o ascunde și o duce cu ea*. Dar cum mai știm că

taina există dacă opera ce o sugerează este distrusă?

Naratorul are și el istoria și tainele în acest original roman baroc în care trivialitățile balcanice se combină, meșteșugit și poetic, cu misterele și vedeniile grandios romantice. Sunt trei sau patru *cari* în el? Dacă-l punem și pe Pirgu, simbol al răului în formele lui cele mai decăzute, sunt patru. Simbologul Vasile Lovinescu, care a citit romanul din unghi guenonian (cum a făcut și în cazul Creangă), descoperă în el patru *hagialăcuri*, deci patru crai. Înainte de a vorbi de Gore Pirgu, personajul memorabil, estetic judecând, al cărții, să ne oprim o clipă la Naratorul care, povestind aventurile Crailor se povestește și pe sine. Se construiește, vreau să spun, și pe sine ca personaj, comentând faptele Crailor. Urmare este că Naratorul devine, el însuși, un Crai din ceata de la Curtea-Veche. Craiul din umbră. Naratorul din *Remember*, ne aminti, declară că relatează *vise pe care le-a trăit cândva și undeva și lucruri viețuite („întâmplări ciudate”)* care – se întreabă – *nu au fost, cumva, vise...* În *Craii de Curtea-Veche* întâmplările, mai puțin ciudate și visele (reverii) aparțin celor două personaje prioritare (Pașadia și Pantazi). Naratorul le consemnează și, repet, le comentează. Narațiunea începe, de altfel, cu el. Naratorul, care, trezit din somn după o noapte de chef lung și dur, se simte *mahmur, ursuz și ciufut, deșurubat de la încheieturi, cu șalele frânte, în stare de piftie...* Aceste prime semne arată că Naratorul ține să se știe cine este și ce face. Nu se ascunde în text, dimpotrivă este de la prima propoziție în primul plan al textului epic. Este cel care, relatând totul, organizează narațiunea, caracterizează personajele le studiază în spațiu, descrie locurile pe unde trec, dă note asupra comportamentului lor. Pe Gore Pirgu, se va vedea, nu-l poate suferi și-l vorbește de rău, în culori totdeauna groase, catastrofale. La fel pe Arnoteni și pe toți cei care coboară în „datinele stricăciunii”. Mai puțin însă, am constatat deja, pe Pantazi și Pașadia, esteți ai decadenței, spirite subțiri, stilate, ca și el, Naratorul din *Craii* nu-și arogă însușirile

naratorului clasic (imparțial, discret), decât aceea de a pretinde că știe tot despre personajele pe care le urmărește. Știe ce trebuie despre ele și le judecă părtinitor, cu emfaza unui moralist superior, ușor înțepat în fraze ample, baroce, abil ticluite, cum am dovedit deja mai înainte. Este un fel de dandy sau aspiră să fie un dandy bucureștean, în stilul pe care îl înfățișează, în termeni mai colorați, în corespondența cu amicul Boișteanu. Un leneș estetic, boem cu ifose aristocratice, amator de craialăcuri și de petreceri lungi și bogate. Își face, în chiar primele fragmente din roman, un autopo-tret și, din el, deducem că „pe tăcute și neră-suflăte, cu nădejde și temei, o dusesem într-o băutură, un craialăc, un joc”. Este scârbit (suferă deja de ceea ce am putea numi un *estetism scârbit, disprețuitor, înfumurat*) și năzuiește să-și stingă scârba de lumea proastă în care are sentimentul că este condamnat să trăiască, în desfrâu și uitare. Mai exact uitarea în desfrâu. E filozofia unui dandy balcanic, agresat de părintele său, cum spune, cu „nesărata plachie de sfaturi”. Biografia lui Mateiu, fiul natural al lui I.L. Caragiale, au descifrat în aceste propoziții acre natura încordată a relațiilor dintre fiu și tată. Este o temă reală prezentă, ca atare, în documente, mai puțin în roman, unde datele biografice, dacă există (și indiscutabil că există pentru că *eul pur* de care vorbește Valéry nu poate fi total despărțit de *eul biografic!*), se transformă și se pierde în ficțiune epică. Naratorul, ca personaj, se prezintă, așadar, ca un boem bucureștean sâstis de sfaturile părintești, cu mintea aburită de băutură, cu șalele frânte de craialăcuri, dezgustat de „grosolanele petreceri negustorești”. Le caută și le frecventează, totuși, cu tot dezgustul lui de estetic și cu toate fumurile lui de dandy rătăcit, alai, pe la părțile orientului, birturile și alte locuri dubioase.

Istoria lui și, în genere, a Crailor dâmbovițeni începe „spre căderea iernii [pe] o vreme de lacrimi”, într-o seară, când Naratorul mahmur, „deșurubat de la închieturi”, merge să întâlnească pe Pantazi (întâiul Crai numit din cei trei sau patru

care circulă în spațiul epic matein!), într-o cârciumă din Strada Covaci. Aici dă peste celelalte personaje, inclusiv peste inevitabilul Pirgu, călăuza diavolească a crailor. Prezentându-le, Naratorul le face primele schițe ale portretelor. Vor fi am precizat deja, și altele. Tehnica lui Mateiu Caragiale presupune reluări succesive, risipite în pasta groasă a epicii. Acum se decide și atitudinea naratorului (și, prin vocea lui, a autorului de pe copertă) față de eroii săi. O atitudine partizană, neschimbată până la încheierea romanului. Pe Pirgu îl detestă, cum am zis, pentru Pantazi are slăbiciune, iar pentru Pașadia evlavie.

Acesta este capitolul de prezentare a eroilor și din el putem deduce maniera europeanului din Răsărit Mateiu Caragiale de a face proză în vremea în care Proust publicase deja *În căutarea timpului pierdut* (primul volum apare în 1913, iar ultimul - apărut postum - în 1927), iar, la noi romanul românesc recupera, prin *Ion*, realismul secolului anterior, iar prin Sadoveanu realismul magic. Mateiu Caragiale, cu lecturi din Huysmans și Barbey D'Aurevilly caută altă formulă și o găsește, neurmând, propriu-zis, un singur model. El nu folosește, am semnalat, o cronologie riguroasă, într-o acțiune, iarăși, coerentă, ci mai degrabă, desfășurarea epică se face în spirală de la un palier la altul al narațiunii, cu inevitabile repetiții, adaosuri de noi fapte epice. Frazele încărcate de adjective colorate se succed, ca valurile pe țărm, pe plaja narațiunii mateine. *Cele trei hațialăcuri* - al doilea etaj al *Crailor* - începe cu reveriile (amintirile) lui Pantazi, ascultate și reconstituite - printr-o scriitură ceremonioasă - de Naratorul cucerit deja de ideea *frumosului estetic ca taină*. O pune, acum, în gura lui Pantazi (călătorul care *citește universul*) și o traduce, numaidecât, într-o „fermecătoare trambă de vedenii”, urmată, apoi, de altele. Am citat deja câteva și vom reveni la ele pentru că valoarea literară a *Crailor de Curtea-Vechă* depinde, într-o bună măsură, de originalitatea acestor peisaje în linia estetizantă a lui Macedonski și, în genere, a peisagiștilor urbani.

Dan POPESCU

L'emigration et l'immigration de la population, amplifiées par l'intégration et la globalisation

Abstract

Există mai multe crize cu care ne confruntăm în zilele noastre și care ne vor modela viitorul, și anume: criza climatică, criza economică, criza științelor umaniste, criza politică, criza demografică, criza educației. Din prima, se vede deja dispariția celor patru anotimpuri ale climei temperate și instaurarea a două anotimpuri, cald și rece, ceea ce implică schimbări radicale în tipul de alimentație uman și animal, apoi în schimbări în tipul de habitat și tipul de infrastructuri din orice domeniu. Ne îndreptăm oare azi spre o dezmenbrare a Uniunii Europene? Modelul actual al dezvoltării planetei este greșit, fiindcă avem foarte mulți săraci și foarte puțini bogați. Fenomenul migrației populației în lume este destul de vechi, din perioada Imperiului Roman, dar azi trebuie să fim atenți la relația dintre Centru și periferie.

Cuvinte-cheie: criza climatică, criza politică, criza educației, criza economică, emigrare și imigrare.

There are many crises that we face today, which will shape our future, namely: the climate crisis, the economic crisis, the crisis of the humanities, the political crisis, the demographic crisis, the crisis of education. We see from the first that the four seasons of the temperate climate disappeared and the setting up of two seasons, the hot one and cold one, which implies radical changes in the categories of human and animal food, then the changes in the type of habitat and type of infrastructure in any area. Are we now heading towards a destruction of the European Union? The current model of the planet's development is wrong, because we have very many poor and very few rich. The phenomenon of population migration in the world is quite old, since the Roman Empire, but today we must pay attention to the relationship between the Center and the periphery.

Keywords: climate crisis, political crisis, education crisis, economic crisis, emigration and immigration.

„ Tout progrès réel s'opère à l'intérieur et
non pas à l'extérieur des hommes ”

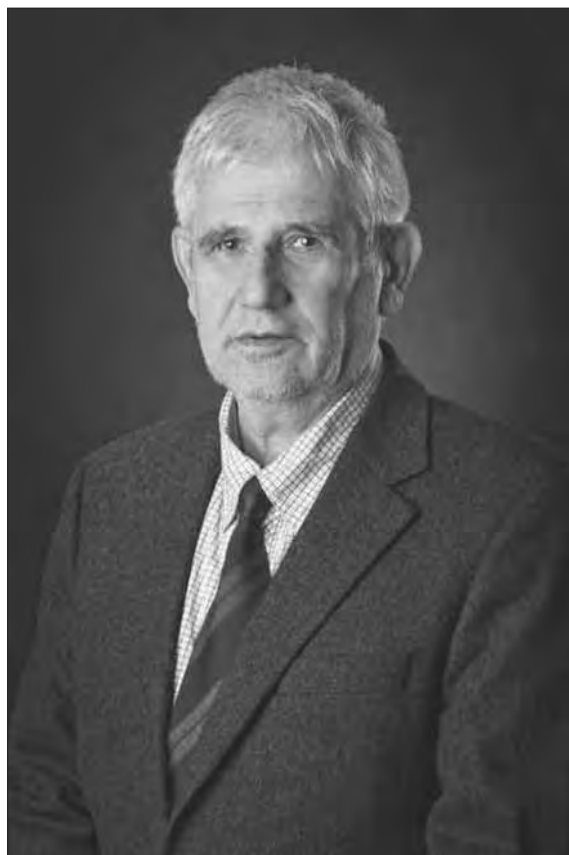
Mihai Eminescu

Tout d'abord, quelques considérations contextuelles. Le monde entier vit actuellement des temps difficiles, rémunère ici des séquences, des évolutions, unanimement reconnues dans l'aire scientifique internationale. Voilà d'abord, une crise de l'environnement ou la surchauffe de la Terre est en train de faire de vrais ravages, en accentuant, de manière directe, une sous crise climatique avec, entre autres, la disparition (réelle) des quatre saisons du climat tempéré et l'instauration de deux seulement qui, elles aussi, se succèdent de manière assez indisciplinée: la saison chaude et celle froide. Ce fait même impose déjà des mutations fondamentales surtout dans la structure des

cultures agricoles, en en favorisant certaines et en en enterrant certaines autres, en imposant des changements radicaux dans le type même d'alimentation humain, animal, dans les importations et les exportations de céréales où il est nécessaire de privilégier l'aquifère etc. Ce dernier fait même relève déjà la nécessité de mutations dans la conception de l'habitat, dans l'habitat lui-même, dans les infrastructures et dans tant d'autres domaines¹ etc.

En même temps, une crise économique profonde-engendrée essentiellement par la crise de paradigme, d'une cyclicité informelle, d'une surlicitation de la spéculation au dépens de la production- a engendré et engendre, en concours avec de sérieuses difficultés économiques et sociales, aux États développés du point de vue économique-et non seulement à ceux-ci- le repli assez abrupte vers le national et même vers le nationalisme, étant en cours la réactivation de la guerre froide, des systèmes d'intérêt économiques et politiques, politiques et économiques, parallèles et opposés. Plus que jamais, devient évidente en même temps une crise humaine et humaniste, une crise des sciences humaines surtout, entre autres, pour les populations menacées par la mort, par la violence, par la famine et qui demandent des emplois et de la nourriture. Sur un tel fond d'ignorance et de misère, si vulnérables face au fondamentalisme et aux exacerbations de toutes sortes, les menaces du terrorisme-un terrorisme déjà globalisé, manifesté aux dimensions internationales-toujours plus puissant par son manque de logique et toujours plus terrifiant pour les autres. Nous avons aussi affaire à une crise de la paix qui ramène la guerre, plus ou moins militaire et même climatique, comme moyen essentiel, efficace d'imposition, d'amplification des influences, d'obtention d'immenses profits qui ne sont pas seulement économiques.

On voit se préfigurer des crises politiques dans un certain nombre d'États, dont

certains européens. D'autres en sont épargnés, mais restent sensibles quand même à de tels bouleversements. Et cela d'autant plus que les forces du politique, de l'administration publique, le soutien des intérêts « des autres » se montrent plus profitables pour ceux qui les pratiquent, que l'entreprise et le management économiques honnêtes et légaux, que le travail honnête pour un salaire. Ajoutons, à tout cela, les mouvements naturels de la Planète-tremblements de terre, inondations, tsunamis, ouragans etc. Mais plus nombreuses encore, accumulées par la pollution, les exploitations intenses de ressources, noxes et tant d'autres encore de notre temps²...

C'est donc vers un abîme que nous nous dirigeons actuellement ou bien vers une chute tout au moins, vers une fin de la civilisation de notre temps ou peut être vers le

¹ Dan Popescu, *Amenințări pentru secolul XXL, Menaces pour le XXI-e siècle*, Edit. Continent, Sibiu-București, 2014

² Idem.

démembrement de l'UE? Sommes-nous peut être des « prophètes du malheur », adeptes des théories apocalyptiques? Mais nullement. Mais en fait, tout comme plusieurs chercheurs américains de l'Institut technologique de Massachusets le montrent et nous nous rallions nous-mêmes à cette position (à voir mon livre intitulé *Menaces pour le XXIe siècle*), au long de l'évolution de la Terre plusieurs civilisations se sont succédées. Le processus continue-t-il donc? La réponse affirmative à la question posée présente des arguments sérieux. Personnellement, j'ai du mal à y croire pour l'instant, mais, pour l'avenir, si l'on continue ainsi, nous n'avons pas trop de raisons à être optimistes. De toute manière, je ne peux pas passer sur de telles réalités comme si elles n'existaient pas. Elles se constituent en un vrai syndrome qui annonce des temps toujours plus rudes, avec des guerres, sinon militaires, de toutes sortes, annonçant de grands désastres et catastrophes.

2. Par conséquent, j'apprécie que, malgré des efforts qui s'avèrent, malheureusement insuffisants, le modèle actuel de développement de la Planète, avec énormément de pauvres ou en dessous de toute limite de pauvreté et avec peu, très peu de riches, est erroné. Qui défend qui? La bonne nouvelle est que la plupart des causes des crises invoquées ont l'antidote. L'ignorance et le manque de culture peuvent être diminués par l'éducation. Les grands décalages économiques et sociaux peuvent être réduits par une intense et intelligente mobilisation au travail, par une correcte investigation et valorisation du marché. Le racisme et le fondamentalisme peuvent être annihilés par raison, éducation, réflexion, humanisme etc. Des besoins d'amélioration que les individus eux-mêmes peuvent réaliser par leur volonté. En paraphrasant le chercheur français, très en vogue il y a quelques décennies-René Dumont, celui qui, en collaboration avec Marie France Mottin a écrit le livre *L'Afrique étranglée; l'Afrique est mal partie*, Ed. du Seuil, Paris, 1980 -je peux dire que la

globalisation a mal commencé. Tout d'abord, ce n'est pas une globalisation qui apporte le profit général, mais, au contraire, elle rapporte seulement à certains et ces certains portent de différents visages, au sens général du mot. Le marché lui-même a accumulé peu d'imperfections, mais elles peuvent être corrigées par l'action concertée des institutions³...

Deux aspects deviennent évidents à la fin de cette succincte énumération, au moins ces deux aspects qui peuvent nous faire beaucoup réfléchir nous, européens. Notamment, une diminution de l'importance de l'Europe et des États-Unis au niveau mondial, dans le mental collectif où s'affirment, de manière spectaculaire et accélérée la Chine, l'Inde, le Brésil, d'autres pays de l'Amérique latine, des économies émergentes de l'Asie du Sud -Est. Bien que, dans ce cadre, l'Europe, le vieux continent se soit montrée, dès le 14e siècle et surtout après, à peu d'exceptions, près le berceau de la civilisation mondiale et, en même temps, son moteur. Le deuxième aspect est que, dans les conditions de la globalisation, il devient évident le passage des activités anarchistes, relativement ponctuelles, à un fondamentalisme plus dangereux encore et plus ample qui peut vêtir de nouvelles formes, de gauche ou de droite, religieuses ou laïques, nationales ou internationalistes etc.

Les choses ne sont pas comme elles devraient être. Voilà, par exemple, quelques coordonnées d'évolution en fonction desquelles nous nous proposons d'analyser le problème énoncé dans le titre même de notre communication.

3. ...Il y a plus de 6-7 décennies, le grand démographe Alfred Suavy remarquait souvent la difficulté du dialogue entre une population relativement vieillie et en cours de diminution, celle des pays occidentaux, d'une part, et les cohortes déjeunes, ayant une formation assez relative, qui représentaient la plupart de la population dans des pays peu développés, et décalés, d'autre

³ Dan Popescu, *Criza indecentă, La crise indécente*, Editura Continent, Sibiu-Bucuresti, 2013.

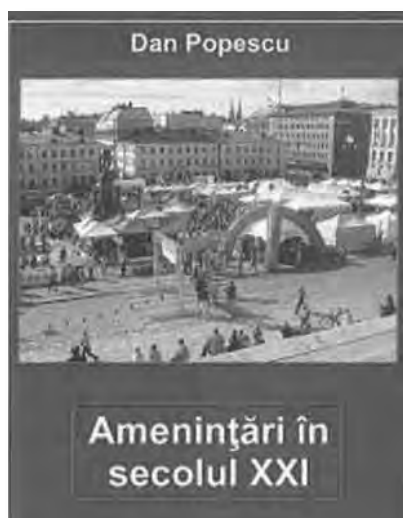
part. Malheureusement, l'absence d'un tel dialogue, signalée par Sauvy, est évidente aussi de nos jours. Il est d'ailleurs très difficile d'avoir un dialogue bénéfique aux deux parties dans les conditions où l'espoir de vie dans les pays décalés est, généralement, inférieur à 40-45 ans et même moins, et dans les pays développés où l'espoir de vie monte à 80 ans ou plus. Dans de telles conditions, on peut relever l'émigration de la population en général- que je considère bénéfique de part et d'autre- vers le deuxième groupe de pays, surtout ceux de l'ouest européen et des États Unis qui, de la sorte, grâce à leur attractivité, à leur civilisation, acquièrent par cela même une force de travail utile, une force de travail qui permet, finalement d'une manière ou d'une autre, le rajeunissement des sociétés en question, même si cela n'est pas reconnu officiellement. Sans compter d'autres profits économiques. Mais quelle est la situation des pays d'où l'on part? Nous allons détailler tous ces aspects par la suite.

4. Il s'agit donc du processus de la migration de la population dans le monde. Ce processus n'est point nouveau. Dès l'Antiquité, la population migrait d'un pays à l'autre, et, à l'intérieur de l'Empire Romain, par exemple, d'une province à l'autre, à la recherche d'un meilleur accès à l'occupation et à la nourriture. Et cela, naturellement, dans les termes de ce temps-là. Au temps du féodalisme, par les serfs attachés aux grandes propriétés foncières, les dimensions de la migration ont été un peu plus réduites, effective étant la migration des spécialistes et des artisans de toutes sortes, celle des étudiants qui, le plus souvent, conformément à des arrangements universitaires, se déplaçaient pour des périodes déterminées d'une université à l'autre dans les grands établissements de l'Ouest et du Centre de l'Europe. Migrants étaient aussi les mercenaires qui se sédenta-

risaient assez souvent dans un autre pays que celui d'origine... Avec les révolutions industrielles, préfacées par les grandes découvertes scientifiques, par la Renaissance, dans l'art et dans la civilisation, la migration, abordée en général, interne et externe de la population, des personnes sans travail mais avec l'espoir d'en trouver un, est devenue beaucoup plus évidente. Ce qui a déterminé et continue de le faire de nos jours, la genèse essentiellement européenne de la population aux États Unis, en Amérique latine et généralement en Amérique du Sud, en Australie, en Asie, en Afrique- il est vrai, en des proportions beaucoup plus réduites etc.⁴

5. **Dans tout ce cadre**, la migration intra européenne a eu et continue d'avoir un rôle, généralement substantiel, dû à des progrès économiques et sociaux, par la naissance et l'évolution des aspirations de toutes sortes, par des législations constrictives ou permissives et stimulantes, de plusieurs éléments évidents au niveau du « Dénominateur commun » de l'homme européen etc. Après la deuxième guerre mondiale et même avant, aux turbulentes années 1930, mais surtout après la perte par les républicains de la guerre civile en Espagne, on a eu affaire à des milliers et des milliers d'Espagnols de gauche qui se sont réfugiés surtout dans les Pyrénées françaises et qui s'y sont établis. L'Allemagne hitlérienne vaincue, ayant enregistré des pertes accablantes de population militaire et civile, notamment jeune, mais aussi âgée, cette Allemagne qui traversait un processus de dépassement des premières ruines de la guerre, offrant sur le marché européen du travail un grand nombre d'emplois, a accueilli une première vague de migrants d'Italie, venus surtout du sud, moins développé économiquement. Par la suite, en Allemagne sont arrivés les Turcs, qui ont repris une série d'activités délaissées par les Allemands occupés dans

⁴ Dan Popescu *Consideratii privind migratia populatiei si capacitatea reală de ocupare a economiei românești / Considérations sur la migration de la population et la capacité réelle d'embauché de l'économie roumaine* în Studii de Istorie Economică și Istoria Gândirii Economice, coord. acad. Iulian Vacarei, vol. 17, Ed. Academiei, Bucuresti, 2015.

des secteurs quelque peu plus attrayants. Après, les choses ont évolué.. De même, immédiatement après la création de l'État Israël, après 1948, mais déjà aussi avant, des vagues entières de Juifs de toute l'Europe et du monde entier se sont dirigées avec espoirs justifiés vers le nouvel État... Plus tard, le démembrement et la chute du système colonial, nommés après quelques années dans les anciennes colonies, de « réveil »-et dans des conditions économiques que je ne me propose pas de détailler -ont produit un flux migrateur inverse à celui qu'on escomptait, respectivement de la population des anciennes colonies vers les anciennes métropoles, dans l'espoir d'y trouver, pour des travaux de marginaux, une vie meilleure que les pays d'origine n'ont pas pu leur offrir, ces pays devenus indépendants, mais dominés par des dicta-

tures corrompues, décalées, misérables.⁵

Les anciens colons sont eux aussi revenus au foyer, amenant des ressources importantes qui ont profité aux métropoles. Un cas particulier est celui de l'Algérie. Dans ce pays, vers la fin de la guerre d'indépendance contre la France et même après, plusieurs milliers de « pieds noirs », citoyens algériens, issus, en grande mesure des premières familles de citoyens français, arrivés là, ayant cumulé des ressources financières importantes, sont revenus et se sont officiellement réfugiés en France, leurs ressources revigorant pratiquement l'économie française en grande mesure épuisée par les guerres et les luttes coloniales précédentes.⁶

6. ...Nous devons également dire que l'espace économique et social de l'UE relève des disparités économiques notables: un centre et des périphéries. Le Centre (ou la Dorsale européenne) fortement peuplé et urbanisé concentre l'essentiel de l'activité industrielle-qui est en général de technique de pointe-et les principaux noyaux de décision. Cet espace s'étend du bassin de Londres jusqu'au nord de l'Italie, en suivant l'axe du Rhin. Les périphéries n'en sont pas homogènes. Leur dynamisme variable dépend de leur niveau de développement et de leur éloignement par rapport aux régions de la dorsale européenne. Mais quelles sont ces périphéries? Tout comme des chercheurs de l'UE le montrent, il s'agit d'une périphérie dynamique et intégrée-spécialement des espaces proches de la dorsale européenne, respectivement une partie de la Grande Bretagne, de la France, de l'Italie, de l'Allemagne, de l'Autriche, du Danemark et de la Hollande etc. La deuxième périphérie est une périphérie marginalisée, représentant généralement les régions plus éloignées par rapport au centre, moins denses comme population et moins riches aussi. Il s'agit surtout des économies des États ayant adhéré aux trois dernières

⁵ Dan Popescu *Considerații*, œuvre, citée.

⁶ À voir aussi Pierre Thibault *Le Temps de la contestation, 1947-1969*, Le Livre de poche Larousse, 1971, mais aussi Sandrine Brissot, *L'Union Européenne, un défi au XXI-e siècle*, Fouché, Paris, 2004, etc..

étapes à TUE, parmi lesquels se trouve aussi la Roumanie. De manière évidente, nous ne pouvons pas relever sur les trois structures-la dorsale européenne et les deux périphéries-une homogénéité évidente de développement. Par exemple, dans la zone dorsale, surtout au nord de l'Angleterre, il est évident un certain déclin de l'industrie lourde et également certaines périphéries, telle la Catalogne en Espagne, mais aussi d'autres zones, en Tchéquie, en Pologne et en Roumanie même, se relèvent riches et dynamiques. Pour ne plus parler du sud de l'Italie-pays signataire du Traité de Rome, en 1957, présentant de grandes îles de misère terrible et qui n'a pas encore réussi, durant les presque six décennies de développement européen, à éliminer ces graves distorsions. Il a été et continue d'être tout aussi naturel que possible que la population européenne, bénéficiant de lois et de réglementations stimulantes (la citoyenneté européenne, le droit au regroupement familial, la possibilité d'acquérir la citoyenneté d'un autre pays membre de l'UE, la Carte verte relative de la gestion de la migration économique etc.) a migré tant au niveau interne-dans notre cas, au niveau intra-européen et non seulement-, en ciblant l'accomplissement des plus importantes attentes de tout individu.⁷

La chute des régimes prosoviétiques de l'Europe centrale et orientale a ainsi rendu possible-profitant des facilités de l'UE- une législation permissive, préfigurant l'espoir d'une vie meilleure pour les citoyens des anciens pays satellites - de nouvelles vagues de migration, surtout intra mais aussi extra européennes. Effet de la libre circulation et de la crise économique, la mobilité géographique sensiblement amplifiée dans TUE, surtout après l'accueil en 2004 et 2007 des États de l'Europe Centrale et Orientale, a accéléré les flux migrants entre l'Est et l'Ouest, mais aussi l'émergence de nouveaux flux, entre le sud et le nord de

l'Europe. Dans ce sens, tout comme la statistique européenne et internationale le relèvent (à voir Eurostat), L'Allemagne a attiré de plus en plus d'européens venus de la Roumanie et de la Pologne. De même, L'Espagne, l'Italie, La France, le Canada, les États-Unis en restent, de leur côté, des repères importants. .. Cela s'explique par le fait que l'économie allemande par exemple, conformément aux indices européens de synthèse, est la première économie de la zone euro qui, par ses dynamiques et ses structures, se voit obligée à faire face à une importante pénurie de la main d'œuvre surtout en Bavière et en Wurtemberg.⁸ La politique de l'Allemagne face aux récentes vagues d'immigrants de Syrie, d'Afghanistan, d'Iraq, d'Afrique etc. renforce ces considérations. Mais, à long terme, tout comme le Royaume Uni de la Grande Bretagne, mais aussi comme l'Italie, la Belgique etc-l'Allemagne aura résolu un problème démographique, celui du vieillissement de sa population autochtone-processus ayant des effets négatifs sur la production et la productivité⁹ etc.

7. De toute manière, la migration (l'émigration) européenne, non seulement vers l'Allemagne, mais aussi vers d'autres États évoqués de l'UE semble être surtout de la Roumanie ou de la Pologne. Conformément aux chiffres, en 2011, plus de 307 mille Roumains et presque 270 mille Polonais ont émigré dans l'UE. Ces chiffres sont, d'après certains calculs, semblables à ceux de 2012 et présentant des tendances de répétabilité en 2013 et plus tard même. Ce sont de loin les niveaux les plus élevés par rapport aux Chinois et aux Indiens-127 mille et 114 mille -ou aux Bulgares-90 mille, etc. Il est tout aussi intéressant et parfaitement explicable-par rapport aux sollicitations pour des qualifications plus élevées- que, dans l'UE ont émigré en 2011 (nous avons des données pour cette année-ci) 100 mille Allemands, dont la plupart ont été attirés par des

⁷ Sandrine Brissot, loc. cit.

⁸ *Le Figaro*, 20.01.2014, « L'Europe : l'immigration, un outil contre le chômage ».

⁹ *Le Figaro*, loc cit.

salaires et des perspectives supérieures à celles d'Allemagne. Mais les proportions que nous avons mis en évidence n'ont pas été modifiées de manière significative même pas dans les conditions où, de l'Espagne, de la Grèce, de l'Italie et du Portugal (où des millions de Roumains ont émigré) sont partis vers des États du Nord et du Centre de l'UE plusieurs centaines de milliers de personnes.¹⁰

La série des statistiques pourrait encore continuer. Des détails? En voilà, conformément à l'Annuaire statistique de la Roumanie, 2013, le nombre d'émigrants roumains à l'étranger a 2012 a été de 12 341 263, plus précisément, 1,63 plus grande que celui de 2007(1.437.529). Par groupes d'âge, les croissances les plus grandes de populations émigrantes de Roumanie dans des Pays de l'UE ont été- de 2007 à 2012, pour les citoyens de 20-24 ans (1,29 fois); de 25-29 ans (1,32 fois); 30-34 ans (1,73 fois); 40-44 ans (2,80 fois); 50-54 ans (2,38 fois); 55-59 ans (3,59 fois); 60 ans et plus (4,16 fois). Cela reflète essentiellement l'émigration tant individuelle que celle des familles entières. La localisation de celles-ci s'est réalisée avec prépondérance-tout comme nous le montrions pour la période 2007-2012-en Autriche, en Belgique, en Autriche (+51%); en Belgique (+422%); en Allemagne (+220%); au Royaume Uni (+800%); en Espagne (+148%) etc. D'autres destinations se sont imposées à côté de celles anciennes - l'Allemagne, la France, L'Espagne-et en d'autres pays tels la Belgique, avec ses rigueurs de pays central de l'UE, avec des projets substantiels, des facilités légales généralement adoptées aux dernières années mais aussi avec des besoins croissants¹¹. ... De toute manière, on relève, dans la perspective des argumentations économiques irréfutables qu'on devrait détailler, bien sûr, que le processus migrateur des pays moins développés vers des pays avan-

cés, recouvrant les besoins de développement des pays en question, laissent découverts d'autres besoins, y compris le vieillissement de la population et la réduction du nombre de celle-ci dans les pays de départ. C'est surtout dans ce cadre que s'impose une ample responsabilité des gouvernements de ces États, du milieu des affaires afin de créer sur place même, dans les pays moins développés, des conditions à occuper la force de travail national. Il est difficile d'accepter que l'immigration qui est, de toute manière, beaucoup plus réduite et représentée par des personnes qualifiées ait pu remplacer, tant soit peu, dans une perspective professionnelle, l'émigration¹². Mais détaillons ce que nous considérons bon et ce que nous considérons mauvais.

8. Tout d'abord, les effets de la migration intra-européenne, avec l'étude de cas la Roumanie. En ce qui concerne l'occupation „nous constatons que la migration intra-européenne contribue en général à la réduction des déséquilibres et à la réduction du chômage” pour citer l'allemand Thomas Leibig, dans l'étude du Figaro. Pratiquement, l'impact en question est plus pregnant dans l'Europe de l'Est et Centrale, où les revenus sont réduits et la population, à la recherche de meilleures conditions de vie, s'est montrée très mobile- ajoute l'économiste allemand. Et il continue: “ Notons que la libre circulation joue en deux sens. Quand la conjoncture s'améliore, les migrants retournent dans leurs pays. Quand elle n'est pas trop bonne, ils en partent. « De même, l'affirme-t-on souvent, l'intérêt est représenté par les grosses sommes d'argent, - des milliards et des milliards pour la Roumanie, nn.- que les émigrants de ce genre, mieux payés dans les économies développées, envoient dans leurs pays d'origine. Ce sont de véritables infiltrations d'eau vive pour de tels pays ».

Naturellement, apprécier ainsi le problè-

¹⁰ Eurostat, *Statistique sur la migration et la population migrante, Statistics explained*, 2014.

¹¹ Anuarul statistic al României, / Annuaire statistique de Roumanie 2013, tableaux 2.26 (Emigrants au total) et 2.27 (Emigrants au total selon le pays d'origine).

¹² *Ibidem*, p. 80.

me de la migration relève, dans mon opinion, au moins d'une approche incomplète, sinon erronée.... Évidemment, personne, en effet, ne peut obliger les citoyens des pays moins développés de TUE à ne pas chercher du travail dans des pays plus développés. Même si là bas ils ne sont pas occupés dans des activités de pointe, mais surtout dans le domaine des constructions ou des services, ils apportent par eux-mêmes un plus de qualification et, le plus souvent, de consciencieux par la façon dont ils ont été formés dans leurs pays d'origine, et par le désir de garder l'emploi dans les pays développés. Une question est relevée de soi: qu'est-ce qui se passe dans ces économies, dans notre cas, dans l'économie roumaine, ayant enregistré un regrès relatif et qui se montre déjà assez peu apte à occuper sur le plan intérieur la force de travail qu'elle forme? Dans la plupart des cas, malgré la diminution artificielle du nombre de chômeurs-ceux qui n'ont pas trouvé de travail dans l'économie sont partis à l'étranger-le processus de développement national, même corrélé à celui du développement communautaire, a beaucoup à souffrir. Pensons à des domaines tels: la recherche, F enseignement, la santé, tous sous financés et en totale dégringolade... Cela d'une part. D'autre part, ou en même temps peut-on dire, ce n'est que difficilement qu'on peut élaborer et appliquer, dans de telles conditions, une stratégie dans le domaine de la force de travail. Nous n'évoquons pas non plus le fait que l'enseignement quel qu'il soit, forme des spécialistes pour l'économie et la société qui, après avoir fini leurs études, ne sont pas embauchés dans le pays qui les a formés et qui en a financé la formation, mais dans un autre pays, pays qui en jouira en en profitant gratuitement. Enfin, mais non en dernière instance, dans la plupart des cas, F argent envoyé à la famille par ceux qui sont occupés dans les économies développées sont employés dans leurs pays d'origine surtout pour la procuration de produits d'importation, ce qui déséquilibre souvent aussi la balance commerciale et la balance de paiements en question. Qui perd, mais aussi qui gagne?

Loin de moi, je répète, la contestation du droit, des facilités au niveau européen que tout citoyen de l'UE ait du travail, bénéficie d'un domicile dans n'importe quel pays de l'UE, là où il veut, où il peut, où il trouve du travail (moi personnellement j'ai bénéficié et bénéficie, en grande mesure, d'une telle facilité). Mais cela, à mon avis, augmente la responsabilité des décideurs dans le sens d'une bonne direction et gestion attrayante de l'économie, en ce qui concerne notamment la force de travail à laquelle on offre l'option: de travailler dans son propre pays ou à l'étranger. Par exemple, et nous en avons déjà parlé un petit peu- la situation plus que dramatique dans laquelle se trouvent la médecine et l'enseignement roumain -surtout les médecins qui sont payés chez nous de 8 à 10 fois moins qu'à l'étranger, mais les professeurs aussi qui ont des salaires de 7 à 8 fois plus grands au Royaume Uni, en Allemagne, en France, en Belgique et en Italie que ceux qu'ils touchent dans leur pays d'origine, ce qui assombrit les projets- s'explique justement par l'incapacité de notre économie d'après 1990 d'assurer des salaires tant soit peu proches de ceux de l'Ouest. Quoi dire encore des salaires des chercheurs? Les causes en sont évidemment complexes et profondes. En bonne partie, elles tiennent aussi de la façon grave et ample dont a été dévalisée notre économie après 1990, par des escrocs qui sont non seulement impunis, en grande partie, mais qui jouissent même d'honneurs et de privilèges sociaux. La relativement récente déclaration officielle de la Cour des Comptes conformément à laquelle une grande partie des privatisations importantes réalisées en Roumanie ont frisé et frisent encore le pénal, doit nous faire beaucoup réfléchir car, par la voie de la justice, l'argent obtenu par escroquerie doit être rendu au circuit économique naturel. Or, les choses ne se sont pas passées ainsi ; dans pas mal de cas, dans les enquêtes et les procès judiciaires où l'on a souvent agi en fonction des intérêts politiques, et suite auxquels on n'a récupéré l'argent des coupables qu'en très réduite mesure. Bien sûr, assez souvent, dans de telles conditions, la consé-

quence en est une croissance économique discutable, vu que nous ne pouvons pas, au niveau social réduit de productivité et des activités, des ressources financières, constituer un soutien économique général adéquat.¹³

Mais continuons. Mais les ouvriers ayant un bon et réel niveau de qualification? Presque tous ceux qui sont en activité -dans les constructions, où ils sont surtout charpentiers, maçons, artisans en fer, électriciens, plombiers etc., mais aussi dans d'autres domaines ont pris la voie de l'étranger et ceux qui sont restés chez nous-conformément à de nombreuses situations à effet négatif-ne correspondent pas aux standards nécessaires de qualité. Nous devrions dire encore que des générations plus anciennes sont sorties de l'activité et même de la vie, ce qui baisse le niveau des activités en question en Roumanie. L'école, l'enseignement, la recherche, par leur manière de structuration et d'organisation, ne réussissent pas à compenser, par de nouvelles générations bien préparées, les pénuries en question. Les diplômés ne cessent de partir. De nouveau en avantage sont les États dont l'économie assure des salaires attrayants, valorisant ainsi la circulation libre de la force de travail. Problème que les décideurs et les gouverneurs de Roumanie doivent prendre en calcul quand ils essaient de dynamiser le développement, la conception et l'application d'une stratégie qui puisse équilibrer les exigences de l'économie et ses possibilités réelles. Dans une telle perspective, le taux du chômage que nous rapportons à l'Eurostat se montre, à mon avis, au moins irréaliste vu que, calculé au niveau d'une économie roumaine (en déclin) celui-ci est, possiblement constamment plus élevé. C'est pourquoi je considère qu'un calcul plus proche de la réalité impose que le taux en question soit corrigé aussi en considérant ceux qui quittent le pays pour raison d'impossibilité de trouver du travail chez eux.

9. De toute manière, une vision européenne du développement impose qu'on

prenne en considération aussi de tels éléments, pour pouvoir stimuler également les pays au plus bas niveau de développement. Et, dans cette situation, les gouverneurs nationaux et leurs actions qui se veulent positives, les négociations en cause avec des facteurs de l'UE, les débats du Parlement européen etc., ont, en tout cas, un rôle primordial. D'ailleurs, déjà par le Traité de Rome de 1957 on a affirmé-et on le réaffirme aussi par la suite- que le but des efforts est constitué par la prospérité pour chacun. Autrement, on maintient et on transmet de génération en génération de grands décalages de développement entre les pays de l'UE, point bénéfique pour une grande partie des citoyens de l'UE. Mais, comme il s'agit de toute manière d'un développement intégré, où les conditions d'équilibre budgétaire et financier sont validées au niveau de l'UE, et où les budgets et de nombreux investissements sont constitués et alloués au plan national, intervient aussi le critère de valoriser une grande partie des ressources là où cela se fait au plus grand rendement, ça veut dire dans les États développés. Un problème qui ne saurait être contourné. On peut dire que ce sont des arguments qu'on devrait prendre en considération dans différentes perspectives dans les décisions nationales, communautaires, globales, décisions qui, d'une façon ou d'une autre, concernent les espoirs et le sort, les attentes de millions de personnes.

10. Et maintenant un dernier problème. Les vagues récentes d'émigrants vers l'Europe, mais surtout via l'Allemagne, la Suède etc., partant de la Syrie, de l'Afghanistan, de l'Irak, de l'Afrique etc. Il est clair que les gens fuient la mort et la misère dues à des causes politiques, au fondamentalisme, aux luttes-qui sont de vraies guerres-intenses, intérieures, intestines. On ne peut pas négocier avec les criminels. Il est évident que ces réfugiés doivent être aidés et intégrés, naturellement, selon les possibilités des pays d'accueil. Le problème que je soulève devant vous se rapporte sur-

¹³Dan Popescu Criza indecentă.

tout à la gestion de pays d'où les gens partent, qui reste en fait, -le processus étant en cours- à une petite partie de la population initiale. Des pays presque vides de gens. Quel en serait le sort? On ne peut pas y répondre, mais on devrait dire que presque personne n' a soulevé un tel problème. Les solutions en seraient compliquées, choquantes, étant donné les sphères d'influence, le pétrole et les autres ressources, le sang, la production et la vente d'armement, l'extension du terrorisme, la compromission

des investissements etc. En effet, ce sont des séquences de la globalisation. .. Voilà le sort très triste de millions et de millions de gens. Plus que les politiciens, je pense que les chercheurs peuvent offrir des réponses plus pertinentes mais qui devraient être correctement mises en œuvre par les politiciens. Une autre composante du syndrome qui révèle le risque d'explosion de la Terre dont je parlais au début de ma communication! Je vous remercie de votre attention!

Emilio BLANCO

Istorie, politică și retorică: fidelitate și Ornatus în *Relox de Príncipes* / *Ceasornicul Principilor* de Antonio de Guevara*

Abstract

Fray Antonio de Guevara wrote his first work – the Golden Book of Marcus Aurelius – around 1525. A few years later, the Franciscan decided to rewrite it and turn it into a voluminous treatise on the education of princes – the Clock of Princes – which in principle had born as a brief fictionalized biography of the Roman Emperor. The two books are printed between 1528 and 1529, and became from that time on two of the most celebrated bestsellers of the time.

It happens, however, that although they are often confused, the books are different in their extension, intensity, tension and intention. Thus, the brief novel about imperial life abandons in its second draft the personal aspects – sometimes certainly scabrous – to shift the center of gravity towards political matters, absent as such from the first version. The change of orientation raises a very interesting interpretative question, which has to do with the use of the historical source. In the first case, being a fiction book, the historical basis used does not compromise the status of the book, but contributes to its verisimilitude, which made the book a sales success. In the case of the Clock of Princes, which is presented as a treatise on political theory, the invention of the source conditions the burden of proof, in the sense that history as a teacher of political life is in question from the first moment, since the educated reading public denounced the historical falsehoods frequently used by Guevara in his texts.

The objective of the article would be to point out how this analysis, carried out from modern position, frequently forgets that classical rhetoric allowed the invention of examples and discourses in the rhetorical framework, provided that a series of precautions was taken. On the other hand, in other cases the strange and outlandish cases referred by the Franciscan monk are adjusted to reality. Looking back without anger, then, the position of Guevara is not as crazy as has sometimes claimed part of the critics.

Cuvinte-cheie: retorică, Antonio de Guevara, ornatus, invenție, sources.

Fray Antonio de Guevara wrote his first work – the Golden Book of Marcus Aurelius – around 1525. A few years later, the Franciscan decided to rewrite it and turn it into a voluminous treatise on the education of princes – the Clock of Princes – which in principle had born as a brief fictionalized biography of the Roman Emperor. The two books are printed between 1528 and 1529, and became from that time on two of the most celebrated bestsellers of the time.

It happens, however, that although they are often confused, the books are different in their extension, intensity, tension and intention. Thus, the brief novel about imperial life abandons in its second draft the personal aspects – sometimes certainly scabrous – to shift the center of gravity towards political matters, absent as such from the first version. The change of orientation raises a very interesting interpretative question, which has to do with the use of the historical source. In the first case, being

Emilio BLANCO - Universitatea Rey Juan Carlos – Madrid, email: office@fnsa.ro.

* Studiul a fost tradus din limba spaniolă de studenții din anul I al Masterului de Studii Hispanice al Universității din București, sub îndrumarea prof. dr. Mianda Cioba.

a fiction book, the historical basis used does not compromise the status of the book, but contributes to its verisimilitude, which made the book a sales success. In the case of the Clock of Princes, which is presented as a treatise on political theory, the invention of the source conditions the burden of proof, in the sense that history as a teacher of political life is in question from the first moment, since the educated reading public denounced the historical falsehoods frequently used by Guevara in his texts.

The objective of the article would be to point out how this analysis, carried out from modern position, frequently forgets that classical rhetoric allowed the invention of examples and discourses in the rhetorical framework, provided that a series of precautions was taken. On the other hand, in other cases the strange and outlandish cases referred by the Franciscan monk are adjusted to reality. Looking back without anger, then, the position of Guevara is not as crazy as has sometimes claimed part of the critics.

Keywords: retorică, Antonio de Guevara, ornatus, invenție, sources

În perioada dintre anii 1529 și 1545, călugărul franciscan Antonio de Guevara a publicat zece cărți. Mărimea, calitatea, scopul, precum și stilul fiecăruia dintre aceste texte diferă, dar ele se pot grupa în trei cicluri bine definite, stabilite atât în funcție de tema pe care o abordează, cât și de intervalul de timp în care au fost redactate.

Ultimul ciclu cuprinde operele cu tematică religioasă: *Oratorio de religiosos y ejercicio de virtuosos / Meditații pioase pentru slujitorii credinței și învățătură pentru virtuoși* (1539), precum și cele două părți ale volumului *Libro llamado Monte Calvario / Cartea numită Muntele Calvarului* (1545). Ciclul median conține opere care tratează teme legate de viața la curte, aproape toate publicate în 1539 (*Aviso de privados / Sfaturi pentru sfetnici, Arte de marear / Arta de a înfrunța furtuna pe mare* și mai ales două cărți, cele mai cunoscute în perioada modernă, *Epístolas familiares / Epistole către prieteni și apropiați* și faimoasa *Menosprecio de corte y alabanza de aldea / Disprețuirea curții și lauda satului*). Primul ciclu, cel care i-a adus faima la Curtea regelui Carol al V-lea și apoi în toată Europa, strânge laolaltă primele scrieri ale lui Guevara, texte de natură politică și pseudo-politică, toate alcătuite pornind de la personaje binecunoscute ale istoriei antice, mai ales din perioada imperială, marcată de figuri și personaje memorabile.

Astfel, prima scriere cunoscută și publicată a minoritului este *Libro áureo de Marco Aurelio / Cartea de aur a lui Marc Aureliu*, volum tipărit de Jacob Cromberger în

Sevilla, în 1528, deși se pare că la Curtea lui Carol al V-lea circulară din mână în mână mai multe copii manuscrise (multe dintre ele deteriorate). Acest volum avea să fie cauza succesului imediat (și mondial în acea epocă), pe care l-a cunoscut predicatorul împăratului Carlos al V-lea.

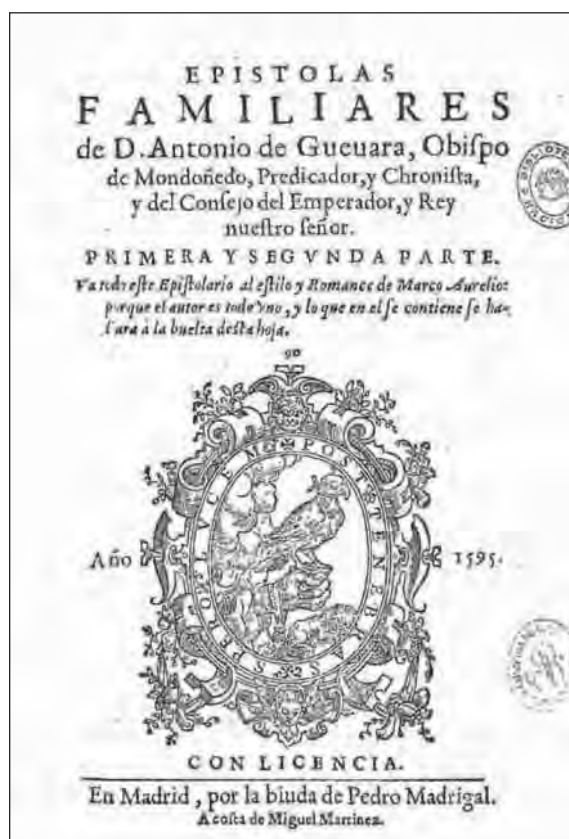
Se pare că Guevara nu va fi fost prea mulțumit de această primă carte, care nu este mai mult decât o biografie romanțată a împăratului roman, ficțiune construită pornind de la câteva detalii preluate din *Scriptores Historiae Augustae* și din alte surse istorice. În orice caz, în anul următor, 1529, se tipărește la Valladolid *Relox de príncipes / Ceasornicul principilor*, în tipografia lui Nicolas Thierry. Volumul reprezintă o a doua ediție a primei pseudobiografii imperiale redactate de Guevara, care conține însă câteva diferențe evidente și demne de semnalat față de ediția din 1528:

În primul rând, se modifică dimensiunea opusului. Mica biografie sau nuvelă tipărită în 1528 crește de șase ori în procesul rescrierii, ajungând la o mărime comparabilă cu cea a lui *Don Quijote*. Având în vedere că autorul recurge permanent la *amplificatio*, atât la *amplificatio rerum*, cât și la *amplificatio verborum*, devine greu de imaginat faptul că avem de-a face cu două ediții ale aceluiași text.

În al doilea rând, diferențele sunt nu numai cantitative, ci și de ordin structural, aspect pentru care cele două versiuni prezintă numeroase detalii divergente. Dacă prima ediție avea o structură bipartită, cu o primă parte aproape cronologică, la care se adaugă o a doua carte, în care se găseau, sub formă de appendix, diverse scrisori redactate, chipurile, de împăratul roman, a doua ediție, *Relox de príncipes*, se prezintă sub forma unui tratat politic împărțit în trei secțiuni care, în concordanță cu *summae* medievale, se referă sistematic la persoana principelui, la casa și, respectiv, la domeniul peste care se exercită stăpânirea acestuia.

Epistolele împăratului apar acum incluse în textul propriu-zis, așadar, nu se mai află grupate în appendix.

Aceste diferențe au două consecințe importante pentru noi, cititorii moderni. Chiar dacă, timp de patru secole, au existat confuzii în privința celor două cărți, în primul rând avem de-a face cu două texte distincte, cu toate că personajul principal este același și că multe pasaje din 1529 se aflau deja în volumul anterior, acum având însă o cu totul altă dimensiune. În al doilea rând,

se schimbă tipologia în care poate fi încadrat textul: dacă prima ediție aparține din toate punctele de vedere literaturii, a doua ediție, care abandonează schema biografică și optează pentru o structură tripartită, părăsește terenul biografiei și al ficțiunii pure pentru a semăna tot mai mult cu tratatele destinate educației principilor, după cum declară chiar autorul în primele pagini. Deși este vorba despre un tip special de text *de regimine principum*, publicul cititor a inclus fără ezitare a doua ediție a cărții guevariene în această tradiție. Odată cu schimbarea de tipologie textuală au apărut însă aproape imediat și numeroase dispute și probleme de receptare, generate, probabil, tocmai de succesul uriaș pe care l-a avut prima ediție a textului.

Până aici datele prezentate sunt incontestabile. De aici începe însă polemica, fiindcă de destul de multă vreme umaniștii – atât cei care scriu în latină, cât și cei care cultivă limbile romanice – l-au atacat pe franciscan de pe diverse poziții. Prima dintre acestea are în vedere relativitatea surselor citate de minorit, o chestiune pusă în discuție cu oarecare frecvență de contemporanii săi și de posteritatea critică. Cum este imposibil să abordăm o chestiune atât de complexă în limitele materiale ale acestei prezentări, vom selecta doar câteva exemple pentru a demonstra că, pe de-o parte, nu tot ce strălucește este aur și, pe de alta, că nu toate referințele pe care le folosește Guevara sunt falsuri.

A doua parte a prezentării va insista pe ipoteza menționată, anume că problemele pe care le pune în discuție lucrarea *Relox de príncipes* sunt generate de utilizarea procedurilor retorico-literare într-o lucrare care, în sine, ar fi trebuit să aibă un caracter mai degrabă tehnic (pare riscantă folosirea cuvântului *științific* în acest context): mă refer la cazul tentativelor nereușite de sistematizare prin enumerare, o tehnică utilizată frecvent de minorit, însă greu de acceptat într-o operă cu finalitate de consiliere etico-politică sau, altfel spus, într-o lucrare cu pretenții de seriozitate.

*Istorie și politică:
notă asupra surselor tratatului
Relox de príncipes*

Nu se poate aborda figura Fratelui Antonio de Guevara fără a face referire la problema surselor și a erudiției sale, căci și-a câpătat de multă vreme renumele de „inventator” și mincinos, fiind notoriu faptul că a scris o bună parte din operele care îi sunt atribuite plagind din cărțile diversilor autori, iar această etichetă nedorită l-a însoțit permanent în studii specifice, monografii și în istoriile literaturii.

Dacă ar fi să căutăm originea acestei proaste reputații, există trei nume care îmi vin imediat în minte: Pedro de Rhúa în scrisorile sale, Miguel de Cervantes în prologul operei *Don Quijote de la Mancha* din 1605 și Lope de Vega în *La desdicha por la honra / Nefericirea ca preț al onoarei*. Cel care i-a afectat în mod direct bunul renume a fost primul dintre aceștia. De fapt, în 1549, la numai cinci ani după moartea Episcopului de Mondoñedo, Juan de Junta publică în Burgos *Cartas de Rhúa, lector en Soria, sobre las obras del Reverendísimo Señor Obispo de Mondoñedo, dirigidas al mesmo / Scrisorile lui Rhúa, cititor din Soria, despre operele Evlaviosului Episcop de Mondoñedo, dedicate acestuia din urmă*. Este vorba despre trei scrisori în care acest absolvent strălucit de studii universitare, care susține că a trăit alături de Fratele Antonio în perioada în care era paznic la mănăstirea franciscană din Soria, îi scrie pentru a-i adresa mai multe acuzații, culese din mai multe surse, cele mai grave care îi vor fi fost aduse vreodată unui autor din Secolul de Aur hispanic. Acestea se formulează încă de la primele epistole: pentru unii dintre acuzatori, stilul este prolix și afectat; altora li se pare de-a dreptul insuportabilă elucubrațiile genealogice ale lui Guevara; iar alții văd cu ochi răi „deslușirea numelui persoanelor ale căror vicii erau cenzurate”, și asta pentru că anumite epistole dintre cele scrise de Fratele Antonio păreau adresate mai degrabă unui inamic, decât unui prieten (fol. 4^{r-v}). Interesantă pentru cititorii de astăzi este următoarea acuzație:

„(...) alții au observat că prezintă diverse povestiri fabulatorii drept istorii adevărate, folosindu-se de titluri și argumentări ale unor învățați îndoielnici, și chiar împotriva [opinie] unor învățați recunoscuți, iar în final *quot capitaue tot sententiae*.” (Rhúa 1529: fol. 4^v)

Se pare că după două luni, Fratele Antonio încă nu răspunsese primei „interpelări” venite din partea licențiatului, motiv pentru care acesta îi trimite o nouă scrisoare care primește un răspuns foarte concis din partea Episcopului, în care acesta se disculpă spunând că nu există nimic credibil pe lume, cu excepția Sfințelor Scripturi, și că istorisirile păgâne nu sunt demne de prea multă crezare:

„(...) sunt foarte puține amănuntele asupra cărora v-ați fixat atenția citind scrierile mele, dar însemnările dvs. îmi servesc pentru a reveni asupra lucrurilor făcute și pentru a le

îmbunătăți pe cele care se vor face. După cum știți, Excelența voastră, sunt atât de felurite scrierile din domeniul umanioarelor, încât, în afară de ceea ce stă scris în Sfânta Scriptură, nu trebuie nici să afirmăm, nici să negăm ceva în legătură cu cele cuprinse în acestea; și ca să fiu sincer, în puține dintre acestea văd altceva decât un mod agreabil de a-mi petrece timpul liber [...] Vă rog să nu stăruieți asupra povestirilor păgâne și profane, căci nu există nici o certitudine cum că ar fi unele mai adevărate decât altele, *et pro utraque parte militant argumenta*.” (Rhúa 1529: fol. 34^{r-v}.)

Ideea fiabilității absolute a Sfințelor Scripturi este destul de întâlnită la Guevara. Cu toate acestea, autenticitatea răspunsului Episcopului a fost pusă la îndoială: nici stilul și nici lungimea discursului nu par a se potrivi cu celalalte lucrări care i se atribuie. Presupunând că scrisoarea ar fi autentică, și nu o reconstruire a lui Rhúa, răspunsul predicatorului duce la o a treia misivă din partea celui dintâi, care este cea mai lungă dintre toate și cea mai interesantă. Pedro de Rhúa renunță la țintele primelor critici și stăruie numai asupra aspectelor fabulatorii din operele franciscanului:

„...printre alte lucruri de care cititorii vă acuză se află unul cu totul neplăcut și de neîngăduit unui scriitor cu autoritate (așa cum este Excelența voastră), și anume acela de a prezenta fabulația drept istorie și ficțiunea proprie drept narațiune a altcuiva; ca și faptul de a fi citați autori care nu au spus acele lucruri sau le spun sub altă formă sau sunt de asemenea natură că nu pot fi găsite decât *in aphanis* [...] și din cauza aceasta Excelența voastră își vede știrbită reputația, căci cititorul ignorant va fi păcălit, iar cel cultivat va pierde vremea de pomană...” (Rhúa 1529: fol. 37^v-38^r.)

Considerăm că acest citat este semnificativ, deoarece indică moralitatea riguroasă a licențiatului Pedro de Rhúa: invenția diminuează meritul lui Guevara și mai ales

îl încurcă și îl înșală pe cititor. În continuare, autoritatea lui Hermogene îi servește drept reper pentru a arăta care sunt cele trei tipuri de narațiune: doctrinară („presupune adevărul”), imaginară („nu se presupune nici un adevăr”) și istorică (fol. 42^V). Acest ultim tip, narațiunea istorică, este cel care merită cea mai mare atenție: au fost scriitori clasici care, „deși și-au numit operele istorii, acestea se pot numi mai degrabă opere imaginare decât istorii, așa cum ei înșiși s-ar putea numi fabulatori sau poeți, dar nu istorici” (fol. 43^{r-v}). Motivul este că ne încântă auzul cu potrivirea plăcută a cuvintelor, cu noi sau neașteptate situații (niciodată cu fapte reale). În zilele noastre, cei mai cunoscuți sunt Menip și Lucian, dar lista lui Rhúa este mult mai lungă și îi cuprinde pe Filarchus, Nearchus, Onesicritos sau Palephatos. Și totuși, grupul în sine n-a fost niciodată prezentat ca fiind unul al maștrilor adevărați, ci „numai ca o societate de povestitori elocvenți și ingenioși, ale căror vorbe au un oarecare ecou” (fol. 43^V).

După o descriere a stilului acestor povestitori de istorioare cu tâlc, stil ce pare a fi asemănător cu cel al lui Guevara (și pe care acesta poate foarte bine să-l fi parodiat), Rhúa explică diferențele dintre orator și istoric: primul nu caută să spună adevărul, ci doar ce este verosimil și credibil; istoricul trebuie să scrie doar purul adevăr (fol. 45^r). În continuare îl citează pe Polybius, pentru a pune în evidență faptul că istoricului îi este cu desăvârșire interzis să scrie lucruri false sau să rostească „lucruri care se contrazic și se opun în mod clar unul altuia” (fol. 45^V), acestea fiind, pe scurt, defectele atribuite constant operelor lui Antonio de Guevara.

Acestea sunt argumentele pe care scriitorul din Soria le folosește împotriva călugărului franciscan, în vreme ce în restul scrisorii se străduiește să explice, așa cum a făcut și în scrisorile anterioare, „cele mai bine de o sută de lucruri care au nevoie să fie îndreptate” (fol. 54^V) și care îi puteau fi de folos Fratelui Antonio pentru a corecta cele aproape o mie de greșeli ce ar fi putut să fie detectate în operele sale. De aceea multe din corecturile licențiatului sunt între-

meiate nu numai pentru *Epistolele familiare* / *Epistolas familiares*, ci și pentru numeroase alte scrieri ale franciscanului. Este cazul, de exemplu, al lui Socrate care își aruncă tot avutul pe fereastră ca să nu sfârșească sufo-cat, lucru menționat în mai multe locuri de către Fratele Antonio și pe care Rhúa îl corectează. Alt exemplu este cel în care Socrate le cere discipolilor săi să tacă timp de doi ani înainte de a vorbi în Academia pe care o conduce, citat pe care întreaga tradiție i-l atribuia lui Pitagora și pe care Fratele Antonio îl prezintă în repetate rânduri ca aparținându-i lui Platon.

Rhúa joacă, astfel, rolul de *doctus cum libro*, punând în evidență cu minuțiozitate toate greșelile lui Guevara. Totuși, în ciuda faptului că se descurcă mai bine în limbile clasice decât într-o limbă romanică și în ciuda mării sale erudiții, impresia generală este că Pedro de Rhúa nu a fost capabil să-și dea seama că Antonio de Guevara era un foarte bun cunoscător al regulilor retoricii și oratoriei, ceea ce-i permite să inventeze nelimitat, după cum recunoaște chiar și învățatul sorian, cu singura condiție ca rezultatul să fie verosimil. Impresia pe care o transmite opera lui Guevara este cea pe care o exprimă dictonul „se non è vero, è ben trovato”. Acest lucru explică și succesul enorm pe care l-au avut în Renaștere operele călugărului franciscan. Cu atât mai mult cu cât tocmai acest rol de orator fusese cel pe care predicatorul îl revendicase încă de la primele sale scrieri, pe când se ascundea sub masca de traducător al poveștii vieții lui Marc Aureliu, folosindu-se de teoria Sfântului Ieronim care recomanda să se traducă sensul, și care repudia ceea ce urma să fie metoda medievală, aceea de a traduce *de verbo ad verbum*.

Dar ceea ce contează în prezent nu este faptul că Rhúa a înțeles sau nu semnificația artei lui Guevara, ci faptul că din dorința de a corecta greșelile predicatorului, licențiatul din Soria a exagerat întrucâtva și a cenzurat o întreagă serie de citate guevariene, care, deși poate nu sunt în totalitate corecte, sunt susținute de cel puțin o autoritate. Criticii au semnalat lucrul acesta de mai multe ori: Ernest Grey descoperă, din câte credem,

una dintre primele scăpări de acest fel, când remarcă faptul că Rhúa se înșelase ironizând un citat din Biblie pe care Guevara îl folosisese în prologul scrierii intitulate *Decada*, fiindcă citatul cu pricina se găsește într-adevăr în Vechiul Testament. La fel a făcut și R. O. Jones cu un pasaj din *Arte de marear* în care se spune că Ptolomeu al II-lea Filadelful a avut patru mii de galere, text pe care de asemenea, Rhúa îl corectează. Dar fără nicio îndoială, cel care a descoperit cel mai mare număr mare de greșeli în recenzia umanistului din Soria a fost Augustin Redondo, el fiind mereu un apărător al lui Guevara: e vorba despre o anecdotă despre Diogene, care apare, într-adevăr, în *Viețile...* lui Diogene Laerțiu; sau locul Cantabriei (corect situat la Guevara, potrivit Sfântului Isidor) și al Numanției... În sfârșit, numele lui Aminocle din Corint nu este corect nici la cenzor, nici la cel cenzurat.

Locul Cantabriei apăruse deja în „Introducerea” la *Ceasornicul principilor / Relox de principes* (fol. x^r). Se mai poate adăuga încă un text pe care lui Guevara îi place să-l repete în mod frecvent și care se întemeia pe autoritatea Sfântului Isidor, și anume originea legilor, subiect bine-cunoscut de toată tradiția gândirii politice de până la el.

În cele din urmă, ceea ce arată toate aceste lucruri este faptul că atacul exagerat al umanistului din Soria își va pierde în bună măsură eficacitatea și că, probabil, mai multe greșeli ale licențiatului însuși vor fi fost puse astfel în evidență, lucru de care trebuie să fi beneficiat în mod indirect Fratele Antonio de Guevara, așa cum am mai semnalat. Astfel, se confirmă ca autentic prezumtivul răspuns al lui Guevara, care indică faptul că, dintotdeauna, cuvântul care nu provine direct din revelația divină este prin definiție incert.

În realitate, nu există niciun studiu aprofundat despre Fratele Antonio, începând de la Menéndez Pelayo, care să nu facă referință la această temă într-un mod mai mult sau mai puțin direct. Postura cea mai înțeleaptă pare să fie aceea care distinge în operele sale o parte de adevăr și o parte de minciună, unite adeseori într-o simbioză

imposibil de analizat. În alte situații, ca un aspect suplimentar al revendicării figurii lui Guevara, s-a vorbit despre lacune de memorie, despre o (ipotetică) transmitere defectuoasă a textelor în chestiune, sau despre o utilizare improprie a sursei sau surselor la care a recurs. Nimic mai puțin adevărat. Lucrul cel mai surprinzător nu este, totuși, acela că ori de câte ori i se dedică un studiu se discută obligatoriu despre sursele lui, ci faptul că niciodată nu s-a realizat o lucrare aprofundată despre ele, pentru că, dacă analizăm modul în care călugărul franciscan utilizează sursele, ne dăm seama că acest lucru contribuie o dată în plus (și consider că în mod definitiv) la clarificarea artei sale literare.

Din toate aceste motive, mi se pare că nu este lipsit de importanță să reluăm această discuție. Este adevărat că unele dintre modificările efectuate de Fratele Antonio la prima sa redactare ne fac să ne gândim la faptul că pentru el totul este un joc și că locul exact unde apare un citat în redactarea inițială, devine, în noua redactare o decizie care se supune ritmului perioadei și cadenței frazării. Totuși, greșelile comise de Rhúa, precum și anumite pasaje considerate corecte de abordările critice din ultimii ani, fac posibilă și plauzibilă reluarea acestei cercetări. Pe de altă parte, este adevărat că elocvența lui Guevara este inepuizabilă și nu există tratat care să o poată cuprinde, dar n-ar trebui să luăm, pe de altă parte, drept infailibilă afirmația conform căreia i se pot pune în seamă istorisirile cele mai insolite și informațiile cele mai fantasmagorice. Voi exemplifica acest lucru prin fragmente extrase din *Relox de principes*:

„Împăratul Domițian, care nu știa decât să omoare oameni cu mâna altuia și să vâneze muște cu propria mână.” (fol. VII^r)

„Acestia [azoții] comiseseră o ofensă adorând idolul fals și întorcându-i astfel spatele Dumnezeuului celui Adevărat, și a vrut Dumnezeu să-i pedepsească de două ori, după cum urmează: mai întâi ca hemoroizii să le tortureze trupurile și apoi ca șoarecii să le distrugă casele.” (fol. XXVI^v)

După cum spune Homer în *Iliada*, vechii egipteni îi numeau pe regii lor epifani și păstrau obiceiul ca aceștia să intre mereu desculți în templul zeilor, iar dacă un epifan nepregătit intra în templu încălțat, era depozdat de regatul său, și altcineva era ales în locu-i. (fol. XLVIII^V)

Spunea Aristotel: „«Ubi multum de intellectu, ibi paruum de fortuna / Unde există multă minte, acolo există puțin noroc», voind să spună că oamenii care au memoria și înțelegerea mai bogată, aceia sunt cei mai săraci în bunuri lumești. ” (fol. CXII^r)

Este greu să nu schițăm un zâmbet în fața primelor două fragmente. Pare grotesc să ni-l imaginăm pe împăratul Domițian pierzând vremea în acest mod sau să ne închipuim nenorocirile azoților. Povestea lui Homer și a regilor semizei nu apare în *Iliada* și puțini specialiști în Aristotel vor crede că un citat de asemenea anvergură poate să se găsească la Stagirit, de aceea este mai de crezut că ar fi vorba, încă o dată, de unul dintre șiretlicurile guevariene, menite să propună o idee proprie atribuind-o unei autorități. Cu toate acestea, Suetoniu Tranquillus ne informează despre bizara pasiune a acestui împărat roman în primii ani ai domniei lui:

„Inter initia principatus quotidie secretum sibi horarium sumere solebat, necquicquam amplius quam muscas capture ac stilo preacuto configere.” /

„La începutul domniei sale, se închidea singur ore întregi pentru a prinde muște și a le străpunge cu un condei foarte ascuțit.” (Suetoniu, *Viețile, Domițian, III*).

Una dintre biografiile canonice ale lui Domițian susține, în acest caz, afirmația lui Guevara. Un lucru similar se întâmplă în cazul pedepsei azoților, cel puțin așa cum afirmă Samuel în versiunea *Vulgatei* (I Samuel, v, 6). Ce-i drept, Sfântul Ieronim nu vorbește decât despre o pedeapsă în părțile

intime, fără să specifice mai mult, dar sunt menționate cu exactitate cele două nenorociri: boala și șoarecii. Cu toate acestea, versiunea castiliană a Bibliei lui Casiodoro de Reina amintește:

„Și mâna lui Iehova s-a abătut asupra celor din Azoto și i-a distrus, vătămându-i cu hemoroizi pe cei din cetatea Asdod și din toate celelalte ținuturi.” (Reina 1569: 264)

Nici la Homer nu apare – din câte cred – povestea regilor epifani, dar nu este greu de intuit că Fratele Antonio se referă din nou la un fapt pe care tot *Vulgata* ni-l transmite. Este vorba despre moartea lui Antioh al IV-lea Epifanes, pedepsit pentru că profanase templul din Ierusalim (II Machabei I, 13-16). Aici se poate observa deja aplecarea spre fabulație a lui Guevara, fiindcă Antioh n-a fost executat pentru că nu s-a descălțat înainte să intre în templu, ci pentru că l-a profanat. Aceasta este o notă frecventă a stilului lui Fray Antonio: ceea ce afirmă nu se regăsește în exact aceeași formă în sursa probabilă sau posibilă, însă aproape mereu există un fond de adevăr.

În orice caz, ceea ce se află dincolo de orice îndoială este citatul din Aristotel. Guevara nu avea să mintă cu privire la un subiect atât de familiar și încă în legătură cu un autor al cărui corpus de lucrări era cât se poate de bine cunoscut încă din Evul Mediu: ori a spus-o Stagiritul, ori nu. Oricât de judicioasă ni se pare ideea în relație cu viața noastră de zi cu zi, este foarte greu să ni-l imaginăm pe Filozof afirmând că norocul este pentru proști și că ființele inteligente sunt private de șansă, mai ales dacă ne gândim la faptul că autorul *Eticii nicomahice* nu a cunoscut universitatea zilelor noastre. Ei bine, există un compendiu al operelor aristotelice numite *Auctoritates librorum Aristotelis*, publicat cu siguranță înainte de 1500, chiar dacă nu are vreo indicație cu privire la dată, loc sau tipografie. Acolo se vorbește despre un opuscul intitulat *Aristotelis liber de fortuna bona* care până acum a trecut neobservat; unul din aforismele extrase de acolo spune exact următoarele:

„Ubi plurimus intellectus et ratio, ibi quamque minima est fortuna; ubi plurima vero fortuna, ibi minimus est intellectus.” (*Auctoritates*, fol. xlv^r)

Este vorba probabil despre o carte apocrifă, dar care capătă autoritate atunci când este privită împreună cu celelalte. Desigur, cu greu se poate nega faptul că citatul pe care îl dă Guevara și cel din compendiu spun, la urma urmelor, exact același lucru.

Dacă aceste patru exemple atât de ciudate nu sunt inventate, nu avem de ce să nu acordăm aceeași prezumție de nevinovăție celorlalte citate utilizate de Guevara. Poate nu este vorba atât de mult despre invenție, cât de faptul că Fratele Antonio de Guevara nu a știut să se integreze în paradigma ideologică și livrescă în care scrie și trăiește. De aceea, n-ar fi lipsit de importanță să se ducă la capăt un examen serios și sistematic al surselor folosite de predicator.

În unele cazuri, schimbările pe care le introduce Fratele Antonio au fost interpretate drept un efect al folosirii edițiilor viciate, dat fiind faptul că există multe ediții care deformează nume sau oferă informații eronate. Cu toate acestea, cred că puținele date prezentate (pentru că aici s-ar putea discuta mult mai mult) demonstrează că este vorba despre un proces conștient, care traversează opera sa de la început până la final, așa cum dovedesc modificările din *Ceasornicul principilor*, precum și cele pe care mai târziu le va introduce în alte scrieri, folosind texte străine.

Politică și retorică: validitatea enumerațiilor nereușite

Există o serie întreagă de proceduri pe care Fratele Antonio le folosește deseori în operele sale: enumerațiile, digresiunile, contradicțiile și repetarea argumentului final. Aceste resurse proprii compoziției depășesc sfera accidentalului și devin astfel mărci autoriale care ne ajută să identificăm scrierile lui Guevara. De asemenea, sunt cele care îi conferă în mare măsură originalitatea. Cu această ocazie, voi analiza succint

una dintre aceste proceduri (nesemnificate până acum, cred, sau cel puțin nu suficient), pe care predicatorul se sprijină frecvent atunci când rescrie *Libro áureo de Marco Aurelio*: mă voi ocupa de utilizarea enumerațiilor.

Procedeul capătă importanță deoarece nu se limitează să traseze cadrul general al lucrării, ci se integrează în succesiunea capitolelor, fie ca element cuprins în titlu, fie ca parte a conținutului. În prima carte din *Relox de príncipes*, un bun exemplu ar fi capitolele XX („Despre cinci motive pentru care principii trebuie să fie creștini mai buni și mai cinstiți decât vasalii lor”) sau XXIII („În care autorul dă douăsprezece exemple în care principii sunt aspru pedepsiți când se poartă cu nesăbuintă în templele lor”), capitole care se construiesc, începând chiar cu titlul, în conformitate cu aceste modele numerice. Același lucru se întâmplă și în partea a doua și a treia din *Relox*.

În alte împrejurări orientarea nu se regăsește în titlu, ci se află inclusă în textul capitolului, unde apare schema numerică ce se va folosi pentru a expune un anumit subiect. Și Fratele Antonio, care a studiat *artes praedicandi* și care știe că este util să te folosești de numere pentru a obține o expunere convingătoare, apelează la tot soiul de numere pentru cele mai diverse scopuri. Recurge, în mod special, la acelea care erau pline de relevanță simbolică sau religioasă încă din antichitate, de la apariția literaturii biblice sau patristice: e vorba de numere precum trei, patru, cinci sau șapte. Platon, Aristotel sau Boetiu, unii autori patristici etc. i-au putut servi drept surse de inspirație sau, într-o formă mult mai simplă, trebuie să fi recurs frecvent la literatura Evului Mediu, care începea să fie la modă. Iar Guevara dispune de un bagaj medieval consistent de care se folosește tot timpul în operele sale.

Toate acestea nu trebuie să ne surprindă, pentru că nu este vorba decât de una dintre numeroasele tehnici de compoziție folosite de Fratele Antonio pentru a da formă discursivă pildelor sale. Uneori se apropie de formulismul concis al numerelor, așa cum îl prezintă Ernst R. Curtius în memorabila sa monografie, alteori se distanțează de

acesta din pricina excesului retoric care caracterizează scrierile lui Guevara. În plus, este un procedeu didactic recunoscut ca fiind necesar încă din vechime, cât se poate de potrivit pentru a nu se pierde ideea în cursul expunerii: precum arăta Rabanus Morus în lucrarea *Liber de computo*, vorbitorul propune o serie compusă din n părți pe care le parcurge de la a la n . Metoda este ireproșabilă, atâta timp cât seria este completă, deoarece, dacă seria nu se încheie, eficacitatea procedurii va fi mult diminuată, așa cum arătau tratatele teoretice despre predicatie (Baseborn 1936: 232-323). Totuși, m-am oprit la aceasta, deoarece predicatorul este aici victima propriei sale măiestrii. Cu o frecvență considerabilă, se constată că lista elementelor enumerate nu se completează în cursul expunerii: se anunță faptul că se va vorbi de trei, cinci sau șase părți în fiecare capitol, dar expunerea rămâne incompletă și până la urmă nu se ating toate temele anunțate. Este ceea ce se întâmplă, de exemplu, cu cele șapte legi pe care înțeleptul garamanților i le expune lui Alexandru cel Mare (Guevara 1994: 272-73), și care în cele din urmă rămân doar șase; la fel se întâmplă și cu cele trei proprietăți ale capului care i se potrivesc aceluia care guvernează în numele comunității (Guevara 1994: 283) sau cu cele șapte lucruri bune care decurg din căsătorie, care vor rămâne doar cinci (Guevara 1994: 402-409), fără să fi rămas vreo urmă din a șasea și din a șaptea. În alte cazuri întâlnim fenomenul contrar, astfel că, în loc să lipsească unele chestiuni anunțate spre a fi examinate, acestea se înmulțesc: de cele mai multe ori apare una în plus, cum este cazul celor douăsprezece puncte la care împăratul Marc Aureliu trebuie să-i răspundă lui Dedalus, și care rezultă a fi treisprezece (Guevara 1994: 553-557), sau cele trei „lucruri” de care trebuie să ținem seama atunci când ne alegem prietenii care devin patru, în final (Guevara 1994: 793); și se poate întâmpla să fie anunțate șapte reguli pe care urmându-le cei căsătoriți să trăiască în pace cu soțiile lor (Guevara 1994 II: 488), pentru ca în final să propună nici mai mult, nici mai puțin decât optsprezece asemenea reguli! (Guevara 1994: 495-97).

Studiind modul de lucru al minoritului, este bine să fim cu asupra de măsură prudenți atunci când decidem dacă este vorba de neatenție și de scăpări de memorie sau, dimpotrivă, dacă nu cumva avem de-a face cu unul dintre trucurile guevariene. Prima posibilitate nu produce nicio surpriză, deoarece încă de la Cicero s-a arătat că anumiți oratori cu memorie slabă comiteau frecvent greșeli de acest tip: este și cazul lui Curion, care uneori propunea trei argumente și expunea doar unul sau îl adăuga pe un al patrulea neanunțat la început (Cicero, *Brutus*, Ix, 217). Exact același lucru se întâmplă și în *Ceasornicul principilor*. Totuși, teoria retorică sancționa astfel de infracțiuni. Fără a căuta prea departe, autorul cărții *Ad Herennium* amintește că distribuția cuprinde două părți: enumerarea și expunerea. Prima folosește pentru a prezenta, cu ajutorul numerelor, punctele ce vor fi analizate; dar dacă sunt abordate mai multe ori mai puține decât cele anunțate, asta insuflă ascultătorului sentimentul de premeditare și de artificiu, fapt care scade credibilitatea discursului (*Ad Herennium*, I, x, p. 17). În general, se poate spune că se considera că s-a comis o greșală atunci când nu erau menționate toate aspectele indicate în prezentarea inițială, cum s-a văzut încă de la Cicero (*De inventione*, I, i, 94) sau cum se menționează mai sus în *Ad Herennium* (II, xxvi, 43).

Pe de altă parte, însuși Fratele Antonio afirma în introducerea lucrării sale *Relox de principes* că cea de-a doua versiune fusese îndelung muncită, încheiată și rotunjită, pentru că el însuși o rescrisese de patru ori și o copiasse de trei. Dacă ar fi să credem ce spune – ceea ce nu este, evident, necesar, și poate că nici potrivit –, franciscanul avea o ținere de minte ieșită din comun (în sensul bun al cuvântului), așa cum va declara el însuși mai târziu, în *Epistole către prieteni și apropiați*. Asta ne poate face să credem că greșelile menționate mai sus fac parte dintr-un mod de acțiune asumat de autor. Indiferent de faptul că unele dintre aceste detalii ar putea să nu fie adevărate, se pare că acest *modus operandi* este ceea ce Guevara căuta în mod conștient. El lasă impresia că ceea ce îl interesează de fapt este să își pla-

seze afirmațiile sub semnul autorității (profane sau sacre, având în vedere că cele două tradiții co-există, așa cum s-a subliniat adeseori) numărului în cauză, fie el trei, cinci, șapte, doisprezece sau oricare altul. Iar odată stabilită acea relație de autoritate, nu-i mai rămâne decât să adauge conținutul moral care îl interesează (deoarece în majoritatea cazurilor folosește această tehnică pentru a umple cadrele astfel stabilite cu materie etică din resurse proprii).

Este vorba, în definitiv, de repetarea unui model, acela al citării sau trimiterii la autorități, prin care autorul invocă pentru sine sprijinul unor nume precum Platon, Aristotel, Seneca sau al numelui vreunui istoric de recunoscută faimă din Antichitate, pentru a-l face să spună lucrurile de care franciscanul are nevoie într-o circumstanță sau în alta. Totuși, trebuie să semnalez faptul că eficiența acestei tehnici nu pare a fi diminuată prin lipsa unuia sau unora dintre elementele enumerate, așa cum ar fi de așteptat. E de crezut că lipsa unuia sau faptul că altul prisosește nu trebuie să fi fost detalii prea evidente, din moment ce până acum nimeni nu s-a oprit să reflecteze asupra lor. Se pare că sub protecția retoricii se poate spune tot ce se dorește a fi spus.

În concluzie, nu tot ceea ce strălucește este aur. În textele lui Guevara aurul se confundă de multe ori cu poleiala: pe de o

parte, nici izvoarele istorice menționate de franciscan nu sunt mereu false, ba chiar, adeseori au un fundament de adevăr, total sau parțial, iar pe de altă parte, nici scăpările invocate deseori de critică nu corespund pe deplin modului în care sunt prezentate, ci sunt o acțiune conștientă, legată de tehnici retorice și oratorice care marchează și justifică într-un fel imensul succes pe care l-a cunoscut acest autor în perioada Renașterii.

Bibliografie

- Baseborn, Robert de, 1936: *Forma praedicandi*, en Th. M. Charland, *Artes praedicandi. Contribution à l'histoire de la rhétorique au Moyen Âge*, Paris.
- Curtius, E. R., 1981: *Literatura Española y Edad Media Latina*, México, Fondo de Cultura Económica.
- Guevara, Antonio de, 1994: *Relox de príncipes* (ed. Emilio Blanco), Madrid, ABL-CONFRES.
- Rabanus Maurus, *Liber de computo, Patrologia Latina*, 107, cols. 669-728.
- Rhúa, Pedro de, 1549: *Cartas de Rhúa, lector en Soria, sobre las obras del reverendísimo señor Obispo de Mondoñedo*, Burgos, Juan de Junta.
- *** *Sagradas Escrituras*, 1569, trad. Casiodoro de Reina (ed. Colombia, 1996).

Gabriela DANTÎȘ

Răspuns la cronica domnului R. Voncu

Resumé

Grupajul prezintă punctul de vedere al Institutului de Istorie și Teorie Literară „G. Călinescu” al Academiei Române referitor la cronica domnului Răzvan Voncu din nr. 28/2018 al revistei „România literară” în legătură cu Jurnalul lui T. Maiorescu. Întrucât revista nu a dorit să publice un drept la replică, iar afirmațiile domnului redactor-șef Răzvan Voncu sunt de natură a leza imaginea activității științifice desfășurate în Institut, reproducem aici atât răspunsul refuzat, cât și unele documente justificative menite a lămuri, fie și parțial, participarea, incriminată ca neavenită de către autorul cronicii, și a altor colaboratori la realizarea ediției critice Titu Maiorescu, Opere II. Jurnal 1883-1889, Opere III. Jurnal 1890-1897, apărută în seria „Opere fundamentale”, editată sub egida Academiei Române și a Fundației Naționale pentru Știință și Artă, în colaborare cu Muzeul Național al Literaturii Române.

Cuvinte-cheie: ediții critice, Jurnalul lui Titu Maiorescu, drept la replică, documente justificative.

Le groupement des textes présentés ci-dessous représente le point de vue de l'Institut d'Histoire et de Théorie Littéraire „G. Călinescu” de l'Académie Roumaine au sujet de la chronique de M. Răzvan Voicu („România literară”, no. 28/2018) relative au Journal de T. Maiorescu. Comme la revue n'a pas eu l'intention de publier la réplique, tandis que les affirmations de M. le rédacteur en chef Răzvan Voncu causent des préjudices à l'image de l'activité scientifique de l'Institut, on reproduit ici la réplique refusée, ainsi que des documents justificatifs pour faire comprendre, même partiellement, la participation, incriminée comme non avenue du chroniqueur, d'autres collaborateurs à la réalisation de l'édition critique Titu Maiorescu, Opere II. Jurnal 1883-1889, Opere III. Jurnal 1890-1897, București, 2017, publiée dans la collection „Opere fundamentale”, parue sous l'égide de l'Académie Roumaine, de la Fondation Nationale des Science et des Arts, en collaboration avec le Musée National de la Littérature Roumaine.

Mots-clefs: éditions critiques, Le Journal de Titu Maiorescu, droit à la réplique, documents justificatifs.

Ca membră a Uniunii Scriitorilor din România, cititoare a „României literare” încă de la primul număr și în virtutea dreptului la replică, rog onorata conducere a revistei de a-mi publica următorul text:

În numărul 28/2018 al revistei „România literară”, la rubrica „Cronica edițiilor”, în articolul Maiorescu la apogeu, domnul Răzvan Voncu, redactor-șef și titular al

rubricii menționate, face afirmații fără acoperire. Domnia sa este intrigat de apariția pe foaia de titlu, alături de numele editorilor Jurnalului maiorescian, a încă două, „onorabile, fără doar și poate, dar fără legături cu limba germană”, adică a unor persoane care au revizuit textul fără a stăpâni limba din care s-a tradus. Mai mult, este incriminat „stilul administrativ consacrat la

Institutul „G. Călinescu””. Mai departe: „Cum mai poate fi luată în serios o ediție al cărei coordonator – acad. Eugen Simion, *hélàs!* [sic! accent grav pe a?!] – pare a nu avea încredere în... nivelul filologic al îngrijitorilor, într-atât de mult, încât pune o *românistă* fără experiență de traducere literară să revizuiască o traducere făcută *din germană* de doi *germaniști* reductibili, traducători literari profesioniști?” (sublinierile aparțin cronicarului – n. G.D.). În fine, la vol. III „revizuirea textelor în limbi străine” nici n-ar fi fost necesară, fiind „aproape în exclusivitate în limba franceză”. (Inexact: a se consulta textele străine în *Opere. II. Jurnal 1883–1889*, p. 805–1166; *Opere. III. Jurnal 1890–1897*, p. 1049–1190, volume apărute sub egida Academiei Române, a Fundației Naționale pentru Știință și Artă și a Muzeului Național al Literaturii Române, București, 2017.)

Se impun câteva precizări importante. Mai întâi, aceea că manuscrisul volumelor II și III a fost lucrat inițial pentru un singur volum, dar din cauza spațiului prea extins pe care l-ar fi ocupat, a fost împărțit în două, respectiv actualele volume II și III, iar acest lucru se vede cu ochiul liber, dacă se compară corpul de literă al primului volum (mult mai mic) cu al următoarelor două, recente (mărit); au rezultat volume aproape egale ca proporție, toate trei, de peste 1200 de pagini fiecare. Cât text străin a intrat în fiecare nu a stat nimeni să măsoare (am indicat în paragraful anterior). Precizez că nu am văzut cărțile în vreun stadiu anterior apariției și că nu mi-am dorit nicidecum menționarea numelui pe ediție, dar s-a considerat că ambele contribuții, atât a Adinei Dragomirescu, cât și a mea au fost de fond, nu simple intruziuni.

A doua precizare. Dacă Adina Dragomirescu de la Institutul de Lingvistică din București s-a ocupat de revizuirea textului românesc din punct de vedere filologic (sunt cunoscute dificultățile în privința fluctuațiilor ortografiei în secolul al XIX-lea), subsemnatei i-a revenit misiunea de a revizui nu transliterarea din alfabetul gotic în cel latin a textului german (ceea ce se presupune că face orice editor și în cazul alfabetului chirilic, grec, arab etc.), ci operația la fel de minuțioasă de confruntare a traduce-

rii. Nu văd nimic incriminant în faptul că un filolog, „germanist” sau „romanist”, mai cunoaște și alte limbi în afara celeia în care s-a calificat „cu diplomă”, mai ales dacă s-a specializat îndeajuns și mai activează și într-un institut academic de cercetare. În ce mă privește, îl asigur pe domnul redactor-șef că știu ceva germană. Ca editoare, am redactat la Editura Științifică a doua lucrare lexicografică de amploare apărută, după aceea a lui H. Tiktin, în cultura noastră, de peste 1600 de pagini, și anume *Dicționar român–german* de Mihai Anuței, ed. I 1990, ed. II 1996, bine primită și în Germania. La editurile Univers și Polirom am răspuns îndeosebi de literaturile de expresie germană, efectuând confruntări de traducere la opere de Franz Kafka, Hermann Broch, Ernst Jünger, Günter Grass, Georg Trakl, Christoph Ransmayr, Peter Handke, Jürgen Habermas, Theodor W. Adorno, Walter Benjamin etc. Ca traducătoare, am transpus în românește aproape exclusiv din limba germană opere de Theodor Fontane, Christa Wolf, Thomas Bernhard, C.G. Jung ș.a., unele din ele beneficiind de cronici chiar în paginile revistei „România literară” (Grete Tartler, RL, 47/1995; Nora Iuga, RL, 14/2004, Sorin Lavric, RL, 4/2006). (Rog cititorul să fiu iertată pentru această „dare de seamă” a activității mele, fastidioasă, desigur, dar necesară pentru restabilirea adevărului.)

A treia precizare. Tinerii editori apărați acerb de domnul Voncu au avut parte de totala susținere a Institutului „G. Călinescu”, fiind investiți cu multă încredere încă de la angajare, mai mulți cercetători cu experiență ajutându-i colegial în diverse faze de lucru, atât la primul volum, cât și la cele recent apărute. Fără a uza de truisme, reamintesc aici de pregătirea filologică temeinică, de „românist”, pe care o implică editarea textelor din secolul al XIX-lea. Dacă s-a recurs la „revizuiți” (atât a textului scris în română, cât și a verificării traducerii), înseamnă că aceasta s-a impus cu necesitate, pentru a preîntâmpina eventuale stângăcii și bâlbâieli, în cazul unei lucrări de asemenea însemnătate precum *Jurnalul* lui T. Maiorescu. Spre încredințarea revistei „România literară”, inclusiv a domnului redac-

tor-șef R. Voncu, atașez forma electronică a celor două referate interne ale subsemnatei, primul pe un eșantion de circa 50-60 de pagini, de care autorii nu au dorit să țină seamă, al doilea privind integral textele străine din vol. II-III. Nimeni nu a pus la îndoială pregătirea ca „germaniști” a editorilor, ci nesiguranța în mânăuirea limbii române, lipsa de nuanțare și subtilitate în tălmăcire. Ajutorul a venit nu din dorința de a le răzui glazura de pe tort, ci de a pune umărul la o

lucrare care nu trebuia să apară oricum.

Iar încercarea domnului Voncu de a discreditat în bloc, fără o minimă verificare a informațiilor preluate după ureche, munca onestă a unui întreg institut nu cred a-i face onoare, necum a-i aduce vreo satisfacție... intelectuală. Oare se simte bine ca succesor al rubricii păstorite de Perpessicius, Șerban Cioculescu sau Cornelia Ștefănescu?

Cu toată considerația,

28 iunie 2018

Referat (Titu Maiorescu, *Jurnal*)

În urma confruntării cu originalul german a textului tradus în românește, pe un eșantion de 50-60 de pagini, am constatat că versiunea românească are nevoie de o revizie temeinică, de o „regândire” a textului, de o „românizare” a lui și, pe alocuri, unde originalul german este prea laconic, de minime adăugiri necesare pentru o înțelegere corectă, precum și de o suplețe mai mare a traducerii.

Sunt numeroase calcurile după structura limbii germane, atât de natură gramaticală, cât și lexicală, ceea ce duce la formulări neadecvate. Câteva exemplificări, în cele ce urmează:

—frecvența folosire a dativului în locul acuzativului: „Îmi este cu adevărat de neînțeles!” (p. 65) –cf. germ.: „Es ist mir wahrlich unbegreiflich!” pt.: „E într-adevăr de neînțeles pentru mine!”; sau: /.../ „pe scurt, că ea mi-a luat sufletul pentru (sic!) acea oră de franceză, în vreme ce Kremnitzii ceilalți îmi sunt neimportanți. Și astfel mi s-a făcut pustiu” (p. 96-97) –cf. germ.: „kurz, dass sie mir für jene französisch Stunde die Seele einnahm, während mir die anderen Kremnitz unbedeutend sind. Und so wurde mir s leer.” Pt.: „pe scurt, că ea îmi câștiga/cucerea /acesta e sensul, iar verbul e la imperfect/ sufletul în acea oră de franceză, pe când ceilalți Kremnitz n-au nici o însemnătate pentru mine. Și așa am simțit în mine un gol.”

—păstrarea topicii germane, care ori pro-

duce confuzii, ori nu accentuează suficient sensurile în românește: „Dar ceea ce nu mai simt, dacă o voi fi simțit vreodată, nu o voi mai uita, totuși, niciodată” (p. 76) –cf. germ.: „Aber was ich nicht mehr fühle, werde ich, ehemahls gefühlt zu haben, doch nie vergessen” pt.: „Dar nu voi uita niciodată că am simțit cândva ceea ce nu mai simt acum”

—formulări stângace, deși aparent par corect traduse, dar lipsite de simțul limbii române: „Cât de prost! Cu adevărat și hotărât și privit din toate părțile prost” (p. 94) –cf. germ.: „Wie dumm! Wirklich und entschieden und von allen Seiten betrachtet dumm” pt.: „Ce stupid! Într-adevăr și categoric și sub toate aspectele, stupid!” ; sau: „Îmi zâmbește sârgul de iarnă” (p.107) (lipsă text german) pt.: „Îmi surâde sânguința/hărnicia din timpul iernii”

—exprimări inadecvate, care duc la sensuri greșite: „prima mea poezie adevărată datează din 24 februarie: traducerea de la miezul nopții din română. /.../ În 13 martie, prima humorescă subiectivă (!), Comitetul pocalelor. În același timp, și corespondența mea cu Capellmann, care m-a format mai întâi prozaic (!) și care...” (p. 46); cf germ.: „vom 24 Februar ist datirt mein erstes eigentlich Gedicht: die Mitternachts-Übersetzung aus dem romanischen. /.../ Am 13 März das erste sub. humor. /presupunere, în nota de subsol, subjektive Humoreske/ das Bechercomite. In der selben Zeit auch meine Correspondenz mit Capellmann die mich zuerst prosaisch bildete und...” pt.: „traducerea din română a Miezelui-nopții”;..., primul

subiect umoristic"; ...Capellmann "datorită căruia *mi-am format /stilul/ în proză...*"; sau: „Există 3 soiuri de cititori: unul, care *savurează* fără judecată, un al treilea, care judecă fără să *savureze*, cel mijlociu, care *savurează* și judecă și *savurează* judecând..." (p. 79) –cf. text germ.: „Es gibt 3erlei Leser: eine, die ohne Urteil *geniesst*, eine dritte, die ohne zu *geniessen* urteilt, die mittlere, die *geniesst* und urteilt und urteilend *geniesst*;", unde verbul *geniessen* trebuie tradus prin "a se delecta/desfăta";

—alteori, din nevoia de culoare, se supralicitează încărcătura semantică: "Dansatoarele au fost învârtite și apoi *îmbrâncite la loc, fără grai*. Pe urmă, *s-a halit*, doamnele mai întâi, iar domnii după./.../ Noi am ajuns la 10 ½ și *ne-am fofilat* la ora 1..." (p. 101) –cf. germ.: "Die Tänzerinnen wurden abgedreht und *wortlos* wieder *hingeworfen*. Dann wurde *gefressen*, Damen einzelweise und Herren nachher. /.../ Wir kamen um 10 ½ hin und *drücken uns* um 1 Uhr weg"

—sensuri neadecvate, stângace, uneori rizibile: „Ieri, precum și în seara asta, *înfulecat prelegerile* lui Max Müller despre știința limbii" (p.102); cf. germ. „Gestern sowohl heute Abend Max Müller Vorlesungen über die Wissenschaft der Sprache *verschlungen*", unde participiul are sensul de „a devora/a înghiți pe nerăsuflate/cu nesaț"

—uneori, pasaje ininteligibile: "Și dacă nu mulți alții se vor entuziasma și se vor încumeta să acționeze din existența mișcător liniștită a iubirii unor astfel de inimi bărbătești, care, deși reci și tăioase și ascuțite față de lumea dinafară, lucrează și bat reciproc împreună, delicat și focos în lumea lor interioară, asemenea unor înalți palmieri, înțepători către trivialitatea de jos, dar care sunt în vârf plini de scumpul vin de palmier al prieteniei?" (p. 84) – cf. germ.: "Und werden nicht viele andere sich gleich mir erwärmen und ermannen an den rührenden ruhigen lieben solchen Männerherzen untereinander, welche, obschon kalt und schneidend und scharf gegen die Aussenwelt, in ihrer gemeinschaftlichen Innenwelt: zärtlich und feurig für einander arbeiteten und schlugen,

TITU MAIORESCU OPERE

II. Jurnal 1883-1889

ACADEMIA ROMÂNĂ

Fundația Națională pentru Știință și Artă
Muzeul Național al Literaturii Române

gleichsam hohe Palmbäume, langgestreckt gegen das gemeine unten aber im Gipfel voll köstlichen Palmenwein der kräftigsten Freundschaft?" pt.: "Și dacă mulți nu se vor entuziasma și încumeta, la fel ca mine, la emoționanta și calma iubire a unor astfel de inimi bărbătești, care, deși reci și tăioase și ascuțite față de lumea dinafară, au conlucrat și au pulsat împreună, delicat și înflăcărat în lumea lor lăuntrică, asemenea unor palmieri înalți, prevăzuți cu țepi lungi împotriva /lumii/ comune de jos, dar în vârf plini de alesul vin de palmier al celei mai puternice prietenii?" (propunere);

—recomand, de asemenea, respectarea concordanței timpurilor, pe cât posibil, în românește;

Alte observații, mai mult sau mai puțin asemănătoare, cu creion moale, pe text.

4 februarie 2013

Gabriela Danțiș

REFERAT

T. Maiorescu, Opere, Jurnal, vol. II

După operația de confruntare a textului german (și în limba franceză) din *Jurnalul* lui Titu Maiorescu, vol. II, versiune datorată Anei-Maria Dascălu și lui Bogdan Mihai Dascălu, am constatat că, în linii mari, traducerea corespunde exigențelor de publicare, editorii făcând eforturi pentru elucidarea multiplelor probleme pe care jurnalul lui T. Maiorescu le presupune din start. Concentrat, uneori eliptic, textul maiorescian lasă uneori loc pentru interpretare, din cauza insuficiențelor consemnări. Editorii s-au străduit să facă față dificultăților, complinind adesea înțelegerea textului cu un enorm aparat de note, ca și în cazul primului volum, uneori poate prea amănunțit și chiar fastidios în privința locurilor geografice sau al unor opere dramatice, de obicei străine, la care se consemnează chiar premiile din țara respectivă (fără legătură cu jurnalul), sau date bibliografice ample în cazul ediției princeps a operelor literare din străinătate. Cel mai adesea, se fac note cvasienciclopedice despre diferite personalități, instituții etc., nu neapărat utile în economia volumului, unele putând fi găsite în diverse lucrări lexicografice-enciclopedice. Mai relevante ar fi fost lămuririle de natură istorico-politică, contextualizând strict anumite momente și tendințe politice ale epocii în vârtejul căreia T. Maiorescu a fost implicat.

În privința tălmăcirii textului, traducătorii s-au străduit și au reușit, în genere, cum spuneam, să facă față dificultăților, dând o versiune uneori însă prea exactă, până la reproducerea topicii germane sau calchiind anumite structuri lingvistice pentru care limba română oferă variante mai simple sau poate mai expresive. În afara unor sensuri greșite, care trebuie neapărat îndreptate, supărătoare sunt de multe ori formulările stângace, anumite bâlbâieli sau chiar neînțelegerea unor realități (materiale) specifice vremii. N-aș vrea să le aduc învinuiri traducătorilor – nu acesta este scopul referatului –, le sugerez să țină seama, acum și pe viitor, de nuanțarea presupusă de contextele respective.

În cele ce urmează, din motive de timp, dar și pragmatice, de eficiență, mă voi opri la semnalările cele mai concludente, în succesiunea strictă a textului prezentat, evitând, pe cât posibil, comentariile, din exemplificări reieșind clar inadecvările, pe care le însoțesc cu îndreptările propuse:

p. 4: - sens greșit: „Seara, foarte *destins*” cf. „Abends sehr *abgespannt*” (în loc de : *extenuat, obosit*) (și în alte părți)

- exprimare: „nea cât piciorul” cf. „Fußhofer Schnee” (î.l. „zăpadă de un picior”)

p. 5- realități: „teatrul maimuțelor” cf. *Affentheater* (î.l. „circul cu maimuțe”)

- sens: „rouă” cf. „es thaut” (î.l. „moină”) (și în alte părți: „Thau”, „moină, dezgheț” – e iarna!)

- calc: „bucată” cf. „Stück” (î.l. „piesă”) (clar în context: piesă de teatru!)

p.6 – calc: „căderi de zăpadă” cf. „Schneefall” (î.l. „ninsoare”)

- sens: „Eu dormit până la 11 și apoi *revenit*” cf. „Ich bis 11 geschlafen und dann *vorgetreten*” (unde verbul *vortreten*=a trece în față, a se așeza în frunte, a pași înainte, deci „a merge mai departe”, în sens general)

- bani: franci în hârtii (cf. „Papier”), propun: „bancnote”; apare frecvent; în genere, nu e clar ce fel de franci (francezi sau românești, mai bine zis „lei”); apare în diverse contexte); de asemenea, cifrele exprimând bani nu sunt urmate întotdeauna de prepoziția *de*; v. și p. urm.: „La plecare am: 480 franci aur, 440 guldeni hârtie”. Uneori cifrele apar cu punct. Uniformizați!

p. 8 - (sens): „frații baron Stârcea” cf. „Baron Styrcea Bruder” (î. l. „fratele baronului Stârcea”, la singular!)

-calc: „conșcolarul lui Circa” cf. „Mitschüler” (î.l. „colegul”)

-sens și formulare: „baronul Mustață... original viu al unui *fluture de noapte* (!), împotriva chelnerilor, a poeziei și a oricărei alte arte, vânător pasionat și *hoinar carpatin*” cf. „lebendiges Original von *Naturschwärmer*, gegen Kellner, Gedicht und jede Kunst, passionierter Jäger und *Karpathenschweifer*”, unde *Naturschwärmer* înseamnă clar „entuziasmat de natură”, iar pt. *hoinar carpatin* propun „cutreierând prin Carpați”, mai potrivit, evitând derivarea

adjectivală de la nume geografice, nu prea adecvată, stângace.

p.9 – formulare: „contele Coudenhove, un guraliv blond, cu o gură ovino-păsăreas-că, capsată peste dinții mari” cf. „ein blonder Baftze, mit Schafs-Vogelgesicht, groß-zähligem abgekapsten Maul” (propun: „cu o ciudată figură /omis/, pe jumătate de oaie, pe jumătate de pasăre, și o gură strânsă ermetic peste dinții mari”)

- propuneri: în loc de „răposatul poet des-trăbălat baron Petrino” : „poet decăzut” ;

- „scurtă cuvântare” pt. evitarea cacofoniei: „mică cuvântare”

p. 10 – formulare și sens: /moșierul Christe/ „tatăl evreu – erou la amante” (!) cf. „Vater jüdischer Mätressenheld” pt. „tatăl, preferatul amantelor evreice” (propunere) („erou” ar fi cam mult!)

- frecvent (și chiar de preferință) substantivul „Plauderei” și verbul aferent „plaudern” traduse cu „pălăvrăgeală, trâncăneală, flecăreală”, indiferent de context, sensul principal fiind însă de „conversație, stat de vorbă, discuție, cozerie, șuetă, taifas etc.”, nuanța peiorativă fiind secundară (am semnalat de fiecare dată nepotrivirea în context);

16- în note, numele germane nobiliare sunt date de obicei de editori cu rangul în germană: Graf, Freiherr etc.; recomand a se pune rangul după nume, în traducere, înaintea anilor de viață; de uniformizat; de asemenea, recomand respectarea particulei nobiliare *von, zu* (după caz) și nu înlocuirea ei (improprie) cu fr. *de*;

-17 frecvent: *der Gesandte*=trimis; propun, conform rangului diplomatic, „ministru plenipotențiar” (e vorba de sfârșitul sec. XIX)

-18 formulare: „Dr. Kremnitz pregătit să o întrețină pe prințesa despre ce o interesează...”; propun: „își va da silința de a discuta cu prințesa...”

-22 (aici și în alte părți): unele titluri netraduse în notele de subsol; în genere, am operat;

-23 sens prea accentuat: „spre a mă desco-torosi de multele scrisori”; propun „ca să scap de...”

-25: formulare stângace, sens: /Marienescu/ „și-a citit nuvela floral-zâneas-

că” cf. „M. las seine Blumen-Feen-Novelle” î.l.: „nuvela sa cu zânele-flori”

-26 inadecvare, sens: „despre grecii brâncovenești brașoveni” cf. „über Brancovanu – Kronstädter Griechen” î.l.: „în legătură cu Brâncoveanu – grecii din Brașov”

-28 sens schimbat (din neatenție): „Movileni, cam 42 kilometri, șosea dreapta spre Codăești...” cf. : „Movileni, beim 42 Kilometer, Chaussée rechts nach C...” î.l. „la kilometrul 42, șosea la dreapta spre...”; de asemenea, corectat numele localității: Șorănești (î.l. „Șovăești”), ca în ms.

-32 exprimare improprie: „rezeecție la ateromul cranian operat” cf. „die letzte Abschabung an operirten Scheitel-Aterom” î.l. „ateromul operat în creștet”

-33 corectat exprimarea: „Într-adevăr, am leșinat la cea de-a doua cloroformare, m-am învinețit și Willy m-a readus din nou la viață cu lovituri, smucituri de piept și burtă și cu scoaterea limbii” (!) î. l. : „Într-adevăr, leșinasem (m.m.c.pf., nu pf.c.) la cea de-a doua administrare de cloroform, mă învinețisem, iar Willy mă readusesese din nou la viață cu lovituri de palme, zgâlțâieli în piept și în abdomen și trăgându-mi limba forțat afară”

-35 sens: „Peste zi, dureri de cap” cf. „Tags über schweren Kopf” î. l. „/senzație/ de cap greu”

-calc: „studii pt. motive de recurs” cf. „Recurs-Motiv-Studien” î.l. „motivări de recurs”

-36 „adaptări” postbelice ale realităților geografice ale aceluși timp: „Wroclaw”, în loc de *Breslau*! (și în alte situații, îndeosebi pt. Polonia, Cehia); s-a corectat și în alte părți;

-36-37 frecvent, neatenție la timpurile verbale, ceea ce denaturează sensul; ex. „Băiatul cel mare al lui Cuza are „gărgăuni” în cap de când și-a executat aici anul de voluntar și vrea să i se adreseze cu Măria-Ta.” Cf.: „Der ältere Cuza-Sohn hat „gărgăuni” im Kopf seit er hier sein Freiwilligenjahr und viel mit Măria-Ta *angeredet*” (timp trecut, nu cu sensul „urmează să i se adreseze”!); așadar: „Fiul cel mare al lui Cuza are „gărgăuni” la cap de când și-a efectuat aici anul de serviciu militar voluntar și i s-au adresat deseori cu Măria-Ta”;

37: uneori, neatenție la o literă, care schimbă total sensul, probabil din cauza lecțiunii greșite: „Continuare în caietul quarto cu lacăt galben (contra Mite)” (!) unde e vorba de *Mitte*=mijloc, jumătate, deci „pe la mijloc/ spre mijloc”, nicidecum nume propriu (Mite Kremnitz!)

47- neatenție: „Sebeș” (cf. Schäßburg) pt. „Sighișoara” !

48- formulări stângace: „vizitat ... pe nebunul M.Eminescu”; „fratele lui, locotenentul, care s-a folosit de prilej pt. a șterpeli ceasul nebunului său frate” cf. „seines irrsinnigen Bruders Uhr sich zu annectiren” î.l. „pt. a-și însuși ceasul fratelui său alienat”

54: confuzie între „România liberă” și „România literară” făcută chiar de T. Maiorescu; de îndreptat: liberă!

-formulare: „vreme minunată, ca în toate zilele dinaintea vântului” î.l.: „înainte de vânt”

64: (sens) „Sanderson (un bătrân holtei plăcut) cf. textual: „ein angenehmen alten Jungfer”) în loc de: „o plăcută fată bătrână”, exprimarea fiind ironică!

„la șpalturile poeziilor lui Eminescu” cf. „Schnelldruck”, de fapt „grabnica tipărire a...”

neatenție: „Prof Tănăsescu din Craiova a ținut un toast călduros pentru mine, profesor ai Liceului Francez” (??) cf.: „Lehrer des Französichen am Lyzeum” î.l. „profesor de franceză la liceu”

76 -sensuri și timpuri greșite: „Conservatorii n-ar putea continua așa și, dacă se vor retrage și „Timpul” va adera, grupul Vernescu-Blaremburg va trece drept lipsit de scrupule față de rege și se vor asocia cu...” cf. „Die Conservativen könnten so nicht weiter führen und wenn sie sich rückzögen /formă de participiu/ und der „Timpul einging, würde die Gruppe V.-Bl. rücksichtslos gegen König vorgehen und sich mit /.../ verbinden...” în loc de : „iar dacă s-au retras și „Timpul” ar înceta, grupul V.-Bl. l-ar ataca fără scrupule pe rege și s-ar asocia cu...”

77 – neatenție: „Succinta, inocenta, antica artă!” cf.: „Die knappe, keusche antike Art!” , unde „Art” (=manieră, modalitate, nu „artă”!), aici trebuie tradus cu *stil*: „Stil concis, pur, antic!”

-textul din paranteză: Gastein (despre a

cărei *rezolvare* mai știu 2-3) pt. „Abmachung”, care înseamnă mai întâi „înțelegere, acord”, despre asta e vorba, vezi și extinsa notă 5 de pe aceeași pagină, așadar : „(înțelegere de care mai știu 2-3...)”

82 – formulare: „El mi-a dat de înțeles Ministerul Cultelor” cf. „Er deutete mir Cultusministerium an...” î.l.: „El mi-a făcut aluzie la Ministerul Cultelor...”

-calc, sens: „discuțiile ei neauzite cu baroneasa Witzleben...” cf. „ihre nicht gehörigen Gespräche mit der Baronin Witzleben...” pt. „discuții neavenite...”

-83 calc: „la numirea deschisă a politicii occidentale a lui Sturdza cf. „zur offenen Nennung...” pt. „declararea/menționarea deschisă a...”

-100 nerespectarea timpurilor (cam frecvent), care schimbă sensul; ex. „la care Brătianu le-a răspuns că asta e imposibil și ei să-și dea demisia” cf. „worauf Brătianu ihnen gesagt, das sei unmöglich und sie nun ihre Entlassung gegeben” pt. „și atunci și-au dat demisia”

-101 idem: „Vizanti Roman, care aproape că a fost snopit la ancheta de la Galați...” cf. „der jetzt bei der Enquete in Galatz fast geprügelt worden wäre...” pt.: „care aproape era să fie bătut”

-102 fr. *raide* în contextul „că aș fi fost prea abrupt /de păstrat expresia în franceză!/ și că aș fi vrut să-l fac să capituleze...” înseamnă „rigid, inflexibil, sever” (și la p. 103)

- „un cadeau pourri /.../ qu'on ne peut plus galvaniser” tradus cu „galvanizat” (!) pt. „însuflețit, învial”

-neatenție: „am fost în Herăstrău cu Ado” pt. „am mâncat...” cf. *gegessen*!

-110 (Livia, întoarsă de la Curte) „Foarte fidelă”, dar germ. *fidel* înseamnă întotdeauna „vesel, voios”

-numeroase stângăcii și în scrisorile adresate în franceză notabilităților vremii (îndreptări stilistice pe manuscris)

-formulare (calc): T.M. urmează să predea „istoria celei mai recente filosofii” cf. „Geschichte der neuesten Philosophie” pt. „istoria filosofiei contemporane”

-neatenție: „destins în membre” pt. *abgespannt* (vezi supra, exact opusul!) pt. „cu picioarele obosite” (vezi și contextul!!)

-111 neatenție: „în procesul *Sache* împotriva lui Iliad...” cf. „in der Process-Sache gegen...” pt. „în chestiunea/afacerea procesului împotriva lui...” (unde *Sache*=afacere, chestiune”, nicidecum nume propriu, cum reiese din contextul tălmăcit!)

-„am refuzat să-l reprezint/.../, deși, formal îi convine” cf. „obgleich er formell im Recht ist” pt. „are dreptate”

-129 sens: „Primit de la Pulcheria, drept suvenir, un lucru manual” cf. „das selbst gekneteten zum Andenken bekommen” unde participiul e al verbului *kneten*=a frământa (aluat)”, deci e vorba de o prăjitură, un aluat copt; propun: „ceva făcut de ea”.

-133 neatenție: (Taaffe) „un politician principial indiferent, mai degrabă un cavalier glumeț” cf. „ganz principien-gleichgültiger Politiker, mehr scherzender Cavalier” pt. „politician indiferent la principii, un cavalier care ia totul în glumă”

-139 „baroneasa inutil afectată” cf. „und der überflüssig angebrachten Baronin”; deși textul e aproape eliptic, propun „adusă inutil” (e vorba de o lectură) (anbringen=a aduce, a căra)

-150 „Regele mi-a mulțumit explicit pt. telegrama...” cf. „König dankte mir ausdrücklich für.” pt.„mi-a mulțumit expres pt....”

-propun pt. „Königs Gefahr bei der Herreise aus Pesth...”, în loc de „Pericolul regelui...” (e vorba de inundațiile din Ardeal): „Primejduirea regelui...”

-Tövis =Teiuș (!)

-„Regina foarte draguță; pălăvrăgit cu ea...” pt. „f. amabilă; conversat cu ea...”

-154: „pălăvrăgit până la epuizare”; de fapt, cf. „uns ganz ausgeplaudert”, adică „discutat îndelung”

-„Eu mult mai puțin elastic...” cf. *elastisch*, care poate fi tradus în contextul dat: „mult mai puțin mobil”

-156 exprimare improprie: „Eu ceva mai bine dar încă febrilități” cf. „Ich etwas besser, aber doch noch Fieberungen”, unde e derivat de la „Fieber”=febră, urme de febră, în nici un caz „febrilități” (=încordare; activitate intensă; compară cu fr. *fébrilité*) (v. și în alte părți)

- „opera de versificator” /a lui V.A. Urechia/, de fapt, cf. „Versmachwerk”, de la

Machwerk=cârpăceală, așadar, propun „făcătura lui în versuri”

166-neatenție (inexact): „Duminica trecută vorbit cu regele despre Bulgaria.” Cf. „Vorigen Sonntag sprach mir der König über Bulgarien”, așadar: „Regele mi-a vorbit despre Bulgaria.”

-167 Nu „vase de bucătărie” comandă Ludovic al II-lea al Bavariei, ci „servicii de masă” (cf. *Tischgefäße*) „a la Benvenuto Cellini”!

- (bâlbâieli) reparată fraza cu nunta fiicei împăratului Austriei

-172 stângăcii: „Întrucât nu mă pot bucura să vă cunosc personal, trebuie să mă legitimez în prealabil pt. dvs.” cf. „Da ich mich leider auf keine persönliche Bekanntschaft berufen kann, muß ich mich vorerst Ihnen gegenüber legitimieren.” Pt. „Întrucât, din păcate, nu mă pot referi la cunoștința personală, trebuie mai întâi să mă prezint dvs.”

-(psihologia) „această încă inexistentă știință” cf. „noch gar nicht vorhandene Wissenschaft...” propun „știință încă neafirmată”

-173 „ar fi o adevărată lipsă de scrupule din partea unui psiholog dacă n-ar folosi aceste importante mijloace experimentale ...”, unde „Gewissenlosigkeit” trebuie tradus prin *inconștientă*;

- (stângăcie, inexactitate) „Este o mare bucurie pe care mi-o îngădui adresându-vă aceste întrebări” (??) ; cf. „Es ist eine große Freiheit, die ich mir mit diesen Fragen Ihnen gegenüber herausnehme.” Pt.: „Îmi îngădui libertatea de a vă adresa aceste întrebări.”

-stângăcie: „Desigur, cum pot să am asemenea pretenție în ce vă privește timpul?” cf.: „Freilich, wie darf ich so Ihre Zeit in Anspruch nehmen?” pt.: „Ce-i drept, cum pot avea asemenea pretenție în privința timpului dvs.?”

-184 (impropriu) „café-chantant cumsecade” cf. „anständiges Café-chantant” pt. „decent”

-186 idem: „sală mereu plăcută & cuviincioasă” cf. „Saal immer gemütlich & anständig” pt. „sală... decentă”

-194: atenție: „Brote din Sibiu”, nu Brașov!! Cf. „Brote aus Hermannstadt”!

-202 bâlbâieli (e vorba de o ședință de hipnoză): „Ea chiar a văzut (printre mai multe verso-uri identice ale unor cărți de joc) pe partea întoarsă a unor cărți de joc fiecare dintre portretele fotografice indicate de Steiner și a recunoscut mai târziu (după ce cărțile au fost amestecate) cartea cu fotografia halucinantă, cu toate că partea lor din spate arăta la fel.” Propunere: „Ea chiar vedea (dintre mai multe cărți de joc identice puse cu fața în jos/pe verso/) orice portret-fotografie indicat de Steiner pe partea întoarsă a unei cărți de joc, iar mai târziu (după ce cărțile au fost amestecate) ghicea cartea cu fotografia imaginată, cu toate că spatele fiecăreia arăta la fel.”

-204 (realități necunoscute): „tizana de șampanie” (??) pt. fr. (în text) „tisane de Champagne” (soi de șampanie slabă și dulce); de păstrat în original

-207: (calc): „un început de slăbiciune a ochilor” cf. „beginnende Augenschwäche” pt. „un început de slăbire a vederii”

-208 (improprietați): „violența genetică a Nataliei” cf. „Genen-Heftigkeit Natalies” pt. „violența înnăscută”

- „Marie vorbește întruna peste ceilalți” pt. „intervine în discuție”

-211 „mariaj de ambiție” cf. fr. (în textul francez din paranteză) „mariage d’ambition” (de păstrat în franceză); probabil, „căsătorie aranjată, din interes”

-228 (sens): „Așa-zișii mei „prieteni” sunt pesimiștii cei mai supărători, care mă judecă cel mai puțin sus.” Cf.: „Meine sogenannte „Freunde” sind die unerquicklichsten die mich am wenigsten hoch beurtheilenden Pessimisten.” Pt.: „...cel mai puțin îndreptățiți să mă judece”

-229 „Lumea lăuntrică a noțiunilor.” Cf.: „Innere Welt der Begriffe.” Pt.: „Universul profund al conceptelor.”

-325 sens, timpuri, topică: „dacă (Carada) va fi zgâlțâit de la Bancă, n-ar sprijini majoritatea guvernamentală, așadar nu va fi buget” Cf.: „wenn an der Bank (Carada) gerüttelt wird, würde die Majorität das Ministerium nicht stützen, also, keine Budgets” Pt.: „dacă este mișcat/clintit (Carada) de la Bancă, majoritatea n-ar sprijini guvernul, așadar fără buget”

TITU MAIORESCU OPERE

III. Jurnal 1890–1897

ACADEMIA ROMÂNĂ

Fundația Națională pentru Știință și Artă
Muzeul Național al Literaturii Române

-391 (dar și în alte părți) fr. *trou noir*, tradusă prin „criză de gelozie”; de fapt, e o criză nervoasă, o „ieșire din fire”, „acces de furie, de mânie”, până la pierderea cunoștinței, până la leșin, cu pierdere de memorie, în cazul de față declanșată, ce-i drept, de gelozia Anei Rosetti; criză oarecum asemănătoare cu popularul „năbădăi”; poate „ieșire din fire” e mai neutru; sau de păstrat în original.

-În genere, de evitat punerea adjectivelor înaintea substantivelor (ca în germană), nepotrivită în românește (permisă ca subliniere stilistică, nu însă de obicei).

-Aș mai sugera să se păstreze sintagmele și frazele în limbi străine în context, indiferent de limba în care este scris pasajul în care ele apar, pentru respectarea intențiilor de expresivitate ale autorului (cu traducerea lor în subsol).

Alte îndreptări, în genere de natură stilistică, topică, sinonime, nuanțări etc. au fost operate pe manuscris.

Gabriela Danțiș

Revizia filologică a *Jurnalului* lui Titu Maiorescu, volumele II și III

Abstract

În acest articol sunt descrise principalele operații lingvistice care au precedat publicarea ediției filologice a jurnalului lui Titu Maiorescu, volumele al II-lea și al III-lea. 80% din textul cuprins în aceste volume a fost scris direct în română, așadar pune toate problemele de editare ale unui text românesc de la finalul secolului al XIX-lea.

Cuvinte-cheie: Titu Maiorescu, ediție filologică, limba română din secolul al XIX-lea.

This paper describes the main linguistic operations used for the publication of the philological edition of Titu Maiorescu's diary, volumes II and III. These volumes are 80% percent written in Romanian therefore all the problems involved in the editing of a Romanian text dating from the end of the 19th century are at play.

Keywords: Titu Maiorescu, philological edition, 19th century Romanian.

Cele două volume din *Jurnalul* lui Titu Maiorescu (din perioada 1883–1897), apărute în 2017 la Fundația Națională pentru Știință și Artă (text stabilit, traducere, note și comentarii de Ana-Maria Dascălu și Bogdan Mihai Dascălu; ediție revizuită filologic, notă asupra textului românesc și indice de Adina Dragomirescu; revizuirea textelor în limbi străine de Gabriela Danțiș), au o istorie a editării ceva mai complicată. Ediția pregătită de Ana-Maria Dascălu și Bogdan Mihai Dascălu, cei care au stabilit textul, au tradus în română pasajele din germană și din franceză și au realizat aparatul critic, a avut nevoie de o revizie filologică. Această revizie privește două aspecte: (i) pe de o parte, corectarea textului tradus, de care s-a ocupat cu multă atenție și pricepere doamna Gabriela Danțiș; (ii) pe de altă parte, editarea filologică a textului scris de Maiorescu în limba română.

În ceea ce privește traducerea, este

important de menționat de la început că textul scris de Maiorescu în germană sau în franceză ocupă aproape 20% din jurnalul său (circa 63000 de cuvinte, din totalul de 320000), în perioada inclusă în cele două volume. Traducerea inițială a textului nu s-a ridicat însă la nivelul așteptat, așadar greșelile de traducere, precum și nepotrivirile stilistice, au fost îndreptate de Gabriela Danțiș. Dintre numeroasele neglijențe de traducere, concretizate în greșeli de limba română, citez numai două, care nu reprezintă nici pe departe cazuri izolate: (1) „Pentru eventualitatea unei căsătorii *ale Liviei*, voi da o dotă de o sută de mii de franci numerar”, „În afară de aceasta, hotărâsc pentru cazul unei căsătorii *ale Liviei*, să îi dau, în locul celor 10.000 de franci de până atunci, o rentă anuală de 6.000 de franci” (17/29 decembrie 1886); în aceste cazuri, forma corectă este, evident, *a Liviei*, deoarece marca de genitiv *al, a, ai, ale* nu se acordă

în caz (marcând prin natura ei genitivul); (2) „Dumneavoastră *veți ști* cel puțin că eu am făcut totul pentru a ne înțelege” (27 octombrie 1889), situație în care verbul *ști* trebuia scris cu un singur *i*.

Textul scris de Maiorescu în limba română – 80% din jurnal – a fost prezentat inițial de editori, ca și pentru volumul I, în două variante: o variantă care copiază fidel textul jurnalului, o simplă transcriere a textului, deci nu și o transliterare (care apare alături de textul original în limbi străine), și o variantă care transpune textul maiorescian în limba română de azi (care apare alături de fragmentele de text traduse din germană și din franceză), eliminând majoritatea particularităților lingvistice ale textului, specifice sfârșitului de secol al XIX-lea. Revizia filologică pe care am realizat-o a constatat, așadar, într-o refacere a textului românesc, care apare transliterat, o singură dată, așa cum este firesc, respectându-se normele unei ediții filologice.

Redau aici pe scurt operațiile de actualizare a textului, pe care le-am prezentat și în „Notă lingvistică asupra textului românesc”, care apare la începutul volumului al II-lea (p. XI-XVIII).

„În primul rând, a fost adaptată **punctuația**, cel mai frecvent folosirea virgulei. Urmând mai cu seamă reguli de punctuație specifice germanei, Maiorescu folosește adesea virgula înainte de propoziții subordonate complementive introduse prin *că*, înainte de *etc.* și în alte situații pentru care normele în vigoare nu prevăd folosirea virgulei.

În domeniul **grafiei**, cea mai frecventă formă de adaptare a fost înlocuirea apostrofului prin cratimă, cu excepția situațiilor în care folosirea apostrofului este fixată în uz până azi (de tipul *D’ale carnavalului*). De asemenea, a fost tacit adăugată cratima în structuri cu forme pronominale neaccentuate de tipul *sorumea*, *fratesău*, *din partemi*, *așteaptăne*, *dute* (redate ca *soru-mea*, *frate-său*, *din parte-mi*, *așteaptă-ne*, *du-te*), în care Maiorescu o omite uneori. S-a pus sistematic cratimă între componentele adverbilor compuse (*măine-seară*, *ieri-dimineață*, *alaltă-*

ieri-seară etc.). S-a lăsat blank acolo unde norma actuală prevede scrierea separată (*înfine* > *în fine*, *încontra* > *în contra*) sau s-a eliminat blankul, conform normelor actuale (*așa dar* > *așadar*, *bine înțeles* > *bineînțeles*, *de sigur* > *desigur*, *ori care* > *oricare*, *va să zică* > *vasăzică*).

Extrem de frecvent au fost adăugate semnele diacritice (de la literele *î*, *â*, *ă*, *ș*, *ț*), adesea omise de Maiorescu. Textul editat respectă norma actuală a scrierii cu *â* și *î*; la început de cuvânt, *â* a fost înlocuit sistematic cu *î* (*âi*, *âncă* > *îi*, *încă*). Litera *ă* redă nu numai un *ă* (adesea), ci și un *ě* din original (*reău* > *rău*, *mě* > *mă*, *respunde* > *răspunde*, *doue*, *douě* > *două*). Litera *â* redă uneori un *ě* din original (*aměndoi* > *amândoi*, *věnt* > *vânt*).

S-a actualizat scrierea cu inițială majusculă/minusculă, adoptându-se, de exemplu, scrierea consecventă a numelor zilelor săptămânii și al lunilor anului cu litere mici, deși în textul lui Maiorescu acestea apar frecvent cu litere mari, probabil după model german.

În mai multe situații s-a optat pentru formele actuale (în detrimentul celor folosite de Maiorescu); este vorba de acele contexte pentru care se știe destul de sigur că grafia nu reflecta rostirea din epocă:

(a) *s* s-a redat ca *z* în cuvinte ca: *causă* > *cauză*, *musică* > *musică*, *poesii* > *poezii*, *president* > *president*, *presinta* > *prezinta*, *refuse* > *refuze*, *scusați* > *scuzați*, *vizită* > *vizită*;

(b) *e* la inițială de cuvânt sau de silabă a fost transcris *ie*, conform rostirii din epocă și normelor limbii actuale (care prevăd rostirea cu *iot*): *atribue* > *atribuie*, *boerimii* > *boierimii*, *buruene* > *buruiene*, *caet* > *caiet*, *cheltuesc* > *cheltuiesc*, *ear* > *iar*, *eftine* > *ieftine*, *eri* > *ieri*, *eși* > *ieși*, *nicăeri* > *nicăieri*, *odae* > *odaie*, *sfătuesc* > *sfātuiesc*, *trebue* > *trebuie*, *voesc* > *voiesc*; și formele *fer* și *mercuri* au fost adaptate: *fier*, *mercuri*;

(c) *è* accentuat a fost transcris *ea*, acolo unde corespunde acestui diftong și în limba actuală (*avè* > *avea*, *putè* > *putea*, *ține* > *ținea*, *vedè* > *vedea*; *acéstă* > *această*);

(d) trigrafefe *che*, *chi*, *ghe*, *ghi* au fost redacte conform normelor actuale: *chieme* > *cheme*, *ghiață* > *gheață*, *lighian* > *lighean*, *rechiemat* > *rechemat*;

(e) formele de tipul *vre o, vr'un, orce* au fost actualizate ca *vreo, vreun, orice*;

(f) formele *togmai, congedia* au fost redactate ca *tocmai, concedia*, conform normelor actuale;

(g) a fost actualizată forma derivatelor cu prefixul *în-* atașat la baze care încep cu *n*: *înnoptat > înnoptat, reînnoiască > reînnoiască, înorat > înnorat*;

(h) *idea* a fost transcris *ideea*; *sinfonie, sinfonic* au fost redactate ca *simfonie, simfonic*, iar formele *ploa, ploată* etc. au fost transcrise conform normei actuale: *ploua, plouată*.

Deși majoritatea trăsăturilor **morfosintactice** au fost păstrate, structurile cu elipsă verbală, folosite adesea de Maiorescu, după model germanic, care duc în română la structuri agramaticale, au fost uneori întregite: *unde [am] ajuns la 10° 10' sara; și că alegerile [vor fi] probabil în decembrie; nu general Arion că [e] hoț etc.*"

Majoritatea particularităților grafice, fonologice, morfologice (flexionare și legate de formarea cuvintelor) și sintactice specifice epocii maioreștiene au fost păstrate, chiar și atunci când reprezintă stângăcii care reflectă efortul de adaptare la limba română a unor neologisme. Redau lista acestor particularități din „Notă lingvistică asupra textului românesc”.

„Au fost păstrate mai multe tipuri de particularități **grafice și fonologice**:

(a) formele *esceptii, excursiune, exemple, espedia, esplicam, esprima*, care se scriau cu *s*, și nu cu *x*, deoarece scrierea cu *x* nu era reglementată încă, cuvintele care conțin secvențele de sunete [ks] și [gz] aparținând exclusiv fondului neologic;

(b) forme substantivale (*divorțiu, ministeriu(l), misteriu, prețiu, trunchiu*), adjectivale (*onorariu „onorific”*) și verbale (*întârziu*) cu *-iu* [ju] final, care constituie tipare de flexiune specifice epocii, dar diferite de limba actuală standard; forme precum *curagiu, etagiu*, împrumuturi neologice romanice, atrase în tiparul de declinare a substantivelor neutre terminate în *-iu*;

(c) formele moldovenești (*mâne, sara, se sparie*), care circulau în epocă și în zona de sud;

(d) forme curente în epocă, precum: *ceti, cetire, nemerit, termin, trimet, întunec, îndemănat, Cișmegiu, novelă, adăog, dimisie, pretini, obicinu, tutulor, advocat, februarie, septembrie, octombrie, decembrie, amiazi, răzbel, necomplete; aprețiar, finanțiar, județiar*;

(e) forme vechi ale unor prepoziții: *până, lângă*;

(f) forme cu alternanțe fonologice diferite de norma actuală: *austriace* (alături de *austriece*), *venețiane, situației, supoartă* etc.

Au fost, de asemenea, păstrate **particularitățile morfologice** (flexionare și derivative) ale textului maioreșcian:

(a) substantive feminine în epocă, dar trecute la masculin ori neutru în limba actuală (*minută, mozaică, plumână*);

(b) formele de singular *tristeță, statuă*, care indică încadrarea acestor substantive feminine în alt tipar flexionar decât cel actual;

(c) forme de plural diferite de cele din limba actuală standard pentru substantive feminine (*buruiene, căldurele, carte, certe, cheltuielile(le), coale, diminețe(le), lampe, lune(le), matematicile(le), mânușe(le), mâne(le), pagine, rădăcine(le)*) și neutre (*acoperișul(rar) acoperișuri, desemnuri, omagie(le)*); unele adjective care în limba actuală au aceeași formă pentru feminin și masculin plural, aveau în epocă forme speciale de feminin plural (*adâncelor, micile, vage*);

(d) forme de genitiv ale unor substantive feminine, diferite de cele din limba standard (*alegerii, atitudinii, banței/băncei, bibliotecii, bisericii, căldurei, (importantei) critice, distrugerii, durerii, fricei, garei/gărei, grădinei, groapelor, interpelării, întregii, limbei, magistraturei, magistraturei, monastirii, moșielor, pierderii, procurei, sălei, stagiunii, școalei, vieții, zăpezii*);

(e) substantive conținând sufixul *-iune*: *aparitiunea, complicațiuni, concluziuni, deciziune, declarațiune, demisiunea, demonstrațiunilor, depresiune, emoțiune, infecțiune, injecțiuni, obiecțiune, ocaziune, recenzia, retribuțiuni, situațiunii, sugestii*;

(f) formele etimologice ale adjectivului *nou* (f.sg.=pl. *nouă*), adaptate numai grafic: *nouei > nouăi, noue > nouă, nouelor > nouălor*;

(g) forma de plural a relativului *care*: *cari*;

(h) numerele cardinale mai mari sau egale cu 20, neurmărite în epocă de prepoziția *de*, ca în limba actuală standard: *42 membri, 35 franci, 20 capsule*;

(i) forme verbale care indică încadrarea în altă conjugare decât în limba actuală: *a adăoga, a corege ((eu) coreg), a dirige (dirige), a precede (precede), a protege (că-i protege), a preferi (preferind, de preferit, m-ar preferi)*;

(j) forme verbale încadrate în tipare diferite de conjugare: *rezervează, să ne rezerveze, iritează* (forme cu sufixul *-ez*, diferite de cele actuale, fără *-ez*), *să-l destine* (formă fără sufixul *-ez*, diferită de cea actuală, fără *-ez*), *eu continuu/continuez* (forme aflate în variație la Maiorescu, ambele diferite de cea acceptată de norma actuală, *eu continui*);

(k) forme iotacizate (la indicativ și conjunctiv prezent) ale unor verbe cu radicalul în *-n*: *să-mi propuie, să puie, (eu) spui, (eu) să spui, să spuie, (eu) viu, să vie*;

(l) forme cu sufixul infinitivului lung diferit de cel din limba actuală: *aprețiere, conciliare, copiarea, deviare*;

(m) forme analogice de conjunctiv ca *să iese, să-ți iai*;

(n) forme de mai-mult-ca-perfect fără desinența de plural *-ră*: *ne blazasem, noi sosi-se, luase ei*;

(o) forme „contaminate”, apărute prin suprapunerea verbelor *a voi* și *a vrea*: *ar vroi*.

Au fost redată ca în manuscris forme ale unor neologisme (mai ales de origine franceză, dar și din alte limbi romanice) care reflectă probleme ale adaptării acestora la sistemul fonologic și morfosintactic al românei: *anestezează, articol, biurou, cigaretă/cigaretel/țigară, desinat, desperați, detaiuri, diferență, hipocondru, homard, pansionul, plumâni, otel/hotel, sentența, sequestru, șocolată/ciocolată, științifice, tevătură*. Sunt de remarcat situațiile în care Maiorescu atașează flexive românești (articolul hotărât, desinențe) la baze din germană, din franceză sau din engleză: *bedroomul „dormitorul”, café-chantanturi, coachul „autobuzul”, dinele, (atmosfera) écoeurantă, emplette(s)/emplet/amplete „cumpărături”, influență*

„gripă”, *interviewul, Kronprinzul, Kronprinzului „prințul(ui) moștenitor”, kellnerul, lemon-poundingul „bundinca de lămâie”, plaidul, Rheinfallului „Cascadei Rinului”, selfgovernmentului „autoguvernării”, sleepin-gcaruri, soirele, soarea, villă* etc.

Au fost păstrate **particularitățile sintactice** ale textului:

(a) structurile în care folosirea articolului hotărât nu concordă cu normele actuale (în *trăsură mea; la regele; noii 3 miniștri; Episcopul mai verde decât oricând cu 80 de anii săi!; toți 4 martorii, cu toate zece luminile*);

(b) structurile cu marca de genitiv *a* invariabilă (celor două părți *a scrierii mele; în a cui mâini e scrisoarea*);

(c) mijloacele de exprimare a genitivului: *cu rarele excepții a câtorva persoane, întârziat din lipsa de aceeași hârtie*;

(d) structurile – astăzi populare – cu substantive însoțite de posesive conjuncte, care rămân invariabile la genitiv: *neexplicatul asasinat al bărbatu-său; amicul tată-meu; pentru ziua cumnatu-meu Mitică; Juca Linche, iubita tată-său, nevasta fiu-său*;

(e) utilizările infinitivului, azi învechite sau chiar dispărute (*cred a vă putea îndemna; a declinat încercarea mai departe a forma un cabinet*), precum și formele de infinitiv lung nominal astăzi înlocuite de forme de supin (*mergere*) sau de alte substantive abstracte (*deranjarea, intervenirii*);

(f) gerunziile adjectivate, specifice epocii: *Simt bătrânețea începândă; rana încă supurândă*;

(g) structuri cu relativul *care* cu funcția de complement direct fără prepoziția *pe*, prezente în textul lui Maiorescu ca urmare a faptului că norma de folosire cu *pe* a relativului *care* nu era încă fixată în epocă: *1101½ franci, care-i avea depuși la mine; de teama dizolvării care o dezaproabă; care să-l tractez*;

(h) forme de pasiv cu *se* care arată că, în epocă, restricțiile de folosire a pasivului cu *se* erau mai slabe decât în limba actuală: *Elevele se examinează la liceul statului de conferința profesorilor clasei; care se îngroapă astăzi; împușcându-se fiul său vitreg (frate cu Coco Sturdza) pe scară; Ieri s-a înmormântat în București generalul Adrian*;

(i) structurile fără dublare clitică a complementului direct (*vrea să depărteze pe Isvolski de...; la 7 ore mi-a trimis pe Emil Mavrocordat; ține regele în brațe pe copil*) sau a complementului indirect (*Carp a răspuns regelui că el nu minte, că trebuie să spună regelui franc*), care reflectă funcționarea mai puțin contrânsă a dublării în epocă;

(j) construcții cu *decât* folosit în contexte

afirmative, neacceptate de norma actuală (*Fără plimbări, decât suiş?*)."

În încheiere, pentru a ilustra modul în care a fost prezentată inițial ediția și rezultatul reviziei filologice, voi prezenta comparativ câteva mostre de text românesc, care vorbesc de la sine despre importanța reviziei filologice a textului, publicat acum într-o ediție la standardele meritate.

Textul original transcris prezentat de cei doi editori	Textul „tradus” prezentat de cei doi editori	Textul revizuit filologic
<i>Mercuri 9 / 21 Sept[emvrie] 1887. Rēcoare, spre sarā ploaie ca de toamnă. Ieri a dejunat Mama la noi, azi M -lle Moyen (Miss). Prima pledare astăzi în noul an <u>judițiar</u>*, la Curtea de Apel [secția a] 3[-a] (Rădoi contra Statului).</i>	<i>Mercuri, 9 / 21 septembrie 1887. Răcoare, spre sarā ploaie ca de toamnă. Ieri a dejunat Mama la noi, azi domnișoara Moyen (Miss). Prima pledare astăzi, în noul an <u>judițiar</u>*, la Curtea de Apel, secția a 3 -a (Rădoi contra Statului).</i>	<i>Miercuri, 9 / 21 sept[emvrie] 1887. Răcoare, spre sarā ploaie ca de toamnă. Ieri a dejunat Mama la noi, azi domnișoara Moyen (Miss). Prima pledare astăzi, în noul an <u>judițiar</u>, la Curtea de Apel, [secția a] 3[-a] (Rădoi contra Statului). (vol. II, p. 527)</i>
<i><u>Finanțiar</u>* stau rău. Trebuie să acopăr până la sfârșitul anului vr'o 7000 fr[an]ci datorie flotantă. Cei 10.000 fr[an]ci la Berlin se simt, și încă am să le trimet mult mai mult.</i>	<i><u>Financiar</u>* stau rău. Trebuie să acopăr până la sfârșitul anului vro 7.000 franci datorie flotantă. Cei 10.000 franci la Berlin se simt, și încă am să le trimet mult mai mult.</i>	<i><u>Finanțiar</u> stau rău. Trebuie să acopăr până la sfârșitul anului vreo 7000 fr[an]ci datorie flotantă. Cei 10000 fr[an]ci la Berlin se simt, și încă am să le trimet mult mai mult. (vol. II, p. 528)</i>
<i>Vineri 26 Fevr[uarie] / 9 Mart[ie]. Astăzi la 8 ½ dim[ineața] a murit la Berlin Împăratul Wilhelm I de 91 ani. La 7 dim[ineața] ±0, la 8 ore +1° R, soare, topire, – de pe <u>acoperișe</u>** zăpada dispărută, pe stradă apă, apă – în mijlocul <u>stradelor</u>** mormane mari, ca de șant, cu sloiurile de gheață tăiate din dreapta și din stînga ulițelor. – Eu obosit, dormind rău.</i>	<i>Vineri, 26 februarie / 9 martie. Astăzi la 8 ½ dimineața a murit la Berlin împăratul Wilhelm I de 91 ani. La 7 dimineața ±0, la 8 ore +1° R, soare, topire, – de pe <u>acoperișe</u>** zăpada dispărută, pe stradă apă, apă – în mijlocul <u>străzilor</u>** mormane mari, ca de șant, cu sloiurile de gheață tăiate din dreapta și din stînga ulițelor. – Eu obosit, dormind rău.</i>	<i>Vineri, 26 fevr[uarie] / 9 mart[ie]. Astăzi la 8 ½ dim[ineața] a murit la Berlin împăratul Wilhelm I de 91 ani. La 7 dim[ineața] ±0, la 8 ore +1° R, soare, topire, – de pe <u>acoperișe</u> zăpada dispărută, pe stradă apă, apă – în mijlocul <u>stradelor</u> mormane mari, ca de șant, cu sloiurile de gheață tăiate din dreapta și din stînga ulițelor. – Eu obosit, dormind rău. (vol. II, p. 596-597)</i>

* De remarcat că *judițiar* fusese păstrat ca atare, dar *finanțiar*, care se află în exact aceeași situație, a fost transformat în *financiar*.

** Forma veche de plural *acoperișe* a fost păstrată de editori în textul „tradus”, în timp ce forma *strade* a fost transformată în *străzi*.

Nicolae CORBEANU

UE, subiect de roman satiric

Abstract

Organismele centrale de la Bruxelles ale Uniunii Europene sunt un monstru birocratic care e departe de a produce numai lucruri utile. Dimpotrivă, mulți bani și multă energie se cheltuiesc pe proiecte inutile. Aceasta este tema romanului satiric Die Hauptstadt (Capitala) al scriitorului austriac Robert Menasse. Acțiunea romanului se concentrează pe un proiect menit să restaureze imaginea cam șifonată a Uniunii Europene, proiect care să aducă în lumina rampei supraviețuitori ai lagărelor de exterminare naziste. Din motive de oportunitate politică, proiectul eșuează.

Cuvinte-cheie: Uniunea Europeană, birocrăție, romanul satiric Die Hauptstadt.

The central bodies of the European Union in Brussels are a bureaucratic monster that is far from producing useful things only. On the contrary, much money and much energy is spent on unnecessary projects. This is the theme of the satirical novel Die Hauptstadt (The Capital) of the Austrian writer Robert Menasse. The action of the novel centers on a project aimed at restoring the rather shabby image of the European Union, a project that will bring into limelight the survivors of the Nazi extermination camps. For reasons of political opportunity, the project fails.

Keywords: European Union, bureaucracy, satirical novel Die Hauptstadt.

Dacă ar fi să-i credem pe profeții dezastrelor, cartea, așa cum o cunoaștem de la Gutenberg încoace, este condamnată la moarte de către cibernetică și zugrumată lent de către Internet. Statisticile sunt edificatoare în această privință, lectura cărților având abia locul 14 din 51 pe lista ocupațiilor din timpul liber ale germanilor. Cifra de afaceri a branșei a scăzut din 2014 până în 2015 cu 1,4 procente. Se pare, totuși, că evoluția descendentă stagnează în ultima vreme și că se constată chiar o ușoară creștere a vânzărilor de carte. Oricum ar fi, piața cărții este inundată anual de zeci de mii de titluri, o pădure deasă în care cititorul se orientează dificil pentru a găsi cartea

care corespunde intereselor și gustului său. De aceea, nenumărate publicații alcătuiesc mereu tot felul de liste de bestsellers, iar numărul premiilor literare este în continuă creștere, fiind anul 2017 de nu mai puțin de 77.

Una dintre cele mai prestigioase distincții de acest fel este premiul german al cărții, dotat cu 25.000 de euro, care există din anul 2005 și a devenit, între timp, unul dintre cele mai importante premii literare germane, deoarece se acordă pentru cărți care se situează, de regulă, pe primele locuri ale listelor de bestsellers. Edituri din Germania, Austria și Elveția au propus anul trecut pentru premiere nu mai puțin de 200

de titluri, mai multe ca oricând până acum. Dintre acestea, juriul a selecționat 20, decizându-se, în cele din urmă, pentru cartea lui Robert Menasse, *Die Hauptstadt* (Capitala). Dar, dacă ar fi să credem cele spuse de premiat în cuvântul lui de mulțumire, oricare dintre autorii nominalizați ar fi meritat premiul.

Cartea scriitorului austriac Robert Menasse, în vârstă de 63 de ani, este un roman satiric cu elemente de roman polițist. Acțiunea romanului se petrece la Bruxelles, în mare măsură în birourile Comisiei europene, și autorul se confruntă cu birocrăția UE. Cu numeroase personaje și episoade, romanul înfățișează un tablou caricatural al elitelor europene. Autorul întinde un arc larg peste timp, prezentând inevitabilul și ironia destinului, birocrăția meschină și marile sentimente. Ce face de fapt birocrăția de la Bruxelles? Lucruri mai mult sau mai puțin inutile. Acțiunea se centrează pe bizară inițiativă a unor funcționari de a polei imaginea cam șifonată a UE printr-un așa-numit „Big Jubilee Project”. Fenia Xenopoulou, funcționară la Direcția Generală pentru Cultură a Comisiei Europene se confruntă cu o sarcină dificilă: Cum să procedeze pentru a atinge acest obiectiv? După o matură chibzuință, ea îi trasează referentului Martin Susman sarcina de a elabora un proiect. Iar acesta are o idee. În cadrul acestui proiect, care începe să prinde formă, supraviețuitori de la Auschwitz ar urma să fie invitați ca martori care să scoată în evidență sublimile intenții inițiale ale UE. Martorii invitați sunt solicitați să aducă mărturii despre suferințele îndurate, iar amintirile lor prind forma unei fantome a istoriei Europei, care ne conduce în hăurile istoriei celor șase țări ale UE de unde provin martorii. E vorba de amintiri cum ar fi eforturile de a supraviețui în lagărul de exterminare nazist ale polonezului Mateusz Oswiecki sau detenția și fuga de la Auschwitz ale lui David de Vriend, care își așteaptă sfârșitul într-un cămin de bătrâni situat vizavi de cimitirul din Bruxelles. Pe când era copil, David sărise dintr-un tren cu deportați, care-i ducea pe părinții lui la moarte. Supraviețuitorul

David de Vriend va avea o înmormântare care, pe tăcute și cu discreție, va fi înmormântarea unei întregi epoci: epoca rușinii. Iar comisarul Brunfaut se confruntă și el cu o sarcină dificilă. Din rațiuni politice, trebuie să renunțe să mai cerceteze un caz de asasinat. Dar să pună dosarul la arhivă ar fi prea mult spus, pentru că actele sunt de negăsit.

Ceea ce mai rămâne este panorama vieții cotidiene a capitalei Bruxelles, cunoscută în profunzime și zugrăvită cu umor, un adevărat foc de artificii al unor idei profunde. Elementele de roman polițist ale narațiunii sunt discutabile. Dar, în orice caz, romanul poate fi citit ca o tragicomedie amuzantă, așa cum poate fi ea imaginată de un sceptic cunoscător al UE. Numai că în realitate lucrurile sunt ceva mai complicate. Departe de a fi un adversar al ideii de unire a Europei, Robert Menasse este un înfocat partizan al intențiilor inițiale ale Uniunii Europene, acelea de a deveni un stat supranațional. „Este un roman scris cu eleganță, captivant, verosimil, cu numeroase poante și idei remarcabile” – este de părere cronicarul săptămânalului *Die Zeit*. De fapt, „Capitala” nu este prima carte a lui Menasse pe tema Uniunii Europene. Romanul a fost precedat de un lung sejur de documentare la Bruxelles și de două cărți documentare: *Der Europäische Landbote* (Poștașul european) intitulat astfel ca o aluzie la opera lui Georg Büchner *Der Hessische Landbote* și eseul *Kritik der europäischen Vernunft* (Critica rațiunii europene) prezentat de Menasse la 21 martie 2017 în Parlamentul European cu prilejul aniversării a 60 de ani a Tratatului de la Roma, actul de naștere al Uniunii Europene, eseu distins în 2013 cu premiul Heinrich-Mann al Academiei de Arte din Berlin.

Romanul „Capitala” este o necruțătoare critică la adresa UE, făcută de un înflăcărat partizan al ideii de unire a Europei. Pe când traducerea romanului în limba română, una din limbile oficiale ale UE?

Ana-Maria BĂNICĂ

Diarism și ficțiune

Abstract

Articolul prezintă studiul lui Eugen Simion, *Ficțiunea jurnalului intim* (trei volume), în care autorul își propune să evidențieze existența unei poetici a jurnalului intim și să analizeze evoluția diarismului românesc, deși criticii interbelici: G. Călinescu sau E. Lovinescu se îndoiesc de latura estetică a intimismului românesc. Exegețul subliniază fragilitatea argumentelor lansate de unii teoreticieni ai diarismului, apelând la exemple elocvente din jurnale intime reprezentative în evoluția genului. În plus, Eugen Simion se distanțează de ideile lansate de structuraliști referitoare la moartea autorului și la valorificarea țesăturii textuale în detrimentul tragicului existențial, criticul refuzând să renunțe la încărcătura autentică, estetică a textului confesiv.

Cuvinte-cheie: fragmentarism, calendaritate, post-gidianism, sinceritate, existențialism.

The study presents Eugen Simion's work: *Diary Fiction* (three volumes), where the author tries to highlight the existence of a poetic of diary and to analyze the rise of Romanian diarism, although some important inter-war critics like G. Călinescu or E. Lovinescu have reservations about the esthetics of Romanian intimism. The exegete shows the fragility of the arguments given by some dairy theoreticians, offering expressive examples from representative diaries in the gender evolution. Also, Eugen Simion distances himself from the ideas used by structuralists which announced the author's death and focus more on the textual mechanism than to human tragedy, the Romanian critic refusing to give up to the authentic or esthetic charge of the intimate text.

Keywords: fragmentary, calendar, post-gidianism, sincerity, existentialism.

Cea de-a treia ediție a studiului lui Eugen Simion, *Ficțiunea jurnalului intim* (trei volume), publicată la editura Tracus Arte, București, 2018, reafirmă importanța genului diaristic, semnalând principiile care stau la baza constituirii intimismului european și românesc (deși legitimitatea estetică a diarismului românesc era contestată de exegeți interbelici renumiți ca G. Călinescu sau E. Lovinescu). În volumul al doilea, *Intimismul european*, autorul studiului adau-

gă trei capitole noi, analizând jurnalul Sofiei Andreevna Tolstoi, *Jurnalul de deuil* al lui Roland Barthes și jurnalele franceze ale lui Eugène Ionesco. Cel de al treilea volum, *Diarismul românesc*, propune o reordonare a materialului referitor la intimismul românesc, fiind transferate din volumul *Genurile biograficului* (II) studiul despre *Jurnalul intim* al lui Marin Preda și comentariile despre *Jurnalul portughez* al lui Mircea Eliade.

Interesul lui Eugen Simion pentru tema-

tica biografismului se manifestă din timpul experienței pariziene, când ține un jurnal, *Timpul trăirii, timpul mărturisirii*, în care apar reflecții despre funcțiile și principiile diarismului. Proiectul va fi dezvoltat în volumele *Genurile biograficului*, *Întoarcerea autorului*, *Convorbiri cu Petru Dumitriu*, *În ariegarda avangardei*. Exegeze și comentarii asupra „demonului teoretic” din interpretările structuraliștilor readuc în atenție problematica jurnalului intim, autorul fiind de părere că, prin raportare la autenticitatea trăirilor umane, singurele capabile să valideze sau să infirme valoarea estetică a unei creații literare, „moda” conceptelor teoretice este, totuși, fragilă. În studiul realizat, Eugen Simion urmărește două obiective: primul vizează legitimitatea estetică a textului diaristic, respectiv răspunsul la întrebarea din titlul primului volum *Există o poetică a jurnalului?*; cel de al doilea obiectiv presupune analiza diarismului românesc. Distanțându-se de criticii interbelici G. Călinescu, pentru care jurnalul intim este o „prostie”, sau de E. Lovinescu, care se îndoiește de valoarea estetică a intimismului românesc, Eugen Simion reface, în consens cu evoluția textului diaristic european, „traseul” parcurs de jurnalul intim autohton până la transformarea lui din Cenușereasă a literaturii în *Album* (termenul îi aparține lui Barthes), în operă autentică. Jurnalele intime ale diariștilor români postbelici (publicate

după anii '90) impresionează prin tragismul existențial, prin drama subiectului strivit de fatalitatea istorică, autenticitatea acestor trăiri eclipsând experiențele senzuale, exacerbate de suprasolicitările teoretizate de Freud, ale scriitoarelor Anaïs Nin sau ale lui Simone de Beauvoire.

Spirit lucid și mai ales observator rafinat al suferinței umane, Eugen Simion nu se lasă amăgit de moda vremii, neaderând la principiile lansate de structuralism, care anunța moartea autorului și dispariția genurilor biograficului în defavoarea studiilor, în plin avânt, despre mecanismul textual. Pornind de la ideile teoreticienilor și mai ales de la textele jurnalelor intime, autorul identifică principii specifice structurii sau modului de funcționare a textului diaristic, deși, aparent, scriitura intimă refuză orice convenție literară. Sunt prezentate analitic noțiunile de fragmentarism, calendaritate, autenticitate, confidențialitate, sinceritate, tipul materialului diaristic valorificat, ecuația autor-narator-persoană, reînnoite concludent, prin exemplificări din jurnale intime reprezentative pentru evoluția genului. Definitorie pentru funcționarea textului diaristic este, în opinia lui Maurice Blanchot (*Le livre à venir*) legea *calendarității*. Dar practica scripturală contrazice legile imuabile, „legea Blanchot” transformându-se în povară pentru scriitorii de jurnale, care din varii motive - plictiseală, lene, lipsă de

subiecte interesante sau, dimpotrivă, o existență tumultuoasă, activă - nu reușesc să respecte calendarul scriptural. Alături de legea *calendarității* se află cea a *simultaneității*, care presupune existența unui raport de complinire între timpul trăirii și cel al confesiunii. Situația ideală a simultanității vizează notarea evenimentelor trăite în timpul desfășurării, principiu imposibil de împlinit, mai ales că diaristul este o ființă umană cu propriile capricii existențiale. Cea mai întâlnită modalitate de exprimare a raportului simultaneității temporale în confesiunea de tip jurnal este aceea în care scriitorul notează, seara sau dimineața, evenimentele trăite în timpul zilei, distanța dintre timpul trăirii și cel al mărturisirii fiind minimală. Timpul prezent, redat în jurnalul intim, poate fi invadat de amintirile eului declanșate de memoria afectivă, memorialistul referindu-se și la experiențele din trecut. În termeni proustieni, eul actual este înlocuit, în actul scriptural, de un eu dispărut, care revine la suprafața conștiinței, cerându-și momentul de glorie în textul diaristic. Concluzionând, autorul studiului *Ficțiunea jurnalului intim* subliniază elasticitatea, flexibilitatea *calendarității* și a *simultaneității* temporale: „... ca și calendaritatea, simultaneitatea este o noțiune foarte elastică, un raport de raporturi temporale, iar scriitura simultană devine, invariabil, o bibliotecă borghesiană în care intră nu numai o infinitate de texte, dar și o infinitate de fantasme îndepărtate sau apropiate, fabricate și păstrate de memoria omului care scrie”.¹

Un statut aparte îl au jurnalele scrise în timpul unor regimuri opresive, cum se întâmplă în țările din Europa de Est, când individul consemnează în secret trăirile marcate de fatalitatea istorică, ferindu-se de ochii indiscreți ai securității. Alice Voinescu, N. Steinhardt, Ion D. Sârbu relatează experiența carcerală trăită după ce sunt

eliberați. În felul acesta, raportul de simultaneitate dintre timpul trăirii și al confesiunii este anulat, textul diaristic salvându-se prin autenticitatea experiențelor, prin zbulciumul interior al subiectului prins în mrejele unui sistem opresiv.

Un alt element fundamental în cazul scriiturii diaristice este clauza *sincerității*, noțiune psiho-morală lipsită de valoare estetică, dar care influențează gradul de credibilitate al textului. Pornind de la noțiunea de sinceritate, Eugen Simion semnalează modificarea sensului conceptului amintit, în funcție de spiritul vremii. În secolul al XIX-lea, principiul sincerității este influențat de dictonul lui Baudelaire *mon coeur mis a nu*, viața spirituală, senzualitatea sunt interpretate în termeni metafizici, individul fiind obedient față de convențiile morale ale veacului său. Secolul al XX-lea debutează sub auspiciile psihanalizei din teoriile lui Freud, subiectul devenind interesat de explorarea propriei sexualități, de aducerea la suprafață a micului infern lăuntric, dorind să transforme inavuabilul în avuabil. Scriitorul care deschide cutia Pandorei, vorbind în jurnalul intim de preferințele sexuale, este André Gide. Linia inaugurată de autorul *Falsificatorilor de banii*, bazată pe dictonul *oser être soi*, este continuată de Simone de Beauvoir, Anaïs Nin, Leiris². A fi sincer înseamnă în termenii autorului romanului *Pivnițele Vaticanului* a avea curajul să-ți asumi în fața moralei comune slăbiciunile blamate de legile nescrise ale Cetății: „A face, accesibil micul infern din interior, a aduce în carnetele intime complexele pe care omul le ascunde de regulă față de alții, în fine, a stabili ca normă de lucru: *oser être soi*. A îndrăzni să fii tu însuși echivalează cu a îndrăzni să mărturisești totul despre sine”.³

În viziunea lui Eugen Simion, teoriile lui Freud prezintă atât aspecte pozitive, cât și negative; pe de o parte, psihanaliza ajută

¹ Eugen Simion, *Ficțiunea jurnalului intim*, vol. I: *Există o poetică a jurnalului intim?*, București, Editura Tracus Arte, 2018, p. 121

² *Ibidem*, pp. 153, 160-162

³ *Ibidem*, pp. 170-171

individual să-și asume propria identitate, încercând să stabilească o sincronie între imaginea privată și cea publică. Jurnalul intim se transformă într-un divan psihanalitic unde scriitorul se confesează cu speranța de a-și ameliora angoasele, plictiseala, vacuitatea existențială. Lectorul descoperă *cruzimea sincerității* unui subiect măcinat de fantasme lăuntrice sau de fatalitatea istorică. Pe de altă parte, teoriile psihanalitice determină apariția unor clișee întâlnite la mai mulți diaristologi, printre care cel mai frecvent este motivul tatălui-castrator, întâlnit la Sartre, Simone de Beauvoir, Leiris și chiar și la Eugène Ionesco. Se produce astfel o inversare a raportului de forțe: psihanalistul nu mai este cel care identifică în jurnalele intime complexe inerente omului modern, teoretizate de Freud, ci diaristul își ajustează biografia ca să corespundă noilor tendințe manifestate în psihanaliză.⁴

Un factor asupra căruia teoreticienii insistă este acela referitor la natura materialului valorificat (de către diariști), respectiv la evenimentele care primează: cele asociate lui *le dehors* sau cele ale lui *dedans*. Pornind de la informațiile găsite în textele editate, cercetătorii, printre care se evidențiază Gusdorf, împart jurnalul intim în două categorii: jurnale exterioare și jurnale interioare. Eugen Simion este sceptic în privința respectivei clasificări, o consideră superfluă pentru că, înainte de toate, ființa umană se înfiripă din suma evenimentelor desfășurate atât în viața publică, cât și în planul devenirii spirituale. În procesul de autocunoaștere, individul trăiește o experiență dublă: pe de o parte, acesta cunoaște lumea prin valorificarea propriilor înclinații afective, iar, pe de altă parte, pornind de la datele mundanului individul poate disocia eul social de cel profund, insistând asupra fantasmelor lăuntrice: „Pentru că omul este, el însuși, un amestec de *le dedans* și de *le dehors*, mai mult, existența lui este un raport de raporturi cu lumea exterioară, în fine pentru că în procesul

sul cunoașterii subiectul (individul) tinde să-și asume obiectul, să-l *înțeleagă* și, cum am zis, *să-l trăiască*. A te situa în lume, cum cer existențialiștii, înseamnă în chip fatal și un proces de asumare a lumii din afară”.⁵

Indiferent de natura evenimentelor oglindite în jurnalul intim, un lucru este cert: chiar dacă diaristul insistă asupra datelor exterioare (seratele la care participă, mondenitățile întâlnite, cum este cazul fraților Goncourt), textul diaristic reflectă amprenta scriitorului. Frații Goncourt (Jules și Edmond) scriu un jurnal între anii 1851-1870, consemnând detalii despre mondenitatea pariziană. Scrierea lor a fost receptată ca „roman de moravuri”. După moartea lui Jules (1870), Edmond continuă jurnalul până la sfârșitul vieții, dar spre deosebire de fratele dispărut, acesta oferă mai multă importanță lui *le dedans*, meditănd la micile drame existențiale: angoasa, boala, dezamăgirile.⁶ Factorul subiectiv, dictat de legile lui *le dedans*, este întâlnit și în jurnalele de călătorie, deși, uneori, acest tip de scriitură este asociat cu un spirit obiectiv. Reprezentativ pentru jurnalul de călătorie este *Voyage au Congo* al lui André Gide, unde cititorul întâlnește o viziune melancolică și visătoare proiectată asupra locurilor descoperite, motivul călătoriei invocat (nevoia de a curvăsa în libertate) de un alt autor, Julien Green, fiind anulat de superioritatea artistică a jurnalului gidian.

Aparent, în textul diaristic există un raport de identitate între autor, narator și personaj, dar, în realitate, discursul diaristic este construit pe mai multe voci. Eugen Simion le prezintă în două ipostaze specifice pseudo-ecuației autor-narator-personaj. În primul caz, diaristul nu-și pune problema alterității, textul lui incluzând doar elemente specifice jurnalului intim: fragmentarism, calendaritate, sinceritate. Lectorul are rolul să descopere *eul ascuns*, să disocieze *eul emblematic*, *exponențial*, în care autorul crede, sau pe care vrea să-l impună cititoru-

⁴ *Ibidem*, pp. 162-163

⁵ *Ibidem*, pp. 186-187

⁶ *Ibidem*, pp. 195-202

lui, de cel *ascuns*, construit din imagini, fantasme lăuntrice dispersate.⁷ A doua ipostază, identificată de autorul studiului *Ficțiunea jurnalului intim*, vizează textele diaristice în care scriitorii conștientizează pluralitatea vocilor. Dictonul lui Rimbaud *Eu este un Altul* devine subiect predilect la diariștii Musil, Leonid Andreev, Gombrowicz. Robert Musil intuiește polifonia vocilor diaristice, inventându-și o sosie, pe *Monsieur le Vivisecteur*, care analizează, interpretează acțiunile personajului *emblematic*.⁸ Polonezul Witold Gombrowicz receptează jurnalul ca pe un instrument al propriei deveniri, eficiența textului diaristic fiind asigurată de existența *eului critic*, desemnat să tempereze excesele personajului emblematic, demascând slăbiciunile acestuia: „Gombrowicz folosește, s-a văzut, doi naratori sau două voci, dintre care una se exprimă la persoana a III-a. Are, apoi, două personaje despre care se vorbește: unul se confesează și celălalt îl judecă fără menajamente. În felul acesta Gombrowicz duce la suprafață personajul ascuns, îl demască, îi dezvăluie toate trucerile cu o sinceritate deconcertantă”.⁹

Eugen Simion propune și o interpretare mitică a *poeticii jurnalului intim*, exegetul indicându-le pe acele personaje mitologice ale căror trăsături corespund principiilor textului diaristic. Fragmentarismul, instabilitatea jurnalului intim favorizează asocierea cu Proteu și Circe, figuri emblematice pentru metamorfozele diarismului. La fel ca Narcis, diaristul se privește pe sine, dar imaginea proiectată în paginile textului este incompletă, compusă din instantanee lăuntrice pe care lectorul trebuie să le descifreze. Jurnalul intim nu favorizează dispariția bolilor diaristului (angoasa, plictiseala, vacuitatea ființială), ci oferă o amânare a

disconfortului psihic. A doua zi, la fel ca Sisif, diaristul reia procesul anevoios de notare a experiențelor trăite, având sentimentul inutilității actului scriptural. Însemnările zilnice se transformă, treptat, într-un text oglindă în care cititorul descoperă imaginea diaristului, recompusă din banalitățile consemnate de autor: “Narcis din jurnalul intim nu se sinucide din dragoste de sine,... el se aruncă (și se salvează) în textul în care și notează comentariile privitoare la imaginea sa. Oglinda este, dar, un mit al reflectării și totodată un simbol al salvării individului. Și lucrurile nu se opresc aici: apare un al treilea personaj: cel care privește (citește) figura din oglinda scriiturii, adică lectorul”.¹⁰

Cel de-al doilea obiectiv al *Ficțiunii jurnalului intim* vizează evoluția intimismului românesc prin raportare la evoluția genului în plan european, spiritul veacului influențând devenirea spirituală a individului. Jurnalul intim se impune ca formă literară publică la mijlocul secolului al XIX-lea odată cu apariția unei filosofii, care susține libertatea și unicitatea subiectului. Béatrice Didier găsește reminiscențe ale textului diaristic, începând cu secolul al XV-lea, în cronicile obiective ale nobililor sau burghezilor, care înregistrează detalii despre avere, sănătate, ocupații zilnice. Jurnalul lui Samuel Pepys, funcționar la Amiralitatea Britanică, este reprezentativ în acest sens. Eugen Simion stabilește că primele însemnări despre astfel de aspecte cotidiene apar la cronicarii munteni și moldoveni, în *Jurnalul de călătorie* al lui Spătarul Milescu sau *Însemnarea călătoriei mele* a lui Dinicu Golescu. Aceste reminiscențe anticipează evoluția jurnalului intim românesc, care se impune ca scriere publică odată cu generația lui Mircea Eliade, cel mai important susținător al poeticii diarismului.¹¹

⁷ *Ibidem*, pp. 228-231

⁸ *Ibidem*, pp. 224-225

⁹ Eugen Simion, *Ficțiunea jurnalului intim*, Vol II: *Intimismul european*, București, Ed. Tracus Arte, 2018, p. 410

¹⁰ Eugen Simion, *op. cit.*, p. 259

¹¹ Eugen Simion, *Ficțiunea jurnalului intim*, vol. III, *Diarismul românesc*, București, Ed. Tracus Arte, 2018, pp. 17-19

În opinia lui Eugen Simion, patru sunt momentele esențiale în evoluția genului diaristic: primul este reprezentat de logothetii: Maine de Biran, Stendhal, Benjamin Constant, al doilea de Amiel, al treilea de Gide, iar cel de al patrulea moment presupune o asociere de nume care poate fi bizară pentru lector: Green – Simone de Beauvoir – N. Steinhardt, Ion D. Sârbu. Primul moment asociat celor trei logotheti favorizează crearea „diarismului ca expresie a conștiinței personalității și ca istorie secretă a vieții inetrioare”.¹² Diariștii sunt interesați de trăirile interioare ale individului, dar nu se îndepărtează de normele impuse de morala comună a secolului al XIX-lea, senzualismul fiind receptat în termeni metafizici. Maine de Biran notează detalii despre experiența interioară între anii 1792-1824, nefiind interesat de estetica jurnalului intim, dar însemnările lui reflectă aspecte reprezentative pentru constituirea poeticii diarismului, printre care: plictisul (una din bolile diariștilor), refuzul lumii exterioare și valorificare propriilor trăiri, promovând dictonul *Penser à soi*, care îl anticipează pe cel al lui Gide: *Oser être soi*.¹³

Stendhal meditează la estetica jurnalului intim, identificând o serie de principii teoretice, care devin norme fondatoare ale diarismului. Pentru autorul romanului *Roșu și Negru*, jurnalul este „un reglator moral” și „pedagog al caracterului”, în care individual notează, ca într-un proces verbal, gândurile, sentimentele, nelăsându-se acaparat de stilistica textuală. Astfel spus, Stendhal este un teoretician *à outrance* al anticalofilismului, preferând spontanietatea, sinceritatea trăirii, în detrimentul unor rânduri stilizate, lipsite de fior estetic: „Jurnalul intim trebuie să respecte principiul spontanietății și, prin aceasta, principiul autenticității. Un principiu care a devenit o regulă a genului diaristic. Stendhal a fost cel dintâi, cel mai

decis și cel mai consecvent în această privință. Am putea-o numi, cred, *legea Stendhal*. Cine se confesează trebuie să fie sincer și trebuie să noteze spontan ceea ce simte, vede și gândește... Mai bine o imperfecțiune în frază, decât o corectură care falsifică și sterilizează scriitura confesi-vă”.¹⁴ Jurnalul lui Amiel (aproximativ 17.000 de pagini, acoperind perioada 1838-1881) reprezintă opera capitală a profesorului de filosofie de la Geneva, care, deși se îndoiește de utilitatea textului diaristic, continuă să noteze banalitățile trăite, jurnalul devenind o cronică a vieții exterioare, dar și a dramelor lăuntrice ale subiectului.¹⁵

Gide schimbă modalitatea de raportare la infernul lăuntric prin eliminarea normele impuse de morala comună și transpunerea nestingherită, în spațiul public, a dramelor aparent inavuabile ale ființei umane. În cultura română, scriitorul care renunță la pudoarea specifică spiritului românesc în actul scriptural, notând mai ales experiențele senzuale trăite în India, este Mircea Eliade. Atitudinea necenzurată a autorului romanului *Maitreyi* apare doar în perioada interbelică, după anul 1945, odată cu exilul, scriitorul renunță la tematica erosului, textul diaristic prezentând drama omului urmărit de fatalitatea istorică, tema descoperirii *omului ne-european* și a manifestării sacralului în societățile profane. Totodată, în *Fragmentele de jurnal* din perioada exilului sunt schițate portrete reușite ale contemporanilor (Maruca Cantacuzino, Jung, Borges, Benjamin Fondane etc.).¹⁶

În prefața de la *Șantier*, intitulată *Prezentarea unui roman indirect*, Mircea Eliade pledează pentru estetica jurnalului intim, propunând o redefinire a creației literare bazată pe trăire, experiență, autenticitate. Orice jurnal în care sunt consemnate drame din sfera existențialului, a trăitului, atingând un anumit grad de profunzime,

¹² Eugen Simion, *Ficțiunea jurnalului intim*, vol. I: *Există o poetică a jurnalului?*..., p. 318

¹³ Eugen Simion, *Ficțiunea jurnalului intim*, Vol II: *Intimismul european* pp. 19-28

¹⁴ *Ibidem*, p. 34

¹⁵ *Ibidem*, pp. 89-92

¹⁶ Eugen Simion, *Ficțiunea jurnalului intim*, vol. III, *Diarismul românesc*, pp. 307-313

dobândește inevitabil caracter românesc. Acesta este și destinul romanului indirect *Șantier*, publicat în anul 1935 și în care sunt reflectate experiențele trăite de scriitor în etapa indică între ianuarie 1929 – noiembrie 1931. Paginile jurnalului sunt dominate de problematica erosului, de experiențele senzuale trăite de tinerii din pensiunea doamnei T, printre care se evidențiază și naratorul, el însuși parte integrată în *atmosfera venerică* a locului: „Ruth este o tânără lascivă și disponibilă. Eroul nostru o cunoaște biblic și este, apoi, dezgustat.. Toată lumea, de altfel, iubește în Șantier și simte, apoi, golul ființei... Adolescența Hellem fuge de acasă, Iris este înnebunită de dragoste și naratorul o încurajează să păcătuiască...”.¹⁷

Modalitatea de receptare a jurnalul din etapa post-gidiană se schimbă în rândul exegeților și a opiniei publice, datorită apariției unor schimbări în plan teoretic, sau în plan socio-politic. În Occident, structuralismul, mișcare teoretică ce domină viața culturală din anii '60 până la începutul anilor '80, anunță moartea autorului, ignorând genurile biograficului. Chiar dacă teoreticienii sunt interesați de analiza jurnalului intim, aceștia valorifică doar mecanismul de funcționare a structurii textuale, ignorând drama omului, experiențele care îi influențează devenirea. Și în această perioadă sunt publicate jurnale, dar nu se bucură de atenția criticii literare, rămânând în umbră până la începutul anilor '80, când genurile biograficului își revendică statutul pierdut. Dacă în Occident „demonul teoriei” diminuează legitimitatea estetică a diarismului, în țările din Europa de Est, odată cu instalarea unui regim totalitar bolșevic, care limitează libertate de exprimare a individului, jurnalul intim devine o scriitură clandestină, păstrată în secret de către diarist, sau în arhivele securității, în cazul în care manuscrisul nu este distrus.¹⁸

Jurnalele intime din Occident și cele din țările Europei de Est dau o atenție specială

existențialismului, faptului trăit, diaristul urmărind să se cunoască pe sine sau să mediteze la fatalitatea istoriei, care limitează libertatea de acțiune a individului. Deosebirea dintre existențialismul diarismului occidental din perioada postbelică și cel din țările aflate sub dictatură comunistă poate fi descoperită prin raportarea la texte diaristice specifice ambelor mentalități. Eugen Simion prezintă în volumele dedicate *Intimismului european* și *Diarismului românesc* jurnale intime scrise sau publicate în perioada postbelică, dar ne vom opri asupra a două texte: *Jurnalul de război* al lui Simone de Beauvoir și *Jurnalul fericirii* al lui N. Steinhardt.

„La Grande Sartreuse” continuă linia inaugurată de Gide, ducând până la ultimele consecințe *cruzimea sincerității*. Dacă autorul romanului *Falsificatorii de bani* face aluzii la orientarea lui sexuală, evitând aspectele intime ale relațiilor amoroase, Simone de Beauvoir, sub influența psihanalizei, renunță la orice limită dictată de legile moralei comune, oferind detalii despre experiențele sexuale variate (relația cu Bost, cu Sartre, cu nimfele Kos, Sorokine, Védrine, fascinate de preeminența profesoarei de filosofie). Dacă pentru morala comună, tipul relației dintre Simone de Beauvoir și Sartre este scandalos, pentru cei doi legătura lor, care durează aproape 50 de ani, este una firească, amândoi pledând pentru impunerea unei noi morale, în care libertatea ființială este interpretată în termenii unei permisivități absolute, respectarea convențiilor tradiționale anulând posibilitatea autocunoașterii.¹⁹

O altă formă de existențialism, de experiență trăită apare în *Jurnalul fericirii* al lui N. Steinhardt, unde cititorul descoperă o nouă modalitate de raportare la viață, influențată de hotărârile absurde ale unui regim opresiv. Condițiile istorice diferențiază jurnalul lui Simone de Beauvoir de cel al lui Steinhardt inclusiv la nivelul prin-

¹⁷ *Ibidem*, p. 305

¹⁸ Eugen Simion, *Ficțiunea jurnalului intim*, vol. I: *Există o poetică a jurnalului?* ..., pp. 324-328

¹⁹ Eugen Simion, *Ficțiunea jurnalului intim*, vol II: *Intimismul european...* pp. 343-347

cupiilor diaristice. Dacă prietena lui Sartre respectă legea calendarității, notând zilnic, în *Jurnalul de război*, mai ales, experiențele senzuale, distanța dintre timpul trăirii și cel al mărturisirii fiind minimală, în cazul lui Steinhardt respectarea „legii Blanchot” devine imposibilă din cauza regimului carceral. Eliberat, diaristul român începe să scrie *Jurnalul fericirii*, în care relatează experiența carcerală, dar îi este confiscat de

securitate. Netemându-se de eventuale repercusiuni, Steinhardt rescrie textul, dar spre surprinderea lui, la intervenția Uniunii Scriitorilor, îi este restituită prima variantă a confesiunii.²⁰

Jurnalul fericirii propune o nouă morală, un alt mod de receptare a existenței, diaristul îndemnând către toleranță, modestie și credință, respingând resentimentele, ura, care limitează posibilitatea înțelegerii celuilalt, și, implicit, posibilitatea acceptării propriului destin, aparent, îngenunchiat de regimul totalitar: „Cartea este, cu adevărat, jurnalul unui spirit frumos și autentic ..., cu o bună deschidere intelectuală și morală pe care nu poți, dacă nu ești rinocerizat de politică, să n-o aprobi: morala omului religios care trece prin suferință și vrea să iasă din ea fără resentimente. N. Steinhardt a reușit. (...) Un spirit care-și asumă o lege, o morală, o credință și care apare, în lumea noastră necredincioasă și intolerantă, să ne atragă atenția că omul este o ființă care suferă și că ea poate fi salvată prin credință. Credința înseamnă în cazul lui o morală, un mod de a fi, o lege a moderației și o religie a iubirii...”²¹

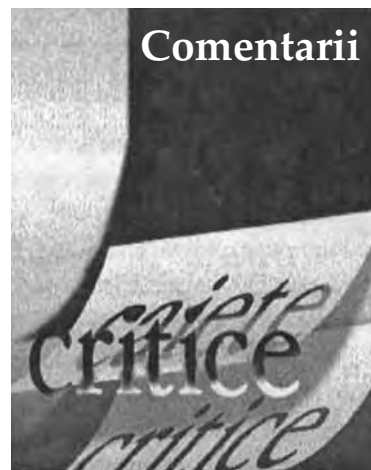
Ficțiunea jurnalului intim oferă o imagine exhaustivă asupra tematicii diarismului. Prin conceptele analizate și prin textele diaristice selectate, Eugen Simion legitimează poetica jurnalului intim. Deși diarismul respinge convențiile literare, *timpul mărturisirii* își creează propriile norme de funcționare, a căror reprezentare diferă de la un autor la altul. Calendaritatea, confidențialitatea, simultaneitatea temporală, ecuația autor-narator-personaj, raportul dintre *le dedans* și *le dehors* sunt concepte relative, valorificate diferit în scriitura intimă. Ceea ce rămâne constant în textele diaristice, este autenticitatea trăirii, modalitatea originală de percepere a existenței, dar rolul de a oferi acest statut jurnalului îi revine lectorului, care trebuie să fie capabil să empatizeze cu ființele de hârtie, descoperite în timpul lecturii.

²⁰ Eugen Simion, *Ficțiunea jurnalului intim*, vol III: *Diarismul românesc...*, pp. 498-500

²¹ *Ibidem*, pp. 506-507

Dana LIZAC

Eminescu: o lectură închipuită la imnul homeric Către Hermes (II)

Abstract

Cântând prima teogonie și invocând protecția zeiței amintirii, Mnemosyne, (mama Muzelor) Hermes se integrează în ordinea Tradiției poetice, iar Apollo îl consacră în cele două funcțiuni hermetice, de mesager al zeilor/Poet și conducător de suflete. Cei doi zei își împart teritoriile poetice: Apollo va exista pe tărâmul Ființei, ca arhetip al Poetului, în timp ce Hermes va trăi pe tărâmul Devenirii, prezidând asupra actului creator.

Imnul homeric Către Hermes stabilește un tip (un pattern) de evoluție pentru poetul hermetic, desfășurat de-a lungul a patru etape sau vârste. Poemul ilustrează, în egală măsură, natura dublă, paradoxală, a zeului și modul cum se transpune aceasta în perspectiva "hermetică", totalizatoare asupra existenței.

Cuvinte-cheie: Eminescu; imnul homeric Către Hermes; funcțiunile, teritoriul de acțiune, tiparul de evoluție și punctul de vedere al poetului hermetic.

By singing the first theogony under the protection of Mnemosyne, goddess of Memory and mother of the Muses, Hermes integrates himself into the higher order of the poetic Tradition. Hence, Apollo consecrates him in the two Hermetic functions: as a messenger of the Gods/Poet and as a Guide of souls. The two gods further delimit their respective poetic territories: Apollo will be present in the realm of Being, as the archetype of the Poet, while Hermes will be active in the realm of Becoming, presiding over the Act of creation.

The Homeric hymn To Hermes reveals a pattern of evolution for the Hermetic poet, which consists of four stages or ages in life. The poem also points to the double, paradoxical, nature of the god and the way it manifests itself as the "Hermetic", holistic perspective on existence.

Keywords: Mihai Eminescu; The Homeric hymn To Hermes; The functions, territory, pattern of evolution, and point of view of the Hermetic poet.

Hermes cântă Teogonia

Cei mai mulți comentatori consideră că urmează o lacună în text, după care îl vedem (și îl auzim) din nou pe Hermes, acordându-și lira. De la primele sunete Apollo este profund mișcat și se liniștește, iar Hermes începe să cânte:

... strunind melodioasa liră
Ce-l însoțea cu zvonu-i dulce, și-a
înălțat deodată glasul
Și-a ridicat în slăvi pe zeii nemuritori,
pământul negru,
A spus cum s-au ivit aceștia, ce soartă
au avut cu toții,

Iar dintre zei a preamărit-o întâi și-ntâi
pe Mnemosyne,
Pe mama Muzelor, menită a-l ocroti pe
fiul Maiei.
De fiecare după ranguri spunea cum a
venit pe lume
Așa slăvea nemuritorii feciorul nobil al
lui Zeus
Și le-nșira frumos pe toate cu lira prinsă
într-o mână.

Suntem acum martori la o transformare masivă. Hermes își cântă din nou originea, dar nu numai părinții, ca în primul său cântec. Cântă nici mai mult nici mai puțin decât Creația divină și ordinea ei: cântă prima Teogonie.¹ Prin aceasta, devine începătorul Poeziei, al adevăratei Poezii. Povestește cum s-a născut fiecare zeu și cum i s-a acordat fiecăruia sfera de influență, în ordinea vârstei. Vergados sugerează că Hermes fiind ultimul născut dintre olimpieni, *Teogonia* trebuie să se termine cu nașterea lui

și cu dobândirea onorurilor divine. „Hermes se inserează în ordinea cosmică și divină ca membru deplin cu statut egal, ceea ce sugerează că deja poziția și onorurile sale sunt consolidate”.² Dar tot el observase mai înainte³ că Hermes ca poet își începe *Teogonia* cu invocarea Muzelor și a mamei lor, Mnemosyne, deși ca zeu nu ar fi avut nevoie de validarea divină a relatării sale, așa cum are nevoie un bard muritor.

Părerea noastră este că Hermes nu este încă zeu (și Poet): va deveni numai prin consacrarea pe care i-o acordă mai târziu Apollo și prin recunoașterea de către Zeus.⁴ Deocamdată, slăvind ordinea divină, arată că o respectă și se integrează în ea. Era într-un fel integrat în ordinea poetică (fără să înțeleagă, în etapa tinereții) prin naștere, prin „menire” și prin faptul că mama sa Maia descindea din Mnemosyne, zeita Amintirii și garanta Tradiției poetice. Invocarea ei mai întâi de toate înseamnă recunoașterea înaintașilor și renunțarea la

¹ *Teogonia* lui aduce aminte de *Teogonia* lui Hesiod.

² Op. cit., pag. 6

³ Op. cit., pag. 5

⁴ În cartea sa *Titanul și geniul în poezia lui Mihai Eminescu*, Editura pentru Literatură, București, 1964, Matei Călinescu analizează această trecere de la perioada tinereții (dominată de figura titanului, ca simbol al răzvrătirii) la cea a maturității, când figura centrală devine geniul, pe care îl vede ca simbol al cunoașterii contemplative. În *Luceafărul*, spune autorul, geniul titanesc se înalță pe firmamentul inteligenței (spațiul ceresc în care Luceafărul strălucește singuratic, lumea gândirii, a esențelor intelectuale) și intră în circuitul necesității cosmice, eliberându-se prin înțelegere, prin cunoașterea contemplativă.

Din punctul nostru de vedere, ipostaza de maturitate a poetului întrunește cele două laturi ale personalității hermetice. Geniul nu este doar un gânditor, ci și un creator. Luceafărul urcă, dar și coboară. Spațiul sideral în care strălucește rece este sau post-operă (unde se găsește în eternitate „nemuritor și rece”), sau pre-operă (spațiul intenției poetice, al ideii, al structurii, ca primă etapă a procesului creator - unde începe să țeară, cu reci scânteii, o mreață de văpaie, în coborâre spre sferele expresiei poetice).

Titanismul din *Luceafărul*, pe de altă parte, ne apare ca fiind legat de receptare, de dorința satisfacției „instinctuale” a poetului de a fi înțeles și apreciat la adevărata lui magnitudine, metaforic de a fi „iubit”. Din acest motiv Cel Prea Înalt îl numește Hyperion: numele aparține unuia dintre cei 12 titani, fiii ai lui Uranos și ai Geei. Tatăl Ceresc este, la fel ca Zeus din imnul homeric, o divinitate a ordinii, așa că îl trimite pe „răzvrătit” înapoi „la locul lui menit din cer”, să-și facă datoria pentru care l-a ales: datoria poetului hermetic este să transmită mesajul zeilor și să continue Tradiția, indiferent de modul cum este receptat la un moment sau altul - după cum datoria Zeului este să continue Existența, indiferent de cum se comportă creaturile sale. În mod ironic, Luceafărul nu va rămâne nereceptat până la sfârșitul poemului, căci tânărul poet Cătălin, care a urcat o treaptă, transfigurat, o va privi pe Cătălina (întruchipare a iubitei, dar și a Limbii Române într-o ipostază a ei) ca pe Opera înaintașului, Opera Eminesciană, „iubirea dintâi” și „visul din urmă”, de neatin, al oricărui poet român.

pretenția valorii și a originalității absolute. *Teogonia* joacă rolul operei de maturitate a lui Hermes, care și-a dobândit conștiința apartenenței la o ordine poetică în care nu va fi decât o verigă – și, după cum vom vedea, a responsabilităților care decurg din acest statut. Iar Apollo este captivat de „divinul cântec” care (spune el) întrunește bucuria, iubirea și somnul dulce – și în egală măsură de fermecătorul cântăreț, care îi făcuse atâtea necazuri până acum – și devine receptorul lui entuziast.

Ai dobândit chiar din naștere această
zestre minunată,
Ori unul dintre zeii veșnici, sau poate
dintre muritori⁵
Ți-a pus mărșul dar în mână și
te-a-nvățat divinul cântec?
Urechea-mi soarbe glasul acesta
fermecător și-atât de nou
... Ce meșteșug, ce har...

... se extaziază Apollo, care își dorește această artă pentru sine și e gata să facă un schimb cu Hermes.

Se consideră îndeobște că Apollo a fost până la acest moment al imnului mai mult un fel de zeu agrar, stăpân peste cirezi și preocupat de vite. Dacă privim această funcțiune în sens metaforic, îl vedem pe Apollo, „Țintașul” cu arc de aur ca pe un zeu al cunoașterii (și al intuiției) intelectuale, al înțelegerii și apărării divinei armonii, căci, după cum am spus mai înainte, vitele din pășunile cerești sunt arhetipuri, expresie a ordinii divine. Fiul Latonei are și ceva valențe creatoare, dar mai slab reprezentate. E într-un fel legat de poezie și de cânt: se declară însoțitorul Muzelor, care patronează „hora”,⁶ precum și „înfloritoarea melodiei, îmbietorul zvon de fluier”. Mai vorbește și despre „iscusitele refrene de la

ospețele de tineri” pe care le gustă. La acest moment ne punem desigur întrebarea de ce își dorește harul poetic al lui Hermes, în ce constă pentru el noutatea viersului hermetic și ce fel de poezie a practicat el înainte ca Hermes să cânte prima *Teogonie*.

Nu știm ce pot avea în comun „hora” și refrenele de la petrecerile de tineri. Dar Apollo, care în decursul imnului repetă de mai multe ori faptul că el spune întotdeauna adevărul, el care (cu toate că e zeul divinației) nu înțelege nimic din urmele lăsate pe pământ de cireada lui, furată de Hermes – este probabil legat de un tip de expresie artistică „direct”, „neprefăcut”, care pune în mod simplu pe muzică sau în versuri gânduri sau sentimente, fie ele înălțătoare, grave, triste, ori pline de bucuria vieții.

Hermes este însă un iluzionist și un diversionist, un mincinos care una gândește și alta spune – spunând totuși, la urma urmelor, întotdeauna Adevărul, pentru că se raportează (în ipostaza maturității) întotdeauna la adevărurile universale, pentru că e „menit” a fi mesagerul zeilor. El are alt tip de expresie, ocolită, oblică, labirintică, întortocheată, încifrată – expresia care va deveni proprie poeziei hermetice – și, prin extensie, poeziei în general.

Lira inventată de el reprezintă, credem, însuși instrumentul acestui tip de expresie și simbolul acestei poezii. Dacă privim acest instrument (tot simbolic, bineînțeles) ca operă artistică, sau ca metaforă a procesului creator spațializat, tulpinile transversale de trestie figurează nivelele de semnificație, iar coardele, perpendiculare pe acestea – firele de corespondență/ analogie sau direcțiile de simbolizare, de transformarea a gândului/ ideii/ intenției în „altceva” (care poate fi chiar contrariul său – pentru că analogia poate merge până la a deveni analogie

⁵ În cel mai pur spirit hermetic, să notăm faptul că în *Imn* zeii au o atitudine ambivalentă față de “neamul de muritori disprețuiți”, cum îi numește Apollo la un moment dat. Dar tot el îi vorbește cu respect bătrânului vier din Onchestos, care îi răspunde inteligent și de la egal la egal, adresându-i-se cu “dragul meu” și “scumpule” (părând să se prefacă a nu ști cu cine stă de vorbă). Iar aici, vedem că Apollo nu exclude posibilitatea ca “divinul cântec” să fie un dar primit de Hermes de la un muritor.

⁶ Corul antic, care cânta și dansa în același timp.

inversă). Dimensiunile orizontale și cele verticale ale poeziei sunt întrețesute într-o structură „în mreajă”, la fel cu cea a plasei de răchită cu care Hermes își apără opera, la fel cu „mreaja de văpaie” pe care o țese Luceafărul cu „recile-i scânteii” coborând sferele, la fel cu urzeala și băteala Lumii, rețeaua liniilor de forță care constituie canavaua pe care se brodează manifestarea.

Apollo declară că lira prețuiește în orice caz cât vitele furate și propune un schimb. Îi va lăsa lui Hermes cireada (accesul liber la arhetipuri, la marile secrete) și va primi în schimb lira (instrumentul expresiei încifrate și al Poeziei autentice). În felul acesta, cei doi zei, care virtual îndeplinesc aceleași funcțiuni, devin egali, pentru că fiecare se întărește pe funcțiunea pe care e deficitar. Din „zeu al turmelor” (al cunoașterii și intuiției intelectuale) Apollo devine și zeu al Poeziei. Hermes, puternic pe latura creatoare (inventator, născocitor, iluzionist) declară că se va ocupa de cirezile de vite – fără a renunța, nicidecum, la arta Poeziei, căci „cu-aceeași dibăcie a inventat o nouă artă/ Făcând și câmpenescul fluier ce se aude-n depărtare”. Hermes îi cedează deci lui Apollo lira, împreună cu meșteșugul său (adăugând că ea ascultă de cântărețul care dă dovadă de iscusință și măsură, dar nu se supune celui nepriceput și brutal).

Consacrarea lui Hermes

Suntem în acest moment martori la un raport de forțe complet schimbat. Vedem un Hermes evoluat, matur, stăpân pe sine, într-o privință superior lui Apollo, căruia îi cedează arta sa și îi devine învățător – cerând în schimb recunoașterea ca Zeu/ Poet. Iar Apollo îi va oferi consacrarea în ambele funcțiuni hermetice.

Consacrarea marchează ultima vârstă a lui Hermes. Confecționarea lirei însemnase pentru el copilăria, cu predestinarea, „menirea” sau „chemarea” pentru poezie. Furtul vitelor și pseudo-sacrificiul marcaseră momentul tinereții, al revoltei titanice împotriva ordinii olimpiene, al afirmării de sine. Momentul în care Hermes cântă *Teogonia*, ceea ce presupune integrarea lui în

ordinea divină și în Tradiția poetică este momentul maturității. Nu putem să spunem decât că ultima etapă, care îi aduce lui Hermes consacrarea în funcțiunile creatoare (ca mesager al zeilor/Poet) și de cunoaștere (în ipostază de păstor/călăuză spirituală) din partea lui Apollo (care, pe tărâmul poeziei, i-a devenit receptor), marchează ultima vârstă (un fel de nedeclarată senectute) a Zeului – în sensul de împlinire a ciclului său de evoluție.

Pentru a-l consacra în funcția de păstor/conducător de suflete (pe direcția ascendentă a cunoașterii/reflectării), Apollo îi dă lui Hermes „un bici strălucitor”, încredințându-i „paza turmei”. Cei doi duc vitele înapoi de la vadul Alpheului, în sus, până în Pieria, pe pajiștile cu asfodele. Această întoarcere la arhetipuri are, credem, o semnificație pe dimensiunea receptării și autocunoașterii. Pe drumul înapoi, Hermes e în acest moment poetul, iar Apollo este receptorul său. Vitele care se întorc în Pieria sunt opere care își dezvăluie (în cunoașterea receptorului) structura, scheletul de lumină, geometria, care în ultimă instanță este una cu arhetipul din care s-au întrupat. Prin aceasta, cireada lui Hermes, opera lui, devine Operă – iar el însuși, fiind receptat și recunoscut ca atare de receptorul lui, devine Poet cu Operă.

După aceea, cei doi frați se grăbesc spre culmile Olimpului întroienit, unde Zeus „chibzuitul” se bucură să-i vadă și îi face prieteni nedespărțiți.

Momentul următor face și el parte din consacrarea lui Hermes. Apollo are o îndoielă: pentru că Zeus l-a investit pe Hermes și cu rolul de a patrona schimburile materiale și comerțul în lumea de jos, între muritori, Musagetul se teme că fratele lui mai mic va aluneca din nou în instinctualitatea care caracterizează această lume, în „pofta de carne” care-l mânase în tinerețe – și va fi în stare să-i fure vreodată lira sau arcul. Așa că îi cere să jure – iar Hermes se leagă prin Marele Jurământ al Zeilor, încuviințând din cap – că nu-i va fura niciodată nimic, că nu va intra niciodată în sanctuarul lui de la Delphi și că îl va respecta întodeauna ca pe ființa cea mai iubită. De această dată Hermes rostește cu toată seriozitatea

Adevărul, iar acest jurământ arată că a devenit pe deplin reponsabil de menirea și funcțiunile lui.⁷

Apollo îl consacră apoi pe Hermes în a doua sa funcțiune, cea de mesager al zeilor, funcțiunea creatoare, de împlinire, îndeplinire, materializare, a planurilor și ideilor, de traducere a lor în realitate – și îi dă ca însemn al aceste funcțiuni caduceul:

... Te fac tălmaciul
Recunoscut de zei și oameni drept cel
mai bun mijlocitor
Spre care eu privesc cu cinste și-ncredere;
apoi sunt gata
Să-ți dau nuiăua minunată a fericirii și-
a averii:
Ea-i aurită cu trei frunze și-o să te scape
de primejdii
Făcând să se-mplinească cele sortite –
prin cuvânt sau faptă

Hermes și Apollo își împart teritoriile poetice

Hermes însă ar mai vrea ceva – și anume să fie părtaș la arta profeției/divinației pe care o deține Apollo, pentru a ști și el ce e în mintea lui Zeus. Dar, după cum îi va explica Apollo, acest lucru nu e posibil – și ca să încercăm să înțelegem de ce, trebuie să spunem mai întâi că profeția are în esență aceeași structură cu poezia.

Într-un studiu despre începuturile poeziei,⁸ Gregory Nagy, prestigiosul clasicist de la Harvard University, arată că în Grecia, din cele mai vechi timpuri, se făcea o

distincție între *aoidos* (cântăreț, cuvânt de la care avem în românește *aed*) pe de o parte și *mantis*⁹ și *kērux*¹⁰ pe de alta. Noțiunea de *aoidos* corespunde noțiunii noastre de poet, iar *mantis* și *kērux*, luate împreună, corespund în mare noțiunii noastre de profet.

Această stare, spune Nagy, a fost precedată de o stare când poetul și profetul nu erau diferențiați. În cazul lui Hesiod, de exemplu: muzele îi dau un har divin cu care poate nu numai să cânte o Teogonie, dar și să vadă trecutul și viitorul; în plus, îi dau un *skēptron* (sceptru), ca simbol al învestirii cu autoritatea divină de a proclama Adevărul absolut. Hesiod este deci *aoidos*, *mantis* și *kērux* (poet și profet) la un loc. Nagy argumentează că *aoidos* devine cu timpul un termen cu sens general, față de care *mantis* și *kērux* rămân subcategorii specializate.¹¹ Poetul, înțelegem, va avea, în esență, aceleași funcțiuni ca profetul – și anume funcțiunile hermetice: va fi *mantis*, pe direcția ascendentă, cu funcțiunile de cunoaștere și *kērux*, pe direcția descendentă, cu funcțiunile de creație.

Nagy este de părere că Apollo, primind lira și arta cântului, preia sfera Poetului, în timp ce Hermes, care își păstrează pentru sine fluierul primitiv al păstorului, rămâne legat de un tărâm mai vechi, în care poezia nu e despărțită de profeție.¹² Noi credem însă că în acest moment ne aflăm în situația în care avem doi zei, amândoi cu aceleași funcțiuni, care s-au „egalizat” între ei prin schimbul făcut. Ca să nu își încalce unul celuilalt atribuțiile, își vor împărți într-adevăr teritoriile poetice, dar această împărțire ni se arată cu accente diferite.

⁷ Hermes începe prin a minți sfruntat (când Apollo vine în peștera din Kyllene), continuă prin a minți, spunând, totuși adevărul (la judecata lui Zeus) și sfârșește prin a spune Adevărul curat (când se leagă în fața lui Apollo, prin Marele Jurământ al Zeilor, că nu-i va fura niciodată nimic)

⁸ Gregory Nagy, *Ancient Greek Poetry, Prophecy and Concepts of Theory*, în volumul *Poetry and Prophecy: The Beginnings of a Literary Tradition*, ed. James L. Kugel, Cornell University Press, Ithaca and London, 1990, pp. 56-57

⁹ Profet în sensul de ghicitor, cel care vede viitorul (sau trecutul)

¹⁰ Profet în sensul de mesager al zeilor

¹¹ Ulterior, explică Nagy, termenul *aoidos* va fi înlocuit de termenul *poiētēs*. Primul rămâne în domeniul sacru al profeției, depinzând de inspirația venită de la Muze, în timp ce *poiētēs* intră în domeniul laic al poeziei cu care suntem noi obișnuiți, unde noțiunea de inspirație este doar o convenție poetică.

¹² Nagy, op. cit., pag. 58

Apollo îi mărturisește cu delicatețe fratelui care i-a devenit drag că el este singurul destinat, „menit” să urce până în mintea lui Zeus și să-i cunoască gândurile și voința în mod direct. Teritoriul lui este cerul, Olimpul – în zonele cele mai de sus. El va cânta din liră la ospetele zeilor. În egală măsură va patrona oracolul de la Delphi, unde oamenii vor „veni” dorind să-și cercezeze viitorul. Cei cu credință în zei vor primi ajutor – dar cei care „doresc să-ntrebe un oracol/ Râvnind să-ntreacă în știință pe zeii dăinuind în veci” nu vor primi decât răspunsul că au pornit pe căi greșite.

Hermes, prin esența sa mediator între lumea zeilor și cea a muritorilor, primește „jurisdicție” asupra lumii de mijloc, a Naturii. Dacă lumea „de sus” a lui Apollo se situează în afara timpului și a mișcării, în zorii eternității și ai virtualității, lumea lui Hermes e lumea de mijloc, a interacțiunilor, a mișcării perpetue, a suflului vieții.

...voi paște boii-n libertate,
Pe pajiști cocoțate-n munte și-n câmpul
ce hrănește caii
Acolo vaci împreunate cu tauri față din
belșug vițele și viței, de-a valma.

Apollo își rezevă așadar rolul de Poet în eternitate, de arhetip al Poetului – în timp ce Hermes va reprezenta poetul în acțiune și va prezida asupra actului creator – așa cum arată atât împreunările și nașterile care se petrec pe acest tărâm, cât și prezența cailor, prin excelență simbol al mobilității și al vitezei.

Cu alte cuvinte, dacă Zeus și Apollo există pe tărâmul Ființei, Hermes trăiește pe tărâmul Devenirii.

Instrumentele muzicale ale celor doi zei le definesc în egală măsură teritoriile. Apollo păstrează lira, care „prin cântul său, prilejuiește înalta minții încântare” – instrument al armoniei intelectuale, care reflectă în structura sa structura lumii și ale cărei intervale sonore sunt reglementate de proporții numerice identice cu cele pe care

este clădit universul. Apollo este un zeu legat de gândire, de idei, de structuri, de geometrie, de armonie, de muzică. Hermes va cânta din fluierul păstorului, instrument prin care trece suflul, izvorât din sufletul poetului, care în actul creator e una cu suflul Zeului și al Lumii, una cu suflul/suflarea/ mișcarea universală, care este însăși Viața. Fluierul lui Hermes va fi cornul ce se aude în poemele eminesciene, instrument ce simbolizează forța creatoare.

Hermes va prelua deci hotărârile Cronidului prin intermediul lui Apollo și le va transmite muritorilor sau le va aduce la îndeplinire, într-un mod sau altul, „prin cuvânt sau faptă”, cum spune Homer.¹³ Dar Apollo îi cedează fratelui său dreptul asupra unui alt tip de profeție, practicat pe tărâmul verde al naturii, de trei ființe stranie, care locuiesc, nu întâmplător, într-o văgăună din muntele Parnas (muntele Poeziei).

Se află-n lume trei Ursite, surori tustrele
prin nascare

Fecioare pline de mândrie, ce poartă
aripi iuți pe umăr

Au capetele presărate cu dalbă pulbere
de orz

Și și-au ales ca locuință o văgăună din
Parnas

Profeția Fetelor-albine este considerată în general de comentatori ca fiind de anvergură și de importanță mai restrânsă decât cea practică de Apollo în sanctuarul său de la Delphi. Să ne întrebăm și noi dacă e așa.

Apollo spune că începuse, sau încercase, să învețe profeția Fetelor-albine pe când era copil și păștea oile – și că acestei profeții Zeus nu îi dăduse importanță. Nu e de mirare: Zeus este zeul legii, ordinii și echilibrului – pe când aceste ființe înaripate și agitate sunt trăitoare în mișcătoarea lume de mijloc, a Naturii – lume care se suprapune în manifestare peste lumea originilor. Aici, la sursa vieții și a creației, prezidează Marea Mumă, marea Zeiță, care este

¹³ Există un întreg lanț al transmisiei de la zei către oameni, în care se înscriu Apollo, Hermes, Muzele, profeții, preotesele din temple, poeții.

Materia Prima, una cu Sufletul Lumii, zeița primelor începuturi, al cărei pântec este Haosul. E o zeiță cu trei chipuri (desemnând cele trei lumi), iar aceste Fete-albine ne apar ca măști ale acestei naturi triple.

Așa cum vedem noi lucrurile, divinația lui Apollo are ca obiect rosturile și scopul Creației divine (pe care numai Zeus le cunoaște). Divinația Fetelor-albine, care va fi și a lui Hermes, se întinde pe tărâmul care face legătura între lumi. Homer ne spune că aceste făpturi au o pulbere în păr. Cei mai mulți interpreți au văzut în această pulbere grăunțe de polen. Ion Acsan (traducătorul din care cităm) crede că e vorba despre făina de orz care se presăra deasupra jertfelor. Noi credem că aceste grăunțe indică și o legătură a acestor ființe cu tărâmul primelor începuturi, (înainte de teogonie și de cosmogonie), când tot ce exista era o mare primordială, plină de gemeni (cum știm și din textele Corpusului Hermetic) – și că astfel de gemeni au ele în păr. Participând la divinația lor, Hermes are acces și pe o dimensiune a adâncimii în lumea originilor, a primelor gesturi creatoare ale Zeului celui mare și nevăzut, în lumea marilor mistere. În mod ironic, divinația Fetelor-Albine poate fi mai veche și mai cuprinzătoare decât cea lui Apollo.

Iată cum relatează Homer drumurile lor:

Pornesc din văgăuni spre slavă zburând
încolo și încioace;
Dau iama-n faguri și la capăt își duc
prezicerile lor
Când în colinda lor se-arată sătule de
bălaia miere
Cuprinse de delir profetic, consimt să
spună adevărul;
Când, dimpotrivă, sunt lipsite de-acea
zeiască hrană dulce,
Se străduiesc să ne îndrume departe de
cărarea bună

Fetele-albine urcă (pe direcția hermetică a cunoașterii), din văgăunile Parnasului,

unde locuiesc, până în cer, într-o zonă de interferență cu zona de influență a lui Apollo – acolo unde se găsesc (metaforic) fagurii – arhetipurile de structură a lumii, structuri hexagonale derivând din marele arhetip al Creației divine. De acolo coboară (pe direcția hermetică a creației) și aduc la îndeplinire/ materializează cunoașterea obținută (își realizează, profețiile). Schema mișcării lor este arhetipul perpetuei mișcări pe care o întruchipează Hermes, arhetipul Devenirii, care este un arhetip de proces, un arhetip al medierii, al transformării spiritului în materie și materiei în spirit, al creativității și cunoașterii/ reflectării. În fine, făpturile înaripate coboară în lumea de jos, unde viața nu se mai desfășoară după legile universale, ci sub regimul hazardului. Atunci ele nu mai spun adevărul, ci mint.

Cum arată arhetipul devenirii, pentru un poet hermetic? Nichita Stănescu propune, vorbind despre propria lui viziune poetică, în mod evident de sorginte hermetică, imaginea liniilor de forță ale câmpului unui magnet.¹⁴ Această schemă presupune un pol plus (spiritual) și unul minus (material), iar între cei doi poli – drumurile du-te vino ale creației, cunoașterii și autocunoașterii poetului (și, prin el, ale limbii în care el există). Altă versiune a aceluiași arhetip este spirala hegeliană, care ilustrează și faptul că noul ciclu începe întotdeauna pe un nivel superior față de cel precedent.¹⁵

Va adera Eminescu la o astfel de schemă? Să ne gândim numai la Călin, care urcă zidurile cetățuii până în iatacul luminat al fetei de împărat, o iubește și apoi fuge, „coboară”, pentru a veni și a pleca apoi mereu, în chip de „zburător”. Sau la Luceafărul care coboară sferile de mai multe ori și urcă din nou, „la locul lui menit din cer”: cele două direcții hermetice sunt cele două laturi ale ființei lui, proiectate în cele două chipuri cu care se înfățișează Cătălinei, cel angelic și cel demonic – și în cele două ipostaze în care luminează pe cer,

¹⁴ Nichita Stănescu, *Deus Puerilis, Cârlova*, în *Cartea de recitare*, Cartea Românească, București 1972, pag. 81

¹⁵ Apartenența lui Hegel la tradiția hermetică a fost demonstrată de Glenn Alexander Magee, în cartea sa *Hegel and the Hermetic Tradition*, Cornell University Press, Ithaca and London, 2001

ca Luceafăr de seară și Luceafăr de dimineață.

Legătura între lumi este misiunea poetului hermetic. Într-o primă definiție, ca „mesager al zeilor”, croindu-și drum printre nori cu caduceul, acesta va veni întotdeauna „de sus”, aducând mesajul zeilor către muritori. Mesajul este, în esență, mereu același: există o ordine în univers, pe care muritorii și zeii trebuie să o respecte deopotrivă. Poezia lui va fi din acest motiv, „poezie sacră”: poetul hermetic va fi profet, va spune Adevărul – chiar dacă sub aspectul expresiei îl va masca, îl va înfașura în văluri. Instrument al Zeului, el va funcționa integrat în ordinea poetică a Tradiției, în care, după ce își va completa ciclul de creație, va deveni o verigă.

Un astfel de poet s-a considerat încă din tinerețe Eminescu: unul dintre cei care se simt chemați să dea glas Adevărului¹⁶ și misterelor sfinte¹⁷ și au vocație de profeți.¹⁸

Fetele-albine zboară însă și pe tărâmul lumii de jos: în plan poetic, există și poezia acestei lumi, poezia care urcă de jos în sus – poezia „profană” care dă glas nu Adevărului, ci judecăților, părerilor, dorințelor, sentimentelor și impresiilor subiective ale poezilor mânați într-un fel sau altul de dorința de afirmare de sine. Poezia „sacră”, spune adevărul în esență (mințind în expresie), în timp ce poezia „profană” e minciună în esență, spunând mai degrabă adevărul ei propriu în expresia care are un grad relativ mare de adecvare și transparență raportat la conținut. Poezia profană nu cunoaște sistemele de încifrare cu întemeiere metafizică pe care le folosește poezia sacră.

Eminescu face această diferență între poezia „sacră”, sau „hermetică” (în sens restrâns) de foarte devreme, din poemul *Epigonii*, prin care se raportează la

tradiția poetică a Limbii Române. Poeții vechi, de oricât de restrânsă anvergură, erau poeți „hermetici” în sensul că transmiteau mesajul ordinii divine și al valorilor etice înalte derivate din această ordine: credeau „în scrisul lor”, considerau că au o misiune pe lângă receptori – cea de a-i chema să se înalțe în sfere de existență superioare. Din acest motiv poezia lor, oricât de modestă, este meritorie.

Punctul de vedere hermetic

Fetele-albine spun deci adevărul uneori și mint alteori. La fel se întâmplă și cu Muzele lui Hesiod, care spun Adevărul sau înșiră minciuni, după cum le e voia. La fel și lira meșterită de Hermes, „prilejuiește înalta minții încântare” atunci când e mănuită cu „iscusintă și măsură”, dar sună strident și discordant în mâinile celui nepriceput și brutal. La fel și oracolul de la Delphi, prin care Apollo oferă ajutor unora dintre consultanți, în vreme ce altora le spune că au pornit pe căi greșite (deși le acceptă darul).

Ce face deci diferența între dispoziția binevoitoare și cea răuvoitoare a zeilor față de om?

Să luăm fiecare caz în parte. În cazul Muzelor, e vorba despre o alegere. Ele îl aleg pe Hesiod, pe când, copil fiind, își paște oile pe muntele Helicon și îl investesc ca poet. Se exprimă destul de răspicat:

„Păstori câmpeni, rușinea gliei, ce
viețuiți doar pentru pântec,
Știm să-nșirăm destule aidoma cu cele-
aievea;
În schimb, când asta-i voia noastră, știm
să rostim chiar adevărul”.¹⁹

Îl aleg, probabil, pentru că nu e unul din-

¹⁶ „Ah! atuncea ți se pare/ Că pe cap îți cade cerul/ Unde vei găsi cuvântul/ Ce exprimă adevărul?” (*Criticilor mei*)

¹⁷ „Că-n veci nu se îmbracă în veștede veștminte/ Misteriul cel sânt” (*Junii corupți*)

¹⁸ „Că-n veci nu se va teme Profetul vre odată/ De brațele slăbite, puterea leșinată/ A junelui cănit”. (*Junii corupți*)

¹⁹ *Teogonia*, în traducerea lui Ion Acsan în *Hesiod-Orfeu Poeme*, BPT, Editura Minerva 1987, pp. 3-40

tre cei care „viețuiesc doar pentru pântec”, ci e din naștere dotat cu sensibilitate.

În cazul lirei, măsura și meșteșugul dobândit de cântăreț, fac diferența – acestea fiind traduse (și) în lejeritatea cu care aedul mânduiește instrumentul.

În cazul oracolului lui Apollo, ceea ce face diferența este credința consultantului: cei care vin cu credință în zei și cu smerenie sunt ajutați. Cei ce vin cu orgoliu, dorind să știe mai multe decât zeii, sunt îndepărtați.

Observăm că, în ultimă instanță, atitudinea favorabilă a zeilor răsplătește integrarea omului în ordinea divină. Această integrare se face fie prin alegerea zeilor (dublată, în cazul artistului, de munca herculeeană și sacrificiul de sine al celui ales) fie pur și simplu prin credința în zei (și deci viețuirea întru ordinea lor). Lumea de jos este însă o lume diversă, iar muritorii sunt și ei la fel. Unii trăiesc după criterii spirituale, alții trăiesc sub semnul instinctualității. Celor din urmă, zeii le vor fi până la urmă binevoitori. Cei din urmă le vor simți mânia, chiar dacă în forme pe care nu le vor înțelege.

A. J. Festugière, unul dintre cei mai prestigioși traducători și comentatori ai Corpusului Hermetic, a făcut observația că în gândirea religioasă hermetică sunt prezente două doctrine, sau tendințe, diferite, adesea întrepesute.²⁰ În prima, denumită de el „optimistă”, lumea este văzută ca armonie și frumusețe. O astfel de ordine presupune o forță ordonatoare, un Dumnezeu/Demiurg/Creator, la care omul poate ajunge prin contemplare. În a doua tendință, „pesimistă”, lumea este văzută, dimpotrivă, ca o dezordine creată de forțe ale răului. Dumnezeu/Zeul nu poate fi în acest caz în mod direct Creatorul. El este infinit depărtat de această lume căzută, de care este despărțit de o serie de intermediari. Iar muritorii, pentru a se salva, ar trebui să fugă de tot ceea ce înseamnă materie, să se ferească de această lume și să-i rămână străini.

Din punctul nostru de vedere cele două perspective depind și de locul unde se

situează subiectul în schema existenței. Dacă acesta privește lumea și viața din polul de sus, din perspectiva universală și spirituală, atunci acestea sunt percepute ca o creație armonioasă, în care fiecare element își are locul. Acesta este punctul de vedere al lumii „tradiționale” – în termeni eminescieni al lumii copilăriei, a trecutului istoric, a naturii, a satului. Poezia populară, de sorginte arhaică, păstrează această îndeobște denumită „perspectivă cosmică”, ce integrează viața mărunță a omului în vasta armonie a universului.

Dacă, dimpotrivă, subiectul privește viața din polul de jos, al lumii „profane”, damnote, dintr-o perspectivă materială și individualistă, lumea îi apare ca dominată de lupta brutală pentru supraviețuire, ca un câmp de bătălie al egourilor în afirmare de sine.

Cezarul din *Împărat și proletar*, la fel ca năpăstuiții peste care domnește:

Convins ca voi el este-n nălțimea-i
solitară
Lipsită de iubire, cum că principiul
rău,
Nedreptul și minciuna al lumii duce
frâu;
Istoria umană în veci se desfășoară,
Povestea-i a ciocanului ce cade pe
ilău.

Acesta este punctul de vedere al omului modern, care și-a pierdut credința în zei – iar în termeni eminescieni al lumii prezentului istoric, a câmpului arid și a orașului.

Mergând mai departe, omul material valorizează materia în mod pozitiv și spiritul în mod negativ. Satisfacția instinctuală e adevărata „viață”, care presupune „căldură”, mișcare, diversitate, culoare, neprevăzut, „Căci eu sunt vie, tu ești mort/și ochiul tău mă-ngheață”, îi va spune Cătălina Luceafărului.

Omul material poate să fie hedonist, dacă este printre norocoșii vieții, obidit sau

²⁰ André-Jean Festugière, *La révélation d'Hermès Trismégiste*, Paris, Les Belles Lettres, 1944-1954, t. I, p. 84, t. II pp. X-XI.

revoltat, dacă este dintre cei năpăstuiți, dar în ultimă instanță aceste atitudini sunt legate de valorile materiale și ale eului. Pentru el, lumea spirituală, a ideilor, a idealurilor înalte, a „visului” este rece, „moartă”, plicticoasă, sau de-a dreptul ridicolă ... „Iar în lumea cea comună a visa e un pericol,/ Căci de ai cumva iluzii, ești pierdut și ești ridicol”, spune Eminescu în *Scrisoarea II*. Omul superior, spiritual, animat de etica ce decurge din ordinea divină nu are preț: „Virtutea? e-o nerozie; Geniul? o nefericire”, va spune, tot el, în *Scrisoarea III*.

Pentru omul spiritual, tocmai invers: conținutul spiritual dă valoare vieții, capacitatea omului de a avea acces la sferele de existență superioare, de a înțelege ceea ce se află dincolo de vălul aparențelor, de a trăi sentimente înalte, de a exista în numele valorilor autentice și al Adevărului. Viața materială în sine este el pentru săracă și tristă:

Atunci lumea cea gândită pentru noi
avea ființă,

Și, din contra, cea aievea ne părea cu
neputință.

Azi abia vedem ce stearpă și ce aspră
cale este

Cea ce poate să convină unei inime
oneste

...spune Eminescu în *Scrisoarea II*. Punctul de vedere hermetic este însă situat deasupra acestor perspective contrarii, pe care le vede în simultaneitate. Poetul nu se va identifica până la capăt cu niciuna dintre aceste atitudini, ci le va reuni, dintr-o perspectivă superioară. În *Luceafărul*, de exemplu, Eminescu nu se va identifica cu astrul nopții propriu zis, ci cu vocea auctorială, care pune în balanță cele două lumi (cea de sus, a Luceafărului și cea de jos, a Cătălinei) și le privește în simultaneitate, fiecare cu legitimitatea („farmecul”) ei, (chiar dacă perspectiva spirituală e preponderentă). Căci dacă ne uităm bine, Cătălin cel viclean e un Hermes copil²¹,

care are șansa să parcurgă vârstele și să ajungă un poet matur și un Luceafăr. O prima treaptă urcă în mod evident în poem, căci îl vedem spre sfârșit transfigurat și îl auzim vorbind cu o voce asemănătoare cu vocea auctorială.

Poetul hermetic nu este numai mesagerul zeilor. El face și drumul invers, conform celei de a doua funcțiuni: misiunea lui nu este doar să dezvăluie, în forme mereu noi, mesajul zeilor, ci și să conducă omul spre sferele superioare, în ipostază de călăuză sau păstor de suflete. El va merge și pe drumul ascendent, al cunoașterii și al autocunoașterii, va urmări aspirațiile legitime sau nelegitime ale omului, lupta lui pentru afirmarea de sine sau împotriva oricărei injustiții.

Fagurele și mierea

Să ne întoarcem la Fetele-albine: ele spun adevărul dacă au miere aurie (în unele traduceri, verde) de mâncare: dacă nu, pur și simplu mint. Din vremuri străvechi dulceața unui cântec (pusă de Muze pe limba poetului) era comparată cu mierea (uneori cu un joc de cuvinte pe *meli* și *melos*), iar poetul era comparat cu o albină. Mierea este deci un substitut pentru limbajul poetic. Spune și Eminescu în *Epigonii*, despre înaintași: „Văd poeți ce-au scris o limbă ca un fagure de miere”. Fetele-albine practică deci profeția, dar au, în egală măsură, îndeltniciri poetice.

Albinele consumă și produc miere. Poeții consumă și produc limbă. Limba este „materia”, materialul, poeziei. Dar în cazul adevăratei poezii, nu este vorba despre limbajul comun, de vorbirea omului de rând, în care cuvintele sunt „vorbe”, monedele de schimb ale comunicării pragmatice – ci de Limba în întemeierea ei metafizică, ca rostire a categoriilor Logosului și depozitară a Tradiției literare. Cuvintele Limbii sunt în sine cuvinte poetice: ele ființează în rețele complexe de legături de sens, iradiază propria lor istorie și au o enormă forță de sugestie, pentru că pun poetul și receptorul atent

21 Poemul oferă indicii pe care le vom detalia cu altă ocazie.

în corespondență cu nivele de existență diferite și cu lumi nevăzute. Iar în alcătuirile lor „poetice”, în încifrările poezilor stăpâni pe aceste semnificații, cuvintele pot să-și dezvăluie ceva din sensurile secrete, originare, care corespund naturii și esenței intrinseci a lucrurilor – și să ne facă să înțelegem cum sunau cândva, rostite de Orfeu sau de Adam înainte de cădere.²²

În astfel de cuvinte se poate rosti Adevărul. În inventarul simbolic al stupului (mult folosit și de Eminescu) dulceața limbajului poetic e în ultimă instanță expresia Adevărului absolut, a Logosului, ilustrat de arhetipul hexagonal al Creației, care e una cu forma fagurelui.

Încheiere

După această delimitare a teritoriilor, care definitivează câmpul de acțiune al celor doi Zei, Apollo mai face o recapitulare a funcțiunilor și teritoriului lui Hermes: în lumea de mijloc, a cailor și a mișcării, Hermes va face drumuri între cer și pământ și între pământ și cer, va fi stăpân peste animalele domestice și sălbatice, va fi zeul care prezidează asupra oricărei stâne și va fi singurul care, conducând sufletele la Hades, va fi totuși lăsat să se întoarcă de acolo:

... Ia.. și vacile cu mers domol
Rămâie-n seama ta sirepii și măgărușii
răbdători
Și lei cu priviri cumplite, mistreții cruzi
cu colți de fildeș,
Dulăii, turmele hrânite de pamântenele
întinsuri
Și peste fiecare stână domnească
preamăritul Hermes

Doar el va fi pe lângă Hades pristavul
fără de cusur

Cel care nu redă nimica pe dânsul totuși
îl redă²³

Apollo l-a consacrat definitiv pe fratele
său întru poezie, iar Zeus l-a
recunoscut, în fine:

Și astfel, regele Apolo²⁴ a dovedit că-l
îndrăgește

Pe fiul Maiei, iar Cronidul se-arată pro-
tectorul lui.

Hermes a devenit Zeu cu puteri depline și Poet: Homer trage cortina, coborând pe pământ și reafirmându-i funcțiunile benefice și malefice pe lângă muritori: el este cel care le aduce multe binefaceri, dar și cel care îi pândește în întunericul nopții, cu gând rău.

În viziunea noastră, imnul homeric *Către Hermes* se constituie ca un izvor de inspirație în configurarea poeticii eminesciene. În primul rând, acest text conturează destinul Poetului hermetic și stabilește un tip (un *pattern*), de evoluție desfășurat de-a lungul a patru etape sau vârste:

I. Copilăria: alegerea de către zei, menirea

II. Tinerețea: momentul „titanic” al afirmării de sine, iluzia forței și a originalității absolute

III. Maturitatea: integrarea în Tradiția poetică

IV. Bătrânețea: consacrarea (și posteritatea)

Eminescu mărturisește că acesta este propriul lui traseu poetic, în poeme ca *Strigoii* sau *ODĂ (In metru antic)*.²⁵ Același

²² Despre aceste cuvinte vorbește Constantin Noica în cartea sa *Cuvânt împreună despre rostirea românească*, Editura Eminescu, București, 1987

²³ Traducătorul explică în nota de subsol de la pagina 86 că Hades nu restituia niciodată pe cei ajunși până la dânsul, dar Hermes se bucură de privilegiul excepțional de a se reîntoarce din lumea de dincolo ori de câte ori ajunge acolo „în interes de serviciu”, călăuzind sufletele morților în Infern. Este târâmul despre care vorbește Hamlet în vestitul său monolog (actul III, scena 1, versurile 79-80): „The undiscovered country from whose bourn/ No traveller returns” și din care umbra tatălui său se întoarce, ca mesager al Adevărului.

²⁴ Traducătorul folosește grafia *Apolo*

²⁵ Vezi și eseurile noastre *Eminescu: Strigoii, sau cele patru vârste ale poetului*, în *Caiete Critice* nr. 5 și 6/2017 și „*Eroica*” eminesciană: *ODĂ (în metru antic)*, în *Caiete critice* nr. 6/2015

pattern se recunoaște și în *Luceafărul*, în evoluția poetului-astru al nopții, care are momentul său de răzvrătire „titanică”, împotriva destinului de poet hermetic și implicit a Tradiției poetice din care face parte prin alegere divină. La fel în evoluția poetului-Cătălin, care începe ca un copil oarecare (în care vedem însă mărcile alegerii de către Zeu), continuă cu momentul „instinctual” al seducției, al „încercării norocului”, al dorinței de a supune Limba Română pentru gratificarea propriului ego – și urcă încă o treaptă: în finalul poemului e transfigurat, matur, privind-o pe Cătălina ca pe Limba Română în ipostaza Operei înaintașului, „prins” în brațele ei, lăsându-și capul pe sânul ei, supunându-se și implicit

integrându-se Tradiției poetice, dorindu-și tocmai liniștea veșniciei de care Luceafărul voise să se dezlege.

În al doilea rând, imnul ilustrează natura dublă, paradoxală, a Zeului și modul cum se transpune aceasta în perspectiva „hermetică”, totalizatoare. Hermes este o interfață între zei și oameni: pentru el, realitatea și umbra, sacrul și profanul, macrocosmul și microcosmul, legea și hazardul, armonia și disonanța, sunt cele două fețe ale aceleiași monede. În cazul nostru, acestea se vor regăsi, în ultimă instanță, într-un punct de vedere care, depășind termenii marii antiteze eminesciene, va ține în balanță seninătatea pitagoreică și pesimismul schopenhauerian.

Daniel GĂLĂȚANU

Mircea Eliade în perioada exilului parizian

Abstract

Studiul de față încearcă să clarifice principalele momente ale exilului parizian al lui Mircea Eliade, ținând cont de contextul socio-politic încărcat, „greu” al celor de-al patrulea și al cincilea decenii europene. Prins în capcana exilului politic, dar profitând de abundența bibliotecilor Apusului, Eliade este „refuzatul de serviciu” al influenței cominterniste și al Internaționalei Socialiste. În ciuda piedicilor și a mâinii lungi a sovietelor, el reușește să devină spiritus rector al elitelor culturale „fugare” la Paris, coagulând în jurul său și a revistelor sale intelighenția exilului românesc.

Cuvinte-cheie: Mircea Eliade, exil, Paris, jurnal.

This article aims to clarify the main points in the Parisian exile of Mircea Eliade, taking account of the socio-political context loaded, “hard” of the fourth and fifth decades in Europe. Caught in the trap of political exile, but taking advantage of the abundance of libraries in the West, Eliade became the “refused one” of the Comintern and the Socialist International. Despite the obstacles of disturbance and the long right-hand Soviets, he manages to become spiritus rector of “fugitives” cultural elites in Paris, polarizing around his big personality the intelighentia of all Romanians exiles.

Keywords: Mircea Eliade, exile, Paris, journal.

În *Jurnalul* său intim (și singurul său confident de încredere care l-a însoțit pe toată perioada exilului) aflăm că, în momentul sosirii sale la Paris, Mircea Eliade avea 38 de ani și, spre deosebire de ceilalți care erau obligați să o ia complet de la-nceput, de la zero, el avea șansa de a avea aici rude, prieteni și colegi. De altfel, în privința *Jurnalului*, Eugen Simion spune că Mircea Eliade însuși este cel care „a introdus jurnalul intim, ca gen literar, în literatura română

și, în genere, a mers în plină dominație a structuralismului (în studiile sale privind istoria religiilor) și, în etica, a **noului roman** împotriva curentului general. A continuat să scrie, în exil, în limba română și, cum arată scrisorile sale din această perioadă, urmărește cu atenție fenomenul cultural românesc.”¹

Cum observam în ultima mea carte dedicată farurilor culturii române din exil², Eliade ajunge să se integreze destul de repe-

Daniel GĂLĂȚANU, Prof. univ. dr., Universitatea „Dunărea de Jos” din Galați; Membru al Groupe de Recherche Identités et Cultures al Universității din Le Havre, Franța, e-mail: _____

¹ Eugen Simion, *Mircea Eliade – Nodurile și semnele prozei*, Ed. Virtual, București, 2010, p. 3 (<http://books.corect.com/ro/books/preview/450/pdf>);

² Daniel Gălățanu *Echos roumains dans la culture française au XXe siècle (2ème édition, revue, corrigée et augmentée)*, Ed. Zigotto, Galați, 2012;

de în viața culturală a Orașului Luminilor. De fapt, el nu se simte deloc străin aici. Ca de obicei, în momentele importante ale biografiei lui Eliade, totul se petrece sub o stea norocoasă. Mărturisește, de altfel, în *Jurnalul*³ său:

„Foarte repede l-am întâlnit pe Ștefan Lupașcu, Georges Dumézil, René Grousset și am avut ocazia să cunosc câțiva indieniști importanți: Louis Rénou, Jean Filliozat, Paul Masson, Oursel. Recomandat de Rénou și

Dumézil, am fost ales membru al Societății Asiatice”.⁴

Eliade se întâlnește și cu alți români celebri deja stabiliți la Paris:

„Însoțit de Cioran, m-am dus să vizitez într-o după-amiază, pe Elena Văcărescu, care tocmai fusese numită consilier cultural pe lângă Ambasada României. L-am întâlnit, după cinci ani, pe Eugen Ionescu, am cinat în apartamentul lor, de pe strada Claude-Terrasse și Rodica mi-a arătat-o cu mândrie

³ Până la restituirile lui Mircea Handoca, *Jurnalele* lui Eliade nu au fost publicate niciodată. Toate fragmentele din *Jurnal* sunt extrase din : Cornel Ungureanu, *La vest de Eden*, Ed. Amarcord, Timișoara, 1995;

⁴ Apud Cornel Ungureanu, *op. cit.*, p.71;

pe fiica lor, Marie-France Ionescu, care tocmai sărbătorește primul său an de viață. I-am întâlnit și pe foștii mei studenți, Mariana și Mihai Șora...Am cunoscut mulți români la Paris și m-am împrietenit repede cu ei.”⁵

Într-adevăr, la Paris, Eliade cunoaște un număr impresionant de români și se împrieteneste foarte repede cu ei, căci nimeni nu avea, ca el, talentul și cultul prieteniei. În acest Paris al refugiului, al deznădejdiei, al divergenței și al răzbunării, el este singurul capabil să înțeleagă și să adune la un loc persoane atât de diferite, de divergente, de balcanice și de eclectice.

Pe 8 octombrie 1846, el își inaugurează ciclul de conferințe pe lângă catedra de mitologie comparată a Sorbonnei. La acest eveniment participă Georges Dumézil, omniprezentul său protector, dar și tibetista Marcelle Lalou. În februarie 1947, el publică în *Revista Istoriilor religioase*, primul său studiu apărut în Franța, *Chestiunea Șamanismului*⁶.

Eliade muncește între 12 și 14 ore pe zi, dar este întrerupt uneori de „activitatea politică”. Ministerul Educației din Franța ar dori să-i ofere o catedră de titular la Școala de Înalte Studii, dar cere, în prealabil, avizul Ambasadei Române. Ambasada cere avizul șefilor politici din România (care, în acea vreme era sub ocupație sovietică) și răspunsul firesc este: *niet*⁷.

De fapt, Mircea Eliade este foarte discret în jurnalul său și evită să enumere toate problemele pe care le-a avut în perioada dintre 1945 și 1948. Nu doar Ambasada și profesorul Stoilov primesc răspunsul *niet* la orice solicitare cu privire la Eliade, ci și toate instituțiile franceze care ar fi vrut să-l angajeze sau să-l protejeze. În România, forțele de ocupație sovietice îi caută „pe criminalii de război” și pe „autorii dezastrului” României: fasciști, naziști, legionari. În zelul

lor „revoluționar”, unii din prietenii lor îi „demască”. Iată dușmanul: este Eliade, este Cioran!⁸

Vechile polemici provocate de Moscova în cel de-al patrulea deceniu, sunt continuate acum de cei care au rămas să susțină puterea sovietică. Zaharia Stancu, Miron Radu Paraschivescu, Oscar Lemnaru, scriu articole incendiare despre „criminalii de război”. O bună parte din cei care-l înjuraseră pe Eliade în deceniul al patrulea s-au întors acum la București pe tancurile sovietice. Ei au numeroase contacte și numeroși aliați în țările occidentale. La Paris, Eliade va fi vânat nu doar de noile autorități ale statului român, ci și de Internaționala Socialistă, aureolată de postura de câștigătoare a războiului.⁹

Primele reviste din exil apar în momentul în care toată lumea își dă seama, în sfârșit, că războiul se terminase definitiv; este vorba de războiul prin care Uniunea Sovietică ocupase estul și sud-estul european. Un alt război era pe cale să înceapă, desigur, Războiul Rece.

Exilații se aflau deja în plin război și principala lor grijă era să salveze valorile spirituale ale națiunii noastre, pentru că însăși națiunea română era amenințată în fibra ei.

Revistele pe care le va coordona și în care Eliade va scrie, în perioada cuprinsă între 1949 și 1952, diverse articole, eseuri, analize și sinteze asupra fenomenului românesc, sunt numeroase: *Îndreptar*, *Uniunea Română*, *Caete de dor*, *Orizonturi*. În paginile lor, el va lansa anchete și va încerca să definească momentul politic pe plan european și să explice extrema importanță a României în contextul cultural continental, devenind astfel, o dată în plus, conducătorul forțelor culturale care se strâng în jurul lui, căcă el este, de departe, singura personalitate a epocii sale, capabilă să construiască în jurul său un centru de rezistență și de autoritate

⁵ Ibid.

⁶ Cf. Ibid., p. 73;

⁷ Cf. Mircea Handoca, *Dosarul Eliade, NIET !*, Humanitas, București, 1994, (p. 142-158), p. 147;

⁸ Cf. Ibid.

⁹ Ibid.

incontestabile și de care, întreg exilul românesc avea nevoie ca de aer.¹⁰

Încrâncenarea sa anticomunistă dovedită încă din tinerețe îi aduce încrederea celor care simt nevoia să se apere, în țara lor sau în exil, de ofensiva stângii. Astfel, în mod paradoxal, acest scriitor care nu are nici o vocație de lider, se vede, o dată în plus, cum am mai arătat¹¹, pus în fruntea unui curent întreg de opinie ce avea nevoie de o autoritate coordonatoare și unanim acceptată. Așa cum o făcuse cu câțiva ani în urmă în România, Mircea Eliade își asumă misiunea de lider datorită capacității sale extraordinare de a se devota, fie unui prieten, fie unui proiect sau unei idei generale.

În acest fel, el va deveni din nou jurnalistul de sacrificiu, scriitorul și istoricul, ba chiar și pedagogul care se străduia să răspundă la întrebările puse de toți confrății săi. Cei exilați erau obligați să se organizeze și să selecteze valorile necesare supraviețuirii, căci exilul înseamnă mai ales supraviețuire. Mircea Eliade rămâne același jurnalist care cunoaște arta de a utiliza superlativul și stăpânește tehnica hiperbolei, scriitura sa sprijinindu-se pe arta de a seduce.

În articolul *Împotriva disperării*, Mircea Handoca¹² ne arată un număr impresionant de pagini care ar putea să ne edifice asupra eseului românesc în 1950:

„În ceea ce privește exilul românesc, trebuie să menționăm că numărul de intelectuali era foarte redus în raport cu cel al vecinilor noștri. Celor câtorva sute de mii de unguri plecați în exil nu corespund decât câteva mii de români. Primenirea spirituală va fi astfel mai dificilă pentru noi decât pentru vecinii noștri.

În al doilea rând, intelectualii români trăiau, aproape toți, în mizerie. Faptul că au supraviețuit până acum și că supraviețuiesc încă, nu e un mare merit în sine, pentru că

¹⁰ Cornel Ungureanu, *op. cit.*, p.74;

¹¹ Daniel Gălățanu, *op. cit.* p. 37;

¹² Mircea Handoca, *Dosarul Eliade, NIET !*, Humanitas, Bucurest, 1994, (p. 142-158), p. 145;

oricum, în occident nimeni nu moare de foame. Dar întrebarea care contează este câți dintre ei au supraviețuit în calitate de intelectuali, adică, câți dintre ei și-au putut exercita în continuare vocația și profesia? Căci pentru România de mâine, important cu adevărat nu este ca ei să fi supraviețuit muncind într-o fermă sau într-o mină, ci ca ei să fi supraviețuit ca intelectuali, ca elite. Ar trebui să înțeleagă, înainte de a fi prea târziu, că destinul culturii române de mâine se găsește în mâinile unor foarte puțini intelectuali și studenți care supraviețuiesc în afara frontierelor României; că acest destin al culturii coincide cu destinul politic al României de mâine.”¹³

Cu siguranță, cominterniștii instalați la București simțeau pentru Eliade o ură fără margini, date fiind toate articolele sale asupra rusificării României, asupra terorii ocupației sovietice, asupra dezrădăcinării totale impuse de vecinul de la Răsărit. Toate acestea îl desemnau ca fiind unul din cei mai importanți inamici ai „noii României”. Toți acești activiști aveau și un motiv în plus de a-l urî: ideea lui Eliade, recurentă și îndelung susținută, conform căreia istoria României se face în România¹⁴.

Eliade a pierdut războiul cu presa pariziană, căci proprii lui colegi de generație și de exil l-au trădat. Marele metafore ale operei sale de după 1945, obsedantele sale simboluri, par a aparține unei persoane pentru care istoria rămâne o cauză pierdută.

El va scrie după tragedia bombei atomice de la Hiroshima: „Istoria s-a sfârșit; începe postistoria. Dar ce este postistoria? Ce este omul postistoric?” Toți acești termeni lipsiți de claritate, Eliade încearcă să-i explice în nuvelele sale¹⁵. Fiind un bun creator de ficțiune, va încerca să se protejeze de realitatea opresivă, transferând asupra personajelor sale, experiențele pe care ar fi vrut să le trăiască el însuși.

Mai mult decât în memoriile, jurnalele și amintirile sale, Eliade cel adevărat se manifestă în nuvelele și romanele sale, căci tocmai aici el a decis să explice posibilitățile și uriașul potențial ascuns în sufletul omului comun, al oricărui dintre noi.

Ceea ce s-a petrecut în această tumultuoasă perioadă pariziană i-a marcat întreaga existență și pe parcursul întregii sale vieți rămase, el nu va face decât să încerce să-și vindece rănile create de exil.

Abandonându-se muncii creatoare, Eliade își va continua itinerariul prin lumea aceasta și prin cea descrisă de religiile atât de dragi lui. La Londra sau la Lisabona se va claustra în biblioteci devorând tratate întregi și făcând mii de fișe de lectură. Aici și-a elaborat lucrările capitale: *Tratat de Istoria religiilor* și *Mitul eternei reîntoarceri*. Totala împlinire academică o va găsi abia peste ocean, la Chicago, tot acolo unde-și va găsi și sfârșitul lumesc, departe de țara natală, dar într-o perpetuă încercare de eternă reîntoarcere.

Bibliografie

- Gălățanu, Daniel, *Echos roumains dans la culture française au XXe siècle (2ème édition, revue, corrigée et augmentée)*, Ed. Zigotto, Galați, 2012;
- Handoca, Mircea, *Dosarul Eliade, NIET !*, Humanitas, București, 1994;
- Simion, Eugen, *Mircea Eliade – Nodurile și semnele prozei*, Ed. Virtual, București, 2010;
- Ungureanu, Cornel, *La vest de Eden*, Ed. Amarcord, Timișoara, 1995.

Sitografie

- <http://books.corect.com/ro/books/preview/450/pdf>
- www.culture.gouv.fr http://www.univ-lehavre.fr/ulh_services/Travaux-de-Daniel-Galatanu.html

¹³ *Ibid.*, p. 147 ;

¹⁴ *Ibid.*

¹⁵ Cf. *Ibid.*

Olimpia VARGA

Istoria unei colecții – istoria unei familii

Abstract

Pasionată de frumos, cu o sensibilitate aparte, Maria Pârnuțoiu ne îndrumă pașii spre „Impresii de colecționar”, o carte de suflet, cu trăirile și emoțiile constituirii propriei colecții de artă, care i-a marcat existența. Acestă lucrare este consacrată dublei paternități, creatorul și împătimitul colecționar de artă, care a parcurs lungul și frumosul drum al devenirii și a trăit momente înălțătoare și unice alături de prietenii-colecționarii.

Cuvinte-cheie: Maria Pârnuțoiu, familie, colecționar, tablouri, pictură, grafică, sculptură.

With a great passion for beauty and a distinguished sensitivity, Maria Pârnuțoiu guides us through the “Collector’s Impressions”, a book of the soul, brimming with emotions of creating her own art collection, which marked her life. This work is dedicated to both the creator and the art collector, who travelled the long and beautiful path of becoming and lived uplifting and unique moments with its fellow art collectors.

Keywords: Maria Pârnuțoiu, family, collector, work of art, painting, graphics, sculpture.

O viață de colecționari de artă adunată într-o carte de înaltă ținută intelectuală, aceasta ar putea fi caracterizarea cea mai pregnantă a volumului recent apărut despre „Colecția de artă Anca-Mihaela, Maria și dr. Constantin Pârnuțoiu”¹.

Provenită dintr-o familie de aromâni, Vrană, ajunsă din Munții Pindului în Cadrilater, dar cu rădăcini dovedite la Curtea Imperială a Bizanțului, în secolul al XIV-lea, Maria Vrană și-a făcut studiile preuniversitare la Mangalia și Blaj, iar pe cele universitare la Academia de Studii Economice din București. Aici l-a cunoscut pe colegul ei mai mare, Constantin Pârnuțoiu, care, în anul 1955, terminase

facultatea cu rezultate strălucite și își continua cursurile la școala doctorală. Pentru cei doi a urmat o lungă și fructuoasă carieră de diplomați, asupra căreia autoarea nu insistă. Sunt narate, în schimb, peregrinările prin locurile încărcate de istorie și de spiritualitate ale globului pământesc și, mai ales, sunt evocate personalitățile cu care familia Pârnuțoiu a avut legături calde, prin natura iubirii comune pentru artă: pictori, sculptori, designeri, graficieni, colecționari, critici de artă, scriitori, actori, ș.a.m.d. Sunt evocate scene semnificative de la vernisaje, de la expoziții cu vânzare, și tranzacționări, precum și multe, foarte multe întâmplări care refac atmosfera înălțătoare a unei lumi aparte – aceea a iubitorilor de artă autentică.

Olimpia VARGA, Lector univ. dr., Universitatea „Ovidius” din Constanța, e-mail: olimpia.varga@univ-ovidius.ro.

¹ Maria Pârnuțoiu, *Impresii de colecționar*, București, Editura Maiko, 2017, 224 p.

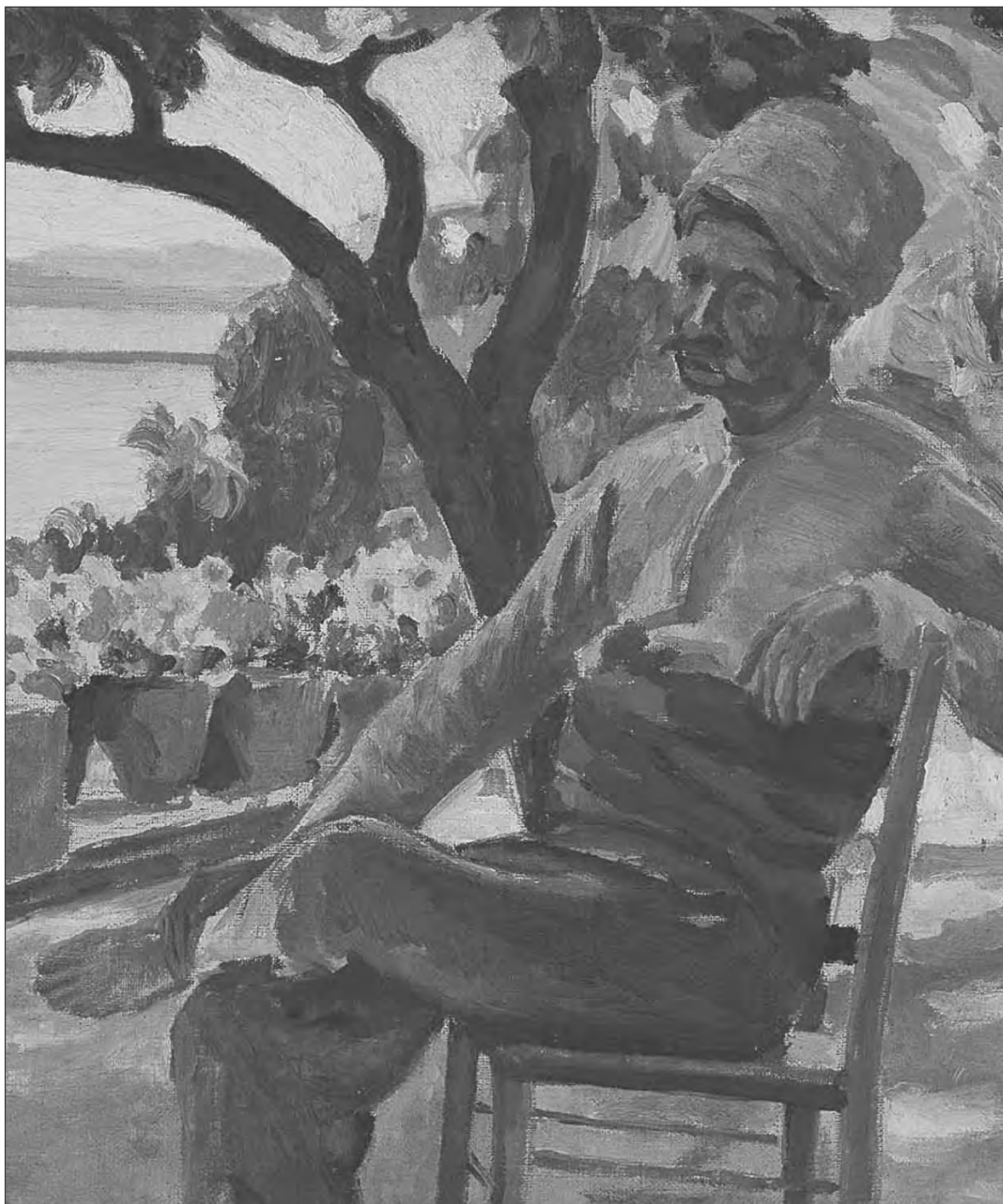
Cartea transmite emoție, pentru că autoarea și-a dorit, desigur, să împărtășească prin scriitura sa bucuria de a-și fi consacrat anii cei mai fertili ai existenței colecționării unor remarcabile opere de artă. Aceste opere – pictură, grafică, sculptură, covoare, mobilă – sunt completate de povestea captivantă a fiecărei piese, poveste care le conferă personalitate, le individualizează, dar le și umanizează. E clar că unele dintre lucrări (tablouri, gravuri, sculpturi) au devenit martorii tăcuți ai multor evenimente de familie, o familie frumoasă și numeroasă, cărei îi aparține și semnătura acestor modeste rânduri...

Scurtele impresii pe care vreau să le transmit cititorului, sunt ale unui om care a avut privilegiul de a parcurge deja acest elegant volum, rod al aceleiași strădanii și rigori, pe care autoarea le-a probat în tot ce a făcut.

În paginile cuprinse între cele două coperti viața este sugerată prin crâmpie de fapte și de gând, pentru că, deși din punct de vedere beletristic s-ar integra literaturii memorialistice, volumul de față este și o carte de comentariu estetic, o carte de reme-

morare istorică, prin care se reface transversal atmosfera unor epoci trecute. Evocând picturi, sculpturi, mobilier și, prin ele, pe autorii lor, putem înțelege dintr-o altă perspectivă istoria românească și istoria universală cuprinsă între jumătatea secolului al XIX-lea și sfârșitul secolului XX. Aflăm din paginile cărții istoria unor tablouri devenite celebre, cum ar fi: „*Pescari în barcă*, de Nicolae Dărăscu; *Iași văzuți de pe Dealul Copoului și Târg la Bazargic*, de Iosif Iser; „pictura are viață, te captivează cu multitudinea personajelor ... și cu varietatea cromatică”. De asemenea, o *Natură statică cu lalele*, de Alexandru Ciucurencu, datată 1942; *Cuplu*, de Ion Țuculescu, „lucrare unică în creația sa pentru că ne regăsim în ea”; *Flori de toamnă*, de Dumitru Ghiață, cel care a „realizat o operă închinată neamului său”; *Bărci pe Dunăre*, de Alexandru Jean Steriadi; *Natură statică cu flori, pensulă și carte*, de Gheorghe Petrașcu; *Rochia neagră*, a lui Theodor Pallady; *Pădure*, a lui Lucian Grigorescu, precum și alți pictori de excepție.

Dincolo de cuvinte, dincolo de reproducerile tablourilor prezentate în carte,

achiziționate în original pentru colecția familiei Pârnuțoiu, rămâne atmosfera de trăire intensă și de emoție profundă pe care volumul o aduce în fața cititorului. Stăpânind cuvintele și mânuindu-le cu aceeași dibăcie ca un pictor care își amestecă culorile, scoțând din penelul său nuanțe neașteptate, Maria Pârnuțoiu își povestește

peregrinările sale prin lume. Călătoriile sale și ale soțului și fiicei lor au fost extrem de interesante și vorbesc despre oameni și locuri din cele patru zări, făcând un salt pe axa timpului, dar și pe axa spațiului din Europa, până pe continentul american.

De la achiziții, frământări, preocupări ... autoarea surprinde în lista de ierarhizări, pe

lângă istorii despre diferiți colecționari și relațiile de prietenie pe care le-a avut cu o serie de pictori, dar și cu scriitori ai vremii, cu acea boemă a „Micului Paris” instalată în zona veche a Bucureștilor sau în cartierul evreiesc.

Maria (Vrană) Pârvuțoiu evocă un însemnat număr de colecționari, care s-au format în perioada interbelică. Spirite privilegiate ai veremii lor, salvatori incurabili ai operelor de artă, colecționarii își definesc propriile trăiri, emoții, atașament, dăruire și implicare față de artă. Colecționarii la care facem referire, ca de exemplu Nicolae Grigorescu, „marele poet al penelului”, Constantin Constantinescu, Atanase Simu, cu 624 de lucrări, Iancu Kalinderu, Krikor Zambaccian, Apostol Apostolide, de la „Continental”, Pompiliu Papahagi, au cuprins în colecțiile lor, opere de artă de înaltă ținută plastică, confirmând creațiile marilor noștri artiști plastici, cu atât mai mult, cu cât mare parte din acest prețuit fond cultural a fost donat statului român și se află în expunere la Muzeul Național de

Artă al României, ca și în multe alte muzee, grație generozității celor care le-au oferit pentru generațiile care au urmat. Colecționismul este o continuare a actului creației. Asupra acestui fenomen a avut o înrâurire benefică și înființarea școlii de artă românească, prin eforturile deosebite depuse de Theodor Aman, pictor la rândul său, care s-a consacrat acestei instituții al cărei director a și fost vreme îndelungată.

Astfel, Școala de artă românească a fost aceea care a generat mulți colecționari, ale căror colecții sunt exemple de relaționare a evaluării estetice cu istoria artei românești și cu istoria unor familii din vechea aristocrație a epocilor recente ale societății românești.

Așa cum era normal pentru un asemenea volum, remarcabilă este îmbinarea perfectă dintre cuvânt și imagine, acea impresie de călătorie în lumea artei, care re-creează, de fapt, atmosfera spațiilor spirituale prin care s-au peregrinat artiștii, respectivele opere și apoi deținătorii acestora din urmă. Este o atmosferă pe care aș sintetiza-o, privind

sculptura *Idilă*, de Cosmin Hristu, printr-un celebru vers din poemul lui Charles Baudelaire, *Invitație la călătorie*, în care poetul își invită iubita în Olanda, într-o atmosferă „de lux, calm et volupté”.

Dacă ar fi să dau încă un titlu prezentării pe care am făcut-o, atunci acesta ar fi:

Colecționarul care și-a transformat tablourile în personaje.

Tot ce scrie doamna Maria Pârnuțoiu confirmă afirmația din *Cuvântul înainte* pe care îl semnează autoarea: *formarea unei colecții, fie ea privată sau publică, este ea însăși o artă.*